

אלימות נגד נשים כעילה לגירושין

מאת

אליאב שוחטמן*

על פי הדין היהודי, קיימת חובה על בני הזוג לנהוג כבוד זה בזה וזו בזה, ואסור לבני הזוג לנהוג באלימות זה כלפי זה, הן אלימות פיזית והן אלימות רוחנית. מאמר זה דן בהיקף האיסור ובהשלכות שיש להפרתו במישור דיני העונשין, הנזיקין, הראיות והמשפחה. עיקר עניינו של המאמר בבירור השאלה: מה הדין כשאחד מבני הזוג מפר את חובתו זו ונוהג באלימות כלפי זולתו – כלום מהווה הדבר עילה לגירושין (בדין היהודי, כדי לזכות בתביעת גירושין יש צורך להוכיח קיומה של עילת גירושין)? ואם אמנם יש כאן עילה לגירושין – האם יש בסיס לדרישה לכפיית גט, או שמדובר בעילה לחיוב גט בלבד, בלא שמתלווים לכך אמצעי אכיפה (בדיני הגירושין שעל פי ההלכה יש הבחנה ברורה בין עילות לחיוב בגט לבין עילות המאפשרות אף כפיית גט)? עוד עוסק המאמר בראיות הדרושות לביסוס תביעת גירושין על סמך העילה של אלימות (מצד הבעל או האישה), בדרישת ההתראה המוקדמת ובשאלת האשם התורם. פרק מיוחד מוקדש לבירור השאלה: כלום רציחת ילד על ידי מי מהוריו מהווה עילה לכפיית גט? המאמר מבוסס על מקורות ההלכה היהודית לדורותיה ועל פסיקת בתי הדין הרבניים במדינת ישראל עד ימינו אלה.

א. חובת בני הזוג לכבוד הדדי

1. מקור החובה וגדרה
2. שלום בית

ב. האיסור להכות ולצער והשלכותיו

1. חומרת האיסור וענישת המכה
2. חיוב המכה בנזיקין
3. האיסור לצער ולבזות (אלימות רוחנית)

* פרופ' למשפט עברי, המרכז האקדמי "שערי משפט", הוד השרון; האוניברסיטה העברית בירושלים.

4. כפיית חיי אישות על האישה
5. התחשבות באלמות הבעל לעניין חלוקת הרכוש
6. פסלותו לעדות של המכה
- ג. **החמרה בדינו של בעל מכה**
- ד. **האם חובה לחיות במחיצתו של בעל מכה?**
 1. זכות האישה למדור שגן
 2. זכות האישה לעזוב את הבית בגין אלימות הבעל
 3. אישה שנאלצה לעזוב את הבית – אינה מורדת
 4. זכות הבעל להיתר נישואין
 5. דין הבעל המכה כמורד
 6. איסור לחיות במחיצתו של בעל המסכן חיי אשתו
- ה. **מקום השיפוט בתביעות נגד בעל אלים**
- ו. **כפיית גט על בעל אלים**
 1. החיוב בגט
 2. דעת הפוסקים בשאלת כפיית גט
 3. התחייבות שלא להכות
 4. ההלכה הפסוקה בשולחן ערוך
 5. פסיקת בתי הדין הרבניים בישראל
- ז. **צורך השעה**
- ח. **עיכוב הגט בשל תביעות ממוניות ודרישות אחרות של הבעל**
- ט. **ראיות, התראה ושיקול דעתו של בית הדין**
 1. ראיות ברורות
 2. אומדנה, רגליים לדבר וראות עיני בית הדין
 3. אשם תורם של האישה
 4. התראה
 5. ניסיון לשלום בית
- י. **פסיקה תקדימית של בית הדין הגדול לערעורים**
- יא. **חיוב הבעל בפיצויים כשעיכב את הגט זמן רב שלא כדין**
- יב. **אלימות נשים כלפי בעליהן**
 1. השוואת האישה לאיש
 2. אישה המסכנת את חיי בעלה
 3. אישה המקללת ומבזה את בעלה
 4. אישה בעלת ריב
- יג. **רציחת ילד כעילה לכפיית גט**
- יד. **אחרית דבר**

א. חובת בני הזוג לכבוד הדדי

1. מקור החובה וגדרה

מערכת החובות והזכויות שבין הבעל לאישה על פי ההלכה היהודית – מערכת שאין דומה לה בשיטות משפט אחרות – תכליתה לשמור על יציבותו של התא המשפחתי. בין היתר מטילה ההלכה על בני הזוג לנהוג כבוד זה בזה, כלשון הרמב"ם: "שיהא אדם אוהב את אשתו כגופו ומכבדה יותר מגופו, ואם יש לו ממון – מרבה בטובתה כפי ממונו. ולא יטיל עליה אימה יתירה, ויהיה דיבורו עמה בנחת, ולא יהיה עצב ולא רוגז. וכן ציוו חכמים על האישה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי... ויהיה בעיניה כמו שר או מלך, מהלכת בתאוות לבו, ומרחקת כל שישנא. וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים הטהורים בזיווגן, ובדרכים אלו יהיה ישובן נאה ומשובח"¹.

נוסף על החובה מן הדין, מחויב הבעל בכבוד האישה גם מכוח התחייבותו בשטר הכתובה, שבה נאמר: "ואנא אפלח ואוקיר [=אכבד] וכו'"; "ואוקיר" הוא לשון כבוד,²

1 משנה תורה, אישות, פרק טו, הלכה יט-כ (הספר להלן: רמב"ם). על מקור הדברים ראו שדי חמד – אסיפת דינים כרך ה, מערכת ה"א, סימן ה, עמ' תתקפ"א, ד"ה "והנה ספר"; שו"ת מעשה אברהם (אשכנזי), חושן משפט, סימן כח, ד"ה "ולדידי". ראו גם רמב"ם, דעות, פרק ה, הלכה י ("ויכבד אשתו ובניו יותר מן הראוי לו"). על התוצאות השליליות החמורות העלולות לנבוע מאי-מתן כבוד לאישה אנו למדים מדברי רבינו אשר (הרא"ש), בספר אורחות חיים, סימן קכג ("אל תבזה את אשתך ותכבד אותה ותסירנה מן החטא"). על חובת האישה לכבד את בעלה, ועל הכלול בכך ראו פלא יועץ, חלק א, ערך "אהבת איש לאשה". על חובת האישה לכבד את בעלה ועל חובת הבעל לכבד את אשתו ראו גם הרב יקותיאל כהן משפט השלום לב ואילך, קסב ואילך (התשס"ב). לגדרה של חובת האישה כלפי בעלה, אם היא דאורייתא או דרבנן ראו ארעא דרבנן, אות כ, סימן שלג, ובפירוש "עפרא דארעא", שם, ס"ק נט; ערוך השולחן, אורח חיים, סימן תעב, אות א; שדי חמד – קונטרס הכללים כרך ב, מערכת כף, כלל עד, עמ' רצג (שם דן המחבר גם בחיובו של הבעל בכבוד אשתו); שו"ת דברי יציב, אורח חיים, סימן ה, אות ה. אשר לראייתו של הבעל "כמו שר או מלך", דעתו של אברהם גרוסמן "והוא ימשול בכך" – בין תיאוריה למציאות "פרשת השבוע 93 (פרשת בראשית, התשס"ג), היא שסביר מאוד כי תפיסה זו הושפעה מדברי הכתוב (בראשית ג 16): "והוא ימשול בכך". ראו גם דבריו במאמרו: אברהם גרוסמן "והוא ימשול בכך": זכות הבעל להכות את אשתו למטרות 'חינוך' ספר זיכרון לפרופסור זאב פלק 39, במיוחד 55-57 (משה ד' הר, יוחנן ד' סילמן, רבקה הורוביץ ומיכאל קורינאלדי עורכים, התשס"ה). ראו עוד ערך לחם למוהריק"ש, אבן העזר, סימן עד, סוף סע' ט. על חובת בני הזוג לנהוג כבוד זה בזה ועל איסור אלימות מסוג כלשהו כלפי האישה ראו אברהם וינרוט פמיניזם ויהדות 138-153 (2001).

2 תשב"ץ, חלק ג, סימן שא, ד"ה "בכך וכך". ראו גם ספר הראב"ה (אבי עזרי לרב אליעזר בן יואל), סימן תתקיט, חלק ד, רצה (ד"ה "ואוקיר – אכבדה"); שו"ת בנימין זאב, סימן נ, קעא;

מכאן ש"לכבוד ניתנה ולא לבזיון".³ גם שטר ה"תנאים" [=שידוכים], הקודם לנישואין, מכיל התחייבות הדדית של בני הזוג לדור "באהבה ואחוה ושלוש וריעות".
 חכמינו הפליגו מאוד בחובתו של הבעל להימנע מכל דבר העלול לצער את אשתו: "לעולם יהא אדם זהיר באונאת [=בצער] אשתו, שמתוך שדמעתי מצויה – אונאתה קרובה".⁴ ועל חובתו של הבעל לכבד את אשתו נאמר שם: "לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו". חובות אלה של הבעל כלפי האישה נקבעו להלכה בספרות הפוסקים.⁵
 מחובות אלו של הבעל נגזרת גם חובת הבעל להיוועץ באשתו בכל הקשור לענייני הבית: "שכל שאדם עושה בצרכי ביתו ומזונות בניו ובנותיו ומלבושיהם, ילך בהם אחר עצת אשתו, שמתוך כך שלום מצוי בתוך ביתו".⁶
 הלכות אלה מאזכרות גם בפסיקת בית המשפט העליון, שבה מודגש כי "גישת המשפט העברי היא, שקיימות חובות בדבר כבוד הדדי, אהבה וכו', בין בני הזוג", וגם אם על פי דין תורה הבעל חייב לדאוג שהתנהגות בני הבית תהיה תואמת את כללי הצניעות, "עליו לעשות זאת בדרכי נועם על-ידי שיכנוע, ולא על-ידי הטלת אימה או מרות".⁷

2. שלום בית

עיקר העיקרים הוא מניעת מחלוקת ושמירה על שלום הבית. לתכלית זו מוטלת על הבעל החובה גם להעביר על מידותיו בעת הצורך. על חשיבותה של ההנהגה הנכונה הדרושה

חלקת מחוקק, (פירוש על השולחן ערוך) אבן העזר, סימן ע, ס"ק יב (באשר לחובת מזונות לפי כבודה).

3 שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, סימן רצא (דפוס קרימונה). שו"ת מהר"ם בן ברוך, סימן פא (דפוס פראג); שו"ת הרשב"א, חלק ז, סוף סימן תעז; הראב"ה, לעיל ה"ש 2, שם; שו"ת מהר"ם מינץ, סימן קט, תקכז; שו"ת בנימין זאב, סימן נ, ד"ה "ואוקיר". מכאן גם ש"אף שיש לו ליתן לה מזונות בצמצום, חייב להשכיר עצמו ליתן לה מזונות לפי כבודה". ראו חלקת מחוקק, לעיל ה"ש 2, שם. ראו גם שו"ת חתם סופר, אבן העזר, חלק א, סימן קלב, ד"ה "ושלא להוציא"; שאול ישראלי משפטי שאול סוף סימן יג (התשנ"ז); אליהו חיים בר שלום משפט הכתובה כרך א, רצה-רצו; כרך ב תפו-תפז (תשנ"ה).

4 בבא מציעא נט, ע"א.

5 שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רכח, סעיף ג; שולחן-ערוך הרב, לר' שניאור זלמן מלאדי, הלכות אונאה וגניבת דעת, סעיף לב. יש חובות נוספות של הבעל לשמח את האישה, כמו חובתו לקנות לה בגדים חדשים ותכשיטים לכבוד החג. ראו רמב"ם, יום טוב, פרק ו, הלכה יז-יח; שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תקכט, סעיף ב; שו"ת משיב נבונים – כלילת חתנים, סימן נ.

6 בית הבחירה למאירי, בבא מציעא נט, א.

7 ע"א 353/65 חכם נ' חכם, פ"ד כ(2) 199, 202-203 (1966).

למניעת מחלוקת כותב הרב אליעזר פאפו: "ידוע כמה שקדו חכמים וכמה תקנות עשו מפני דרכי שלום ובפרט מפני שלום הבית, ושמו של הקב"ה שנכתב בקדושה התיר למחקו כדי ליתן שלום בין איש לאשתו, וממנו נלמוד כמה צריך האדם שיסבול בשביל שלום הבית, ולעולם כשיש דברי ריבות מן הגדול צריך שיבוא השכל ויגער בהשטן ואל יחזיק במחלוקת אלא יהא אוהב שלום ורודף שלום... וחיובא רמיא [=חיוב מוטל] על האיש שהוא בר דעת למחול על עלבונו ולהשפיל עצמו לכבוד קונו ולרדוף שלום בכל כוחו, כי רבה רעת המחלוקת בתוך הבית, שגורם רעה לעצמו ולזרעו אחריו..."⁸

על חובת הבעל להשרות אווירה טובה בבית ולגרום לשמחת חיים בבית כותב בית הדין הרבני בנתניה באחד מפסקי הדין. בית הדין עומד על כך שהדרישה ש"לא יהיה עצב ולא רוגז" אינה מופיעה בהלכת הרמב"ם שבראש דברינו אלא בנוגע לבעל ולא בנוגע לאישה. כותב על כך בית הדין: "נכון הדבר כי הרחקת העצבות והרוגז שווים הם בין באיש ובין באשה... מידות טובות ודרך ארץ הינם דברים השווים ומחוייבים בכל נפש. אולם ישנו חיוב נוסף ומסוים כלפי הבעל אשר נוגע אל יחסו לאשתו. והוא שלא להיות עצב או רוגז כאשר הוא נמצא במחיצתה של אשתו. זהו חיוב נוסף שיסודו מהלכות אישות ולא מהלכות דעות, ולפיכך קבע זאת הרמב"ם כאן, בהלכות אישות... חיי נישואין עם אשה מחייבים יותר, זאת משום שהבעל הוא זה שמשפיע ומעניק לאשתו לא רק תנאי מחיה גשמיים כמו מזונות ומדור ושאר חיובי כתובה, אלא, ובעיקר, הוא זה אשר מעניק לה שפע של אורה, שמחה ומנוחת הנפש. שמחת החיים של האשה הנשואה נובעת בראש ובראשונה – מבעלה! משום כך מוטלת על הבעל חובה נוספת ומסוימת להרחיק מעצמו בהתנהגותו בביתו את כל עניני הרוגז, ההקפדה והעצבות לסוגיה ודקויותיה. שאם לא כן, הרי הוא פוגע בכך באשתו ופוגם את חיי האישות המשותפים. לפיכך דקדק הרמב"ם והזכיר חובה זו דווקא בהלכה י"ט אשר עוסקת בחיובו של הבעל ולא בהלכה כ' אשר עוסקת בחיובה של האשה... הבעל הוא זה

8 פלא יועץ, חלק ב, ערך "מחלוקת", דף יח, ב. ראו גם דבריו שם, חלק א, ערך "אהבת איש ואשה", עמ' ה-ט (שם כתב בין היתר שגם אם האישה "עוברת על דעתו ומכעיסתו, ישמור רוחו לבל יכעס עליה, ואין צריך לומר לבזותה ולקללה ולהכותה חלילה וחס, כי זה מנהג בורים ופוחזים, ונפשו הוא חובל, רק בפה רך ורך מתוק יוכיחנה... ויפייס את אשתו, כי אין הברכה שורה בתוך ביתו אלא בשביל אשתו". עיינו שם ביתר דבריו). כן ראו שדי חמד – אסיפת דינים כרך ה, מערכת ה, סוף סימן ה; תמיר אשמן "אלימות במשפחה – תהליך טיפול ודרכי התערבות" כנס הדיינים – התשס"ז 122 (התשס"ח) (על דרכי הטיפול בבעל אליים, לשם השבת שלום הבית למשפחה).

שצריך להזריח ולהאיר את אשתו! שמחת החיים שלה – משל בעלה הוא, וממנו הוא מושפעת ומאירה".⁹

בפסק דין מאוחר יותר, לאחר צטטו דברים אלה, כותב בית הדין בנתניה: "וזהו שכתב הרמב"ם בסוף דבריו – 'ובדרכים אלו יהיה ישוב נאה ומשובח'. כלומר, הליכה בדרך הזו של ויתור על מאויים אישיים לטובת האשה יגרור אחריו 'ישוב נאה ומשובח' – שלום הבית יפרח וילבלב, יתנאה וישתבח. אולם מהרגע שבו ניתנת עדיפות לרצונות אישיים, על חשבון הבית והאשה, תוך שהבעל מניח לה להתמודד לבד, פיזית ונפשית, עם כל הקשיים והמטלות – או אז תתחלנה הבעיות, בפרט כאשר לאשה ישנו אופי ביקורתי מפותח. במציאות שכזו יישובן איננו נאה, איננו משובח, והבעיות והמריבות הן הן אשר יצוצו ויפרחו".¹⁰

ב. האיסור להכות ולצער והשלכותיו

1. חומרת האיסור וענישת המכה

הכאת אדם – לאו דווקא ביחסים בין בעל ואישה – שלא במסגרת פעולת ענישה הנעשית על ידי בית דין, הרי היא אסורה מן התורה,¹¹ וחז"ל ראו בחומרה רבה אפילו הרמת יד על הזולת בלא להכותו: "המגביה ידו על חברו, אף על פי שלא הכהו – נקרא רשע".¹² על מי שהכה את חברו נאמר, שם: "הסוטר לועז [=לחיון] של ישראל כאילו סוטר לועז של שכינה", ולא דווקא על לחיו, אלא שדיברו חכמים בהווה.¹³ אכן, כבר רבינו יונה גירונדי,

9 תיק (אזורי נתי) 07612518-72-11 (לא פורסם, 9.11.2009), מפי הרב אריאל ינאי. וראו אורחות חיים להרא"ש, סימן קכב: "אל תכעס באשתך ואם רחקת אותה בשמאל קרב אותה בימין בלא איחור".

10 תיק (אזורי נתי) 286064/2 פלוני נ' פלונית (פורסם בנוב, 11.7.2010).

11 דברים כה 3; רמב"ם, חובל ומזיק, פרק ה, הלכה א; שולחן ערוך, חושן משפט, סימן תכ, סעיף א. וראו הרב זלמן נחמיה גולדברג "איסור הכאה וחובת התשלום" שערי צדק א 57 (רצון ערוסי עורך, התש"ס); הרב יקותיאל כהן, לעיל ה"ש 1, בעמ' קפט ואילך.

12 בבלי, סנהדרין נח, ע"ב. וראו פירוש המרדכי, בבא קמא, פרק ח, סימן קב; הגהות הרמ"א, לשולחן ערוך, חושן משפט, סימן לד, סעיף ד (על פסלותו לעדות); סמ"ע, שם, ס"ק ז; פתחי תשובה, שם, ס"ק יא; שו"ת מהרי"ט, חלק ב, אבן העזר, סימן מג, סוף ד"ה "אבל קשה"; שו"ת דברות אליהו (אבירול), חלק ז, סימן קכט, ד"ה "ועיין". על דינו של המכה חברו, לעניין צירופו לדברים שבקדושה ועוד, ועל חרם הקדמונים בעניין זה ראו הגהות הרמ"א, לשולחן ערוך, חושן משפט, סימן תכ, סעיף א; שו"ת חתם סופר, חושן משפט, סימן קפב.

13 פלא יועץ, חלק א, אות ה, ערך "הכאה", ק. ראו גם מה שהאריך בזה הרב חיים פלאגי בספר תוכחת חיים, חלק ג, פרשת אמור, עג.

שחי בספרד במאה השלוש-עשרה, התריע על כך ש"רבים עוברים על הלאווין [האיסורים] האלה בהכאת נשותיהם"¹⁴. ומאות שנים אחריו כותב הרב חיים פלאג'י, ראש חכמי טורקיה במאה התשע-עשרה: "ראיתי הרבה בני אדם דמכין לנשותיהן, והם לא ידעו גודל האיסור..."¹⁵.

מאליו מובן, שעל פי הדין היהודי, כל גילוי של אלימות מצד הבעל כלפי אשתו – בין אלימות פיזית, בין אלימות מילולית או נפשית – הרי הוא פסול לחלוטין, בין משום הצער שנגרם בכך לאישה, ובין משום הפגיעה הקשה בכבודה. על פי המהרי"ל, בעל שהכה את אשתו "ועושה לה צרות מרובות... לא יפה עשה ואיסור גדול הוא, ומאד החמירו רבותינו עליו"¹⁶. על פי ההלכה הפסוקה: "איש המכה את אשתו, עבירה היא בידו כמכה חברו, ואם רגיל הוא בכך – יש ביד בית הדין לייסרו ולהחרימו ולהלקותו בכל מיני רידי וקפייה ולהשביעו שלא יעשה עוד"¹⁷. על בעל המכה את אשתו כתב הרדב"ז: "המכה את אשתו עובר בלאו, דכתיב: 'פן יוסיף להכותו', דמאי שנא אשתו ומאי שנא חברו... אינו רשאי להכותה בשביל הדברים הנוגעים אליו שהרי אינה שפחתו... ואדרבה, אם מכה אותה תדיר – עונשין אותו"¹⁸. על פי דברי הרב חיים פלאג'י, אם נמצא שהבעל אכן מכה את אשתו ואין

14 שערי תשובה, שער ג, סימן עז.

15 שו"ת חיים ושלום, חלק ב, אבן העזר, סימן לו.

16 שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן רא.

17 הגהות הרמ"א, שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג; ראו גם בית יוסף, לטור אבן העזר, סוף סימן עד, על פי ספר מישרים, נתיב כג, חלק ה, בשם הרמ"ה (וצ"ל כנראה: הר"מ (מרוטנבורג), הנזכר להלן); שו"ת מהר"ם בן ברוך, דפוס פראג, סימן פא; שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף רכח (קנו) (שם מפורטות דרכי הענישה האפשריות כלפי בעל מכה, כגון קנס ומאסר). ראו גם אוצר הגאונים, כתובות, חלק התשובות, סימן תעז 191; שו"ת דבר שמואל (עמאר), אבן העזר, סימן כג. לזכותה של האישה לדרוש שהבעל יישבע שלא יוסיף להכותה. ראו גם שו"ת הרדב"ז, חלק ג, סימן תתפח (תמו). על השבעת בעל מכה ראו גם שו"ת זכרון יהודה לר' יהודה בן הרא"ש, סימן עא. אבל השוו לשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קב. ראו עוד בעניין זה בספר רוח חיים, למהר"ח פלאג'י, אבן העזר, סימן עד, אות ב; שו"ת שמע אברהם, לר' אברהם פלאג'י, חלק א, סימן כג, דף עד, עמ' ג, ד"ה "כי מזה" (שאלוניקי תר"י); תעלומות לב, חלק ג, קונטרס ליקוטים, אבן העזר, סימן יח (התרס"ג). וראו הרב פנחס רוז איש ואשה שזכו – זכויות איש ואשה בראי ההלכה א, תצב ואילך (התשע"א).

18 שו"ת הרדב"ז, חלק ג, סימן תתפח (תמו) (אכן, כתב שם הרדב"ז, ש"אם היא עושה דברים בלתי הגונים לפי תורתנו, יש לו רשות ליסרה ולהכותה להחזירה למוטב", אבל אין הוא נאמן על כך ועליו להביא עדים לטענתו). וכן מובא בהגהות הרמ"א, לעיל ה"ש 17, שם, בשם יש אומרים. והטעם לכך הוא משום החובה על אדם להפריש מאיסורים (וראו ספר יראים לר' אליעזר ממץ, סימן ריז; תרומת הדרשן, פסקים וכתבים, סימן ריח; שו"ת יהודה יעלה למהר"י אסד, חלק א, סימן קסד, דף נג, עמ' א, ד"ה "נחזור"). באור זרוע, בבא קמא, סימן שמו, כתב בשם רב צמח גאון כי זכות הבעל להכות את אשתו כשחבלה באחרים כדי שלא תהא רגילה לעשות כן. אבל כבר כתב מהרש"ל בים של שלמה לבבא קמא, פרק ג, סימן ט, ד"ה "ואף",

לו טענה מספקת, "חייבים בית דין להלקותו ולהחרימו".¹⁹ יתרה מזו: גם אם יש לבעל טענה על אשתו, על "איזה היזק והפסד בממונו בתוך ביתו – שלא יקפיד על זה כלל. אלא אפילו אם יהיה בדבר הנוגע לו, שעושה איזה פריצות והוא מקנא לה, עם כל זה יהיה במיתון, ובפה מתוק ידריכנה לעבודת ה' ולא על ידי הכאות... ואם לא ציית ליה, ילך לבית דין ויודיע צערו להם".²⁰ יש מקומות שבהם נתקנו תקנות מיוחדות נגד בעלים מכים. אחת

שההיתר להכות לדבר תוכחה אינו אלא ב"אדם מוחזק לכשרות, שידוע שלשם שמים עשה, והוא אדם חשוב ומופלג. אבל בסתמא דאינשי לאו כל כמיניה. דאם לא כן לא שבקת חי לכל בריה, דכל אדם ריק ילך ויכה חבירו על דבר תוכחה, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, והתורה לא נתנה רשות ומקל ורצועה אלא לדיין או לאדם חשוב שראוי להיות דבריו נשמעים...". הרב חיים פלאג'י, לעיל ה"ש 13, ד"ה "ועוד נראה", כתב "כי בזמן הזה לא הותר, כי אחסורי דרי, וכל אחד ואחד יבקש עילא באשתו להכותה... דאין לעשות כן בזמננו...". דבריו הובאו גם בספר שדי חמד – אסיפת דינים, לעיל ה"ש 1, שם, ד"ה "הכאה", שהביא גם את מה שכתב הנצי"ב בזה, בהעמק שאלה, על ספר השאלות דרב אחאי גאון, פרשת וישב, שאילתא כז, ס"ק ו. כן כתב ר"ח פלאג'י בספר כף החיים, סימן א, אות יא: "שלא הותר בזמן הזה להכות את אשתו אפילו כשהיא אינה הולכת בדרך ישרה, אם לא על ידי התראת בית דין או שכנים מהנשים כשרים ואנשי יושר, מפני שכל אחד ואחד יאמר כן שאשתו אינה מתנהגת כשורה כדי להכותה, ולא כל כמיניה להאמינו על פי דיבורה", ובסוף דבריו הפנה למה שהאריך בזה בשו"ת חיים ושלום, חלק ב, סימן לו. ראו גם תשובת ר' חיים פלאג'י, בשו"ת חקקי לב, אורח חיים, סימן יט; שו"ת ומצור דבש, אבן העזר, סימן י, ד"ה "הנה לענין"; איש ואשה שזכו, לעיל ה"ש 17, בעמ' תצג. הרב שמואל יפה אשכנזי, בספר יפה מראה, על הירושלמי, ביכורים ג, ה כתב: ש"גדולת חתן על מונהגיו, שהם אשתו ובניו, גדולה מזו [של חכם], כי יש לאל ידו לרדות במקל וברצועה", אבל בספר נחמד למראה, להרב נסים אברהם אשכנזי, לירושלמי, שם (שאלוניקי תקצ"ב), פירש שהכוונה לאישה שמקללתו בחינם או מזלזלת בו. הביא דבריו השדי חמד, שם, ד"ה "בא וראה": "בא וראה כמה שקדו רבותינו בדורות שלפני פנינו בתקנת בנות ישראל שלא יהיה תורת כל אחד בידו להבזות נשותיהם ולהכותן". ראו עוד מה שהאריך השדי חמד בעניין זה, שם; שו"ת עמודי משפט, חלק א, אבן העזר, סימן י, עמ' קמט, וסימן יב, דף קסא-קסב (התשס"ז); חינוך וחיסודא, חלק ג, לכתובות עז, ע"א, דף קפב, ע"א, ד"ה "ולענין בעל המכה" (התרל"ז). ראו עוד הדין המפורט בשני מאמריו של גרוסמן, הנזכרים לעיל ה"ש 1; מיכל וולף גבולות הלגיטימיות של הפעלת כוח מצד בעל כלפי אשתו בספרות התלמודית ובמשפט העברי (חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור", אוניברסיטת בר-אילן רמת-גן – המחלקה לתלמוד ותושב"ע, התש"ס).

19 תוכחת חיים, לעיל ה"ש 18, שם.

20 שדי חמד, לעיל ה"ש 1, בעמ' תקפב, ד"ה "ועוד נראה". בהמשך דבריו, ד"ה "וכתוב", מביא הרב שדי חמד מספר היחודים, יחוד ג, ד"ה "ע"ג": "פעם אחת חטאתי כי נתכעסתי עם אשתי והרימותי ידי להכותה והוסר ממני כח הדיבור...". כתב על כך השדי חמד: "ראו בענין עד היכן מגיע הפגם של המכה לאשתו". והיא לשונו של הר"ח פלאג'י, בספר תוכחת חיים, לעיל ה"ש 18. גם כשהאישה נמנעת מעשיית המלאכות שהיא חייבת בהן, והדין הוא שניתן לכפותה "אפילו בשוט", כלשון הרמב"ם, אישות, פרק כא, הלכה י, על הבעל לתבעה בבית דין, ובית הדין הוא שמוסמך להחליט על דרכי האכיפה, ולא הבעל. ראו מעשה רקח, על הרמב"ם, שם:

התקנות הללו כוללת חיובו של הבעל בקבלת התחייבות בחרם, "שלא להכות אשתו דרך כעס או דרך רשע או דרך בזיון, כי לא ייעשה זאת בישראל. ואם ח"ו יש שורש פורה ראש ולענה אשר ימרה את פינו לבלתי היות ירא וחרד לזה, הודענו לב"ד של אותו מקום כשתבוא זעקת האשה או זעקת קרוביה לפסוק לה מזונות לפי כבודה לפי מנהג בנות המקום אשר דרה היא שם לפי ערכה ויפסקו לה מזונות כאלו הפליג בעלה ממנה והלך בדרך רחוקה".²¹

2. חיוב המכה בנוזיקין

אם נגרם נזק לאישה, יחויב הבעל גם בנזקה.²² על פי ההלכה הפסוקה בשולחן ערוך: "בעל שחבל באשתו חייב לשלם לה מיד כל הנזק וכל הבושת וכל הצער, הכל שלה, ואין לבעל

"ולשון 'כופין אותה' וכו', לא קאי לבעל כלל אלא לבית דין, דאם לא כן – הוה ליה למימר: 'כופה אותה', בלשון יחיד" (והשווה לדעת המהרש"ל, ביים של שלמה, בבא קמא, פרק ג, סימן כא, המובא על ידי מעשה רוקח, החולק עליו). וכן פירש הרב יוסף קאפח, משנה תורה לרמב"ם, שם, הערה טז (מהדורת הרב קאפח): "מה שכתב רבנו 'כופין ואפילו בשוט', כלומר בית דין, מדנקט 'כופין' – לשון רבים... וכמו שסיים [הרמב"ם]: 'כמו שיראה הדיין שאפשר'. וחלילה שהרשו חז"ל לבעל להכות את אשתו, כי זה לדעת רבנו מנהג פראי הגוים". וראו מה שכתב בעל מעשה רקח, בנוגע לדברי הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם: "מעולם לא שמעתי יסור שוטים לנשים, אלא שממעט לה צרכיה ומזונותיה עד שתכנע". ראו גם גרוסמן "והוא ימשול בכ"ו", לעיל ה"ש 1, בעמ' 51, הערה 39. בפשטות צריך לפרש, שהלכה זו של הרמב"ם מבוססת על תפיסתו, שלפיה כל חובה המוטלת על אדם – משפטית או דתית – ניתנת לאכיפה. וראו מאמרי: אליאב שוחטמן "מכת מרדות במשנת הרמב"ם" מחקרים בהלכה ובמחשבת ישראל – ספר יובל לכבוד הרב פרופ' מנחם עמנואל רקמן 91 (משה בר עורך, התשנ"ד).

21 תקנת רבנו פרץ מקורביל, מבעלי התוספות, מובאת בשו"ת בנימין זאב, סימן פח. ראו מנחם אלון המשפט העברי (מהדורה שלישיית, התשמ"ח); אברהם גרוסמן חסידות ומורדות – נשים יהודיות באירופה בימי הביניים 389 (התשס"א). התחייבות הבעל שלא להכות את אשתו, לא לקללה וכיו"ב, מצאנו כבר בשטרי קדם-נישואין, שידוכין וכתובה, שנתגלו בגניזה הקהירית. ראו מרדכי עקיבא פרידמן ריבוי נשים בישראל: מקורות חדשים בגניזת קהיר 61 (התשמ"ו); אמיר אשור שידוכין ואירוסין על-פי תעודות מן הגניזה הקהירית 97–104, 114, 131–134, 232–234 (עבודה לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל-אביב – הפקולטה למדעי הרוח, 2006). בחלק מן התעודות הללו יש גם סעיף קנס למקרה שהבעל לא יעמוד בהתחייבותו. תיעוד זה מובא על ידי אילת סג"ל הסכמי קדם-נישואין במשפט העברי: הסדרים להגנת האשה בתקופת הנישואין ולאחריה 104 ואילך (עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן רמת-גן – המחלקה לתלמוד ולתורה שבעל-פה, התש"ע). תודתי לאילת סג"ל על שהפנתה אותי למקורות אלה שמן הגניזה.

22 רמב"ם, חובל ומזיק, פרק ד, הלכה טז; אור-זרוע, בבא קמא, סימן קסא. וראו מרדכי אליהו "אלימות במשפחה ומשמעותה הכספית" שערי צדק א 39 (רצון ערוסי עורך, התש"ס). על סמכותו של בית הדין לפסוק פיצויים לאישה שבעלה גרם לה עינויי נפש וגוף ראו שו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, אבן העזר, סימן קיא, אות ט (אבל – כך נאמר שם – בית הדין לא יפסוק בעניין זה אם האישה לא דרשה זאת בערעורה). על סמכותו של בית משפט, על פי המשפט הישראלי,

בהם פירות... והבעל מרפא אותה כדרך שמרפא כל חוליה".²³ זאת, נוסף על הסמכות להטיל עליו עונשים, כאמור לעיל.²⁴ במישור הדתי נאמר על בעל מכה כי הוא "צריך כפרה גדולה", ויש להכביד עליו כפי ראות עיני בית הדין.²⁵

3. האיסור לצער ולבזות (אלימות רוחנית)

לא רק פגיעה גופנית אסורה וגוררת בעקבותיה סנקציות במישור הדין האזרחי והפלילי; אסורה גם גרימת צער וביזיון לאישה. אחד הפוסקים אמר כי "אין לך עובר על תקנת חז"ל גדול מזה שמכה אותה תמיד ומבזה, שתקנת חז"ל היא שלא יכה אדם את אשתו ויהיה זהיר בכבודה".²⁶ במקרה אחד, שבו ציער בעל את אשתו עד שזו מאסה בחייה (לא נזכר שם שהכה אותה), נאמר "שזה יותר קשה ממות הוא".²⁷ כמו כן אסור לבעל לכנות את אשתו בכינויי גנאי. כתב ר' יעקב קשטרו: "הקורא לאשתו זונה בעת מריבה, מלקינן ליה ומתרינן ביה דאי קרי זמנא אחריתי [=שאם יקרא לה פעם אחרת], יוציא [=יגרש] ויתן כתובה".²⁸ אכן, פעמים קשה הפגיעה הנפשית באישה מן הפגיעה בגופה, וכמו שכתב באחד מפסקי הדין השופט מנחם אלון: "יש ואלימות רוחנית" קשה היא מאלימות פיזית, הכל לפי נסיבות העניין ולפי מהותה של 'הירידה' לחיי הזולת".²⁹

לחייב בפיצויים מוגברים בעל שהזיק והתעלל באשתו ראו פסק דינה של השופטת נילי מימון בתמ"ש (משפחה י-ם) 28551/00 ק.ס.נ' ק.מ. (פורסם בנבו, 7.6.2004). הערעור על פסק הדין נדחה, תוך אזכור הדין היהודי בנידון. ראו פסק דינו של השופט יוסף שפירא בע"מ (מחוזי י-ם) 595/04 פלוני נ' אלמונית (פורסם בנבו, 24.2.2005).

23 אבן העזר, סימן פג, סעיף א.

24 בטקסט הסמוך לה"ש 18. ראו גם ספר מישורים, נתיב כג, חלק ה.

25 אור זרוע, בבא קמא, סימן קסא.

26 שו"ת בנימין זאב, סימן פח.

27 תשב"ץ, חלק ב, סימן ח.

28 ערך לחם, אבן העזר, סימן עד, סעיף ט. משמעותו של הביטוי התלמודי: "יוציא ויתן כתובה", שנויה במחלוקת. לפי שיטת ר"י (רבנו יצחק, מבעלי התוספות), כל מקום שנאמר כך בתלמוד, הכוונה היא שכופים את הבעל לגרש. ואילו לפי שיטת הר"ח (רבנו חננאל), מחייבים את הבעל לגרש, אבל אין לכפותו על כך. ראו תוספות, כתובות ע, ע"א, ד"ה "יוציא ויתן כתובה". שתי השיטות הובאו בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנר, סעיף כא. בהגות הרמ"א, שם נאמר כי כיוון שהדבר שנוי במחלוקת, יש להחמיר ולהימנע מכפיית גט במקום שלא נאמר במפורש שכופים, כדי שהגט לא יהיה מעושה. על פי הוראת הרמ"א נוהגים בתי הדין הרבניים בישראל, שבוודאי אינם כופים גט על סמך ביטוי זה כשהוא מופיע בדברי הפוסקים. השאלה אם אלימות הבעל היא עילה לחיוב גט, או אף לכפיית גט, תידון להלן.

29 ע"א 458/79 ניר נ' ניר, פ"ד לה (1) 518, 527 (1980). בין היתר מביא השופט אלון את מקורות התלמוד שלפיהם קפדנות יתרה של הבעל עם אשתו יוצרת מצב בלתי נסבל של "אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת". ראו גם פסק דינו של השופט טירקל בע"א 410/80 ברזני נ' ברזני,

וכן אמר הרב יוסף קאפח בפסק דין שהתייחס לבעל שהתנהג בצורה מחפירה כלפי האישה והתבטא כלפיה בביטויים מעליבים: "יש בהחלט להבין את האשה וכנות דבריה כי בשום פנים אינה מסוגלת לחיות עמו בצוותא, וכבר אמרו בעלי המוסר כי קשים מכות נפשיות המתבטאות בעלבונות ובהתנהגות מחפירה ממכות גופניות, כי מכות הגוף עשויים להרפא ולהשכח, ואילו מכות הנפש משאירים צלקות מכוערות לעולם ואינן ניתנות לריפוי".³⁰

4. כפיית חיי אישות על האישה

בכלל האיסור לצער את אשתו ולפגוע בכבודה – גם האיסור לכפות עליה חיי אישות בניגוד לרצונה.³¹ האישה אינה קניינו של הבעל אלא להיותה אשתו,³² "ועוון פלילי הוא לעשות

פ"ד לה(2), 317, 320 (1981). ראו גם פסיקת בית הדין הגדול בתיק (גדול) 1-21-016788168, הדין והדיין 1, 6 (10.5.2001) המובאת להלן בה"ש 251 ובטקסט הצמוד לה; תיק (אזורי נת') 270937/2 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 4.3.2010).

30 ערעור (גדול) תש"ם/225, תשמ"א/19, עדות ביהוסף 206, 210 (איתמר ורהפטיג עורך, התשמ"א). על חומרתה של אלימות נפשית ביחס לאלימות פיזית ראו תיק (אזורי נת') 1-21-9465 פלונית נ' פלוני, פס' יג-כג לפסק הדין (פורסם בנבו, 14.2.2007). כן נאמר בפסק דינו של בית הדין הרבני בתל-אביב בתיק (אזורי ת"א) 2-21-057449217 פלונית נ' פלוני, פס' ה (פורסם בנבו, 29.5.2007): "התעללות נפשית באשה ובילדים לא זו בלבד שלא פחותה היא מהפעלת אלימות פיזית כלפיהם, אלא שגרועה היא ממנה, שהרי אלימות פיזית גם אם היא נמשכת הוא ענין של התפרצויות שאולי ניתנות לתיקון כמו זו הפגיעה הפיזית בזולת, אבל פגיעה בנפשם של האשה והילדים מתוך מגמה מכוונת, זוהי הפעלת פעולה נפסדת היכולה רק להצביע וללמד על מי שעושה כן, מה הן מידותיו התרומיות, ומעבר לכך, הפגיעה הנפשית בזולת וקל וחומר כאשר נעשית במכוון קשה לריפוי עשרות מונים אם בכלל ניתן לתקן את המעוות". לפיכך חויב הבעל בגט, ונקבע שאם לא ימלא אחר פסק הדין ידון בית הדין בהפעלת אמצעי אכיפה. ראו גם תיק (אזורי נת') 284462/9 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 9.4.2014), מפי הרב יהודה יאיר בן מנחם: "פעמים רבות שהפגיעה הנפשית נצרכת בנפשה של האשה, מכאיבה ופוצעת אותה לאורך זמן באופן חמור בהרבה ממה שמחוללת לה פגיעה גופנית. מה גם ששורש חיוב הגירושין בבעל מכה נעוץ בצער שהוא מסב לרעייתו, וכלשונו של הרשב"א...". עוד ישבו בדין זה הרבנים י' זמיר וא' שינדלר.

31 בבלי, עירובין ק, ע"ב; רמב"ם, איסורי ביאה, פרק כא, הלכה יב; שם, אישות, פרק טו, הלכה יז; שולחן ערוך, אבן העזר, סימן כה, סעיף ב. וראו בעניין זה בהרחבה נחום רקובר "יחסי אישות בכפייה בין בעל לאשתו" שנתון המשפט העברי ו-1 295 (התשל"ט-התש"ם).

32 ראו דברי הנצי"ב מוולוז'ין, בשו"ת משיב דבר, חלק ד, סימן לה; תורה תמימה, ויקרא כב 11, אות נ. וראו הדברים שכתבתי במאמרי: אליאב שוחטמן "מקודשת, לא קנויה" [על מעשה הקניין בקידושין] נקודה 223, 46 (התשנ"ט).

מה שמגיע צער לאשתו, אפילו אם מתכוין לשם מדת חסידות ופרישות, דעל גזלת אשתו אינו יכול לעשות חסידות ולהציג אותה כשפחה שבויה...³³.

5. התחשבות באלימות הבעל לעניין חלוקת הרכוש

על פי פסיקת בית הדין הגדול, רשאי בית הדין להתחשב באלימותו של הבעל בבואו לפסוק בעניין חלוקת הרכוש בין בני הזוג. על פי סעיף 8 לחוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג-1973, רשאי בית הדין שלא להחיל את עקרון איזון המשאבים במקרה מסוים כשקיימות נסיבות מיוחדות. בית הדין הגדול אישר את קביעתו של בית הדין האזורי, שפסק כי "אי אפשר לתת לו [=לבעל] חצי מזכויות האשה בבחינת הרצחת וגם ירשת". עוד קובע בית הדין הגדול, כי "לצורך פסיקתו בחוק יחסי ממון בכלל ובסעיף 8 בפרט, הוא יכול לדון לפי האמת שנתבררה אצלו מתוך טענות הצדדים. אם בית הדין כותב 'שהבעל התנהג באלימות כלפי האשה', הרי בודאי שנתברר לו הדבר... כאשר בית הדין השתכנע לפי כללי הראיות בנדון שלפניו שהבעל ניסה לחנוק את אשתו, דעתו שעל כגון זה נאמר הכלל האלוקי והמוסרי אנושי 'הרצחת וגם ירשת', ועל כן מקרה זה כלול בנסיבות המיוחדות של סעיף 8 לחוק יחסי ממון".³⁴

6. פסלותו לעדות של המכה

המכה את אשתו פסול לעדות, "כיון דקיימא לן דהמכה את חברו הוי פסיל [=הרי הוא פסול] לעדות מדאורייתא, בין הכהו הכאה שיש בה שוה פרוטה בין הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה, פסול... הוא הדין נמי [=גם] האיש המכה את אשתו דפסול לעדות, דהמכה את

33 אגרת קדש מאת גדולי הדור ז' (התשכ"ח), מובא על ידי רקובר, לעיל ה"ש 31, בעמ' 316. על יסוד גישה זו של הדין היהודי נפסק על ידי בית המשפט העליון שעברת אינוס לפי ס' 345 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, המדברת על בעילת אישה "שלא כדין", מתייחסת גם ליחסים שבין בעל לאשתו; ראו ע"פ 91/80 כהן נ' מדינת ישראל, פ"ד לה' (3) 281 (מאוזכר בת"פ (מחוזי חי') 194/95 מדינת ישראל נ' פלוני (פורסם בנבו, 6.5.1996)). על זכות האישה לגירושין כשבעלה חי אתה חיי אישות בניתה ראו מאמרי: אליאב שוחטמן "עובר על דת משה – עילה לגירושין?" מים מדליו (מוקדש לזכר נפתלי ליפשיץ) 55 (התשנ"ח). נוסף על המובא שם ראו שו"ת נחלת עזרא (הדאיה), אבן העזר, סימן כא, קעז. על מקרה שבו טענה האישה על בעלה כי הוא "מביא לה גויים בכל עת להתעולל עמה, והבעל מכחישה" ראו שו"ת מעשה אי"ש, אבן העזר, סימן א; שו"ת שאל האיש לפני חמ"א, אבן העזר, סימן ו.
34 תיק (גדול) 0993-24-1 (לא פורסם, 7.8.2005). בדין ישבו הרב הראשי, יונה מצגר והרבנים אברהם שרמן וחגי איזירר.

אשתו הוי כמכה את חברו... וכל שכן לדעת רבנו שמחה...³⁵ דהמכה את אשתו יש יותר להחמיר מבמכה את חברו".³⁶

ג. החמרה בדינו של בעל מכה

הכאת אישה בידי בעלה נתפסת בעיני חכמי ישראל כחמורה מהכאה "סתם". זאת למד ר' מאיר מרוטנבורג, שחי בגרמניה במאה השלוש-עשרה, מקל חומר: "ומה אָהָר, שאינו מצווה עליו לכבדו – מצווה הוא על הכאתו, אשתו שהוא מצווה עליה לכבדה – אינו דין שיהא מצווה שלא להכותה. ואדרכה חייב לכבדה יותר מגופו... ואין זה דרך בני עמנו להכות נשותיהן כמנהג אומות העולם. חלילה לכל בני ברית מעשות כדבר הזה. ואם היה בא לפנינו דין זה, שאישה קובלת על בעלה שמכה אותה, היינו מחמירים עליו מאילו היה מכה את אחר".³⁷ מנוסח אחר של התשובה משתמע כי זו הייתה מסורת הפסיקה של רבני גרמניה שקדמו למהר"ם.³⁸ מסורת זו נמשכה גם אחרי מהר"ם, ואחד מתלמידיו, ר' אלכסנדר זוסלין הכהן, כותב בחיבורו "ספר האגודה": "בעל המכה אשתו החמירו בו הגדולים מאוד... לכן יבטיחנה בבטחונות שלא יכנה עוד, ואם אינו רוצה להבטיחה – יוציא [=יגרש] ויתן כתובה. והאריכו והחמירו מאוד בזה".³⁹

עמדתם המחמירה של חכמי ישראל בימי הביניים נגד גילויי אלימות של בעלים כלפי נשותיהם בולטת במיוחד נוכח המציאות ששררה באותה עת בחברה הנכרית – מציאות שבה היה מותר לבעל להכות את אשתו, ושאליה רומז מהר"ם מרוטנבורג, בהשוותו כאמור את דרך בני עמנו בנדון ל"מנהג אומות העולם". על מציאות עגומה זו ששררה בחברה הנכרית

35 ראו בטקסט הצמוד לה"ש 87.

36 שו"ת מעשה אברהם, חושן משפט, סימן כח. אבל כתב שם שאם האישה היא הגורמת, אין הבעל נפסל לעדות. ראו גם שו"ת מבי"ט, חלק א, סוף סימן רצא; שו"ת בית יוסף, דיני קידושין, סימן ב.

37 שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רצא. ראו גם בית יוסף, טור אבן העזר, סוף סימן קנד, בשם ר"ש.

38 שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן פא. באר הגולה, לשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, בציון שאחרי ס"ק י, כתב כן בשם "תשובות מהרי"ו הישנים". אבל בהגהות מעשה נסים, שם, כתב, שאולי צריך להיות: "מהר"ם". על הצורך להחמיר בדינו של בעל המכה את אשתו ראו גם ביאור הגר"א, שם, ס"ק ט. וראו שו"ת דברות אליהו (אבירזל), חלק ז, סימן קכט; שו"ת ישא איש, אבן העזר, סימן יט, ד"ה "אלא שאם".

39 ספר האגודה, כתובות, סימן קעב. ראו גם שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן ס; שו"ת מעשה אברהם (אשכנזי), חושן משפט, סימן כח, סוף ד"ה "תשו". למשמעות הביטוי: "יוציא ויתן כתובה" ראו לעיל ה"ש 28.

של ימי הביניים אנו קוראים: "רשאי הבעל לנקוט כל אמצעי שייראה לו על מנת לתקן דרכיה של אשתו, להענישה בכל עונש שיבחר, למעט פציעתה והריגתה. באוסף החוקים של העיר ארדנבורג שבפלאנדריה [=בלגיה] מן המאה הי"ד נקבע שהבעל רשאי להכות את אשתו, לפוצעה, לחתוך חתכים בגופה מכף רגלה ועד ראשה ולחמם רגליו בדמה. אם יעלה בידו לאושש אותה אחר כל זאת והיא תישאר בחיים, לא תהיה בכך משום עבירה על החוק. זכותו של הבעל להכות את אשתו במידה הייתה מקובלת על הכל".⁴⁰ המצב בחברה המוסלמית בימי הביניים לא היה שונה.⁴¹

על תשובתו הנזכרת של מהר"ם הסתמך בימינו בית המשפט העליון בדחותו את ערעורו של אדם שנדון לחמש שנות מאסר (מהן ארבע בפועל), על כי הכה את אשתו וגם גרם לה חבלות חמורות. בית המשפט קבע כי בנסיבות העניין "השיקול של הרתעת המערער והרתעתם של עבריינים בכוח מלהתעלל בנשותיהם ומלבצע מעשים נפשעים כגון אלה שביצע המערער – כל אלה מובילים למסקנה, שהעונש שהושת על המערער אין בו משום חומרה כל עיקר".⁴²

שיקול נוסף להחמרה בדינו של המכה את אשתו לעומת זה של המכה חברו הוא "כי היא יושבת לבטח אתו ודמעתה מצויה".⁴³ כלומר, האישה בוטחת בבעלה, ובהכאתה יש משום הפרת חובת הנאמנות הבסיסית שקיימת בין בני זוג.⁴⁴ ועוד, שעל הבעל להתחשב ברגישות המיוחדת של האישה ש"דמעתה מצויה".

במקרה שנדון בפני בית הדין הרבני כפתח תקווה, שבו היה מדובר בבעל שהכה את אשתו וקילל אותה, והצדיק את התנהגותו בכך שזו כביכול, דרכה של תורה אמר בית הדין בפסק דינו, שבו קיבל את תביעת האישה לחייב את הבעל בגירושין: "חס וחלילה להפוך 'מעשה כותים' לדרך של תורה', לא תהא כזאת בישראל! אין האשה קנינו של בעל, ולחיים ניתנה ולא לצער. אין כל מקום להבחנה בין אשתו לחבירו, וכדברי הרמ"א 'עבירה היא בידו

40 שולמית שחר המעמד הרביעי: האישה בחברת ימי הביניים 86 (1990).

41 גרוסמן חסידות ומורדות, לעיל ה"ש 21, בעמ' 376–377. וראו המובא להלן בה"ש 52, מן הקוראן.

42 ע"פ 2157/92 פדידה נ' מדינת ישראל, פ"ד מז(1) 81, 85–88 (1993). ראו גם הפסיקה בת"פ (מחוזי חי') 1041/97 מדינת ישראל נ' אמויאל (פורסם בנבו, 25.3.1998). וראו דבריו של הרב עובדיה יוסף, בשו"ת מעין אומר, חושן משפט, סימן כא, ביחס לבעל שהיכה את אשתו נמרצות מספר פעמים, שלפי החוק צפוי לקבל עונש של שש שנות מאסר, וכתב דעתו שמשפיק שלוש שנים.

43 אור זרוע, בבא קמא, סימן קסא [=שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתקכז].

44 ראו גם הקדמת הראב"ד לספר בעלי הנפש (התשכ"ה): "ראוי לאדם לאהוב את אשתו כגופו ולכבדה ולרחם עליה ולשמרה כאשר ישמור אדם על אחד מאבריו".

כמכה חבירו, וחל עליו אותו הכלל של כל המרים יד על חבירו נקרא רשע. אדרבה ביחס לאשתו מחויב הבעל לאוהבה ולכבדה יותר מהחייב ביחס לחבירו".⁴⁵

ד. האם חובה לחיות במחיצתו של בעל מכה?

1. זכות האישה למדור שלו

אחד החיובים המוטלים על הבעל כלפי האישה הוא המדור.⁴⁶ רשות בידי האישה "לתבוע מדור שלא יתערבו אחרים עמהם, מאחר שעל ידי זה נמצא מופר שלום הבית שבינה לבין בעלה, ולחיים ניתנה ולא לצער".⁴⁷ אין צריך לומר כי זכותה של האישה לדרוש שיהיו לה חיי מגורים שקטים ואנושיים בדירה, ושהבעל לא יעשה שום מעשה הפוגע בזכות בסיסית זו, ובכלל זה כל מעשה אלימות גופנית, נפשית או מילולית.⁴⁸

2. זכות האישה לעזוב את הבית בגין אלימות הבעל

מה הדין אם הבעל אינו ממלא אחר חובתו זו כלפי האישה – כלום מוטלת עליה חובה כלשהי להמשיך ולחיות במחיצתו של בעל מכה, או בעל המצער אותה בדרך אחרת? ענה על כך הרשב"א – מגדולי הפוסקים בכל הזמנים, שחי בספרד במאה השלוש-עשרה, והשיב תשובות לאלפים: "אין לבעל להכות ולענות אשתו, שלחיים ניתנה ולא לצער, ואדרבא צריך לכבדה יותר מגופו... ואם הוא מכה ומצער שלא כדין והיא בורחת – הדין עמה, שאין אדם דר עם נחש בכפיפה".⁴⁹ כוונת הרשב"א היא שהמשך החיים

45 תיק (אזורי פ"ת) 1-21-4927 פלוגית נ' אלמוני (פורסם בנוב, 13.7.2005). אשר לנאמר כאן שאין האישה קניינה של בעל ראו לשון הריטב"א, בחידושי לגיטין ט, ע"א, ד"ה "זו אינה ראייה", שאין אישה ממונה של בעל. ראו גם הדברים שכתבתי בעניין זה: שוחטמן "מקודשת, לא קנייה", לעיל ה"ש 32.

46 רמב"ם, אישות, פרק יג, הלכה ג.

47 ערעור (גדול) תשל"ז/264, פד"ר י 355, 358 (התשל"ז).

48 ראו בן ציון שרשבסקי דיני משפחה 134 (מהדורה רביעית, 1993); עניין ניר, לעיל ה"ש 29, בעמ' 525-527. על תפקיד בית הדין למנוע מריבות כדי להבטיח מדור שקט ראו תיק (אזורי חיי) 588363/1, הדין והדיין 3, 36 (7.11.2011).

49 שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קב. השו"ע עם המובא באוצר הגאונים, כתובות, חלק התשובות, סימן תכח, על פי ספר הלכות קצובות, לרב יהודאי גאון: "והנשים חייבות לכבד את בעליהן... וכשנכנס בעלה מן החוץ חייבת האשה לעמוד על רגליה ואין לה רשות לישוב עד שישב בעלה ואין לה רשות להרים קולה עליו ואפילו מכה אותה תשתוק כדרך שהנשים הצנועות עושות..." (וראו גרוסמן "זהו ימשול כך" – בין תיאוריה למציאות", לעיל ה"ש 1,

במחיצתו של בעל מכה הוא בלתי אפשרי, בדיוק כשם שאין זה אפשרי לחיות במחיצתו של נחש, ולכן לא תיחשב האישה למורדת אם תעזוב את הבית, שכן הבעל הוא שגרם לכך בהתנהגותו. אם הבעל יטען להגנתו כי האישה קיללה אותו ולכן האשמה בה, נטל ההוכחה הוא עליו, שכן אין הוא נאמן להחזיק את האישה בכך (ובלבד שהוכח שהוא אכן הכה אותה).

בתשובה אחרת מתייחס הרשב"א לאישה שנאלצה לצאת מבית בעלה "מפני מריבות וקטטות, שהוא מכה אותה תמיד, הכה ופצוע, ומחרף יולדיה [הוריה] בפניה, ואומר לה תמיד בפניה שיגרשנה". בתשובתו מצדיק הרשב"א את האישה המסרבת לחזור לביתה: "שכל שהוא מכה אותה שלא כדרך נשים הגונות, ובלא חמס, בכפיה, כמו שהיא טוענת, אם הדבר ידוע כן – אין דנין אותה כמורדת, שלא יהא זה כארי שדורס ואוכל, וזה מכה ובוועל, וכל כיוצא בזה אין חוסמין אותה בפניו. ואין זה מרד, אלא מפני המכות היא בורחת".⁵⁰ בפני מהר"ם מרוטנבורג נדון מקרה שבו עזבה אישה את הבית, והבעל דרש שתחזור ותמלא כל חובותיה. טענת בא כוחה של האישה הייתה שהבעל "היכה אותה כמה פעמים ואפילו בימי נידותה, וכל כך עשה לה צער ובזיון עד שסוף דבר היא אומרת מאיס עלי". הבעל, מצדו, הכחיש את טענות האישה וטען שיצאה מן הבית בלא שקדמה לכך קטטה או מחלוקת. בנסיבות המקרה פסק המשיב שאמנם אין מקום לכפיית גט, ועם זאת קבע כי "אין אנו חוסמין אותה לפניו לדור עם הנחש בכפיפה".⁵¹

המפקפק בייחוסו של קטע זה לרב יהודאי גאון. עוד בעניין זה ראו שם, בעמ' 41). לעניות דעתי, אין הכוונה כאן שעל האישה לקבל בהכנעה כל מעשה אלימות של הבעל, אלא כוונת הדברים היא שאם יקרה מקרה (חד-פעמי) שהבעל יכה אותה, מוטב שהיא תגיב בשתיקה כדי לא ללבות את הלהבה עוד יותר, ודבר זה עשוי לתרום לשלום הבית (מה שאין כן אם תגיב במעשים או אף בדיבורים). ודאי שאין כאן היתר לבעלים להכות את נשותיהם, ומכל מקום דומה שלא נמצא אזכור למקור זה בכל ספרות ההלכה, שממנה עולה – כמבואר בפרק זה – כי דעת כל חכמי ההלכה היא שאין האישה מחויבת להשלים עם מציאות חיים של בעל מכה. שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן קיג; הדימוי לארי שדורס ואוכל הוא על פי התלמוד במסכת פסחים מט, ע"ב: "כל המשיא בתו לעם הארץ – כאילו כופתה לפני ארי. מה ארי דורס ואוכל ואין לו בוש פנים, אף עם הארץ מכה ובוועל ואין לו בוש פנים". ופירש הרא"ש (בפסקיו לחולין ג, נח, בעקבות רבנו תם, תוספות, פסחים, שם, ד"ה "מה ארי"): "מה ארי דורס ואוכל ואינו ממתין לה [=לטרף] עד שתמות, אף עם הארץ מכה וכו', ואין ממתין לה עד שתפייס". על כך שאישה כזו אין לה דין מורדת ראו גם תשובת מטה לחם, בטקסט הסמוך לה"ש 105 להלן; שו"ת מעשה אי"ש, אבן העזר, סימן א.

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סוף סימן תקמו.

בתשובתו של פוסק חשוב אחר, הרשב"ץ, אף נאמר כי דין הכופה את האישה שבעלה מצערה לחזור לבעלה, "כדין הישמעאלים", מנדים אותו.⁵² משמעות הדבר היא שהחברה היהודית, אשר ההלכה היא נר לרגליה, אינה מוכנה לתת לגיטימציה כלשהי לחיובה של אישה לחיות במחיצתו של בעל הנוהג עמה באלימות. גם דין אינו רשאי לפסוק אלא על פי הדין, וזה כאמור אינו מתיר כפיית האישה לחיות במחיצתו של בעל המצער אותה. גם באשר לבעל שיכור, שנטען עליו כי "הלך בבתי משתאות של גוים, שתה וצחק עד שמילא שלחנו בקיא צואה בלי מקום ותעל צחנתו", ואשתו טענה עליו שמאוס עליה מחמת מעשיו הרעים ומחמת שכרותו, נפסק כי "פשיטא ופשיטא הוא שאין כופין אותה להיות אצלו מאחר שבאה בטענת דמיוס".⁵³

אישה שעזבה את ביתה לאחר "שהיה בעלה רגיל עמה בהרמת יד כהה ומחרף ומגדף יולדיה בפניה, וכל יום ויום קללתו מרובה משל חברו, [ו]לא יכלה עוד לסבול ויצאה והלכה מביתו, ולא בכונה גמורה להתגרש אלא כדי שיכנע לבכו הערל ויקבל עליו שלא לעשות כדבר הרע הזה עוד", וגירש הבעל את אשתו – לא יוכל לבוא בטענה שיציאתה של האישה את הבית הייתה אונס הפוסל את הגט.⁵⁴

3. אישה שנאלצה לעזוב את הבית – אינה מורדת

מוסכם בין הפוסקים שאישה הנאלצת לעזוב את הבית מחמת אלימותו של הבעל (בוודאי כשכרוכה בכך סכנת נפשות) – אינה נחשבת למורדת.⁵⁵ גם בתי הדין הרבניים בישראל מכירים בזכותה של האישה המוכה לעזוב את הבית בלא שתיחשב למורדת,⁵⁶ ו"אין לחייבה בשום פנים ואופן לחזור לחיות עם בעלה, ואדרבה יש לחייב את הבעל לשחרר את אשתו

52 תשב"ץ, חלק ב, סימן ח. על ההיתר לבעל להכות את אשתו על פי "דין הישמעאלים" כדי לחנכה בדרכי הצניעות ראו דברי הקוראן, פרשת הנשים, לח, כרך א, 83 (מהדורת י"י רבלין, התשמ"ז): "לגברים יתרון על הנשים... והנשים הישרות נכנעות (לבעליהן)... אך הנשים אשר תפחדו פן תמרינה והזהרתם אותן, והרחקתם אותן (מאליכם) חדרי המשכב, והכיתם אותן, והיה כי תשמענה לקולכם לא תבקשו תואנה (לענותן), כי אלהים עליון גדול". בהקשר זה ראו גרוסמן "והוא ימשול כך", לעיל ה"ש 1, בעמ' 42.

53 שו"ת המהרש"ל, סימן סט. אמנם אין מדובר בבעל שנהג באלימות, אבל מדובר בבעל שנהג בצורה שהצדיקה את האישה בטענתה כי אינה יכולה לחיות במחיצתו.

54 שו"ת לב שמח, להרב אברהם אליגרי, אבן העזר, סימן יא, דף מד, ב, ד"ה "ואין דברים אלו".

55 ראו שו"ת פני משה (בבבנשתי), ח"א, סימן נה, הובאו דבריו בלקט הקמת, לר"מ חאגיז, אבן העזר, דף קמה, א, ד"ה "אשה שברחה"; אות היא לעולם לר' יהושע רפאל פנחס די שיגורה, חלק ב, מערכת מ, ערך "מורדת", דף נב, ג, ד"ה "ואם".

56 ראו ערעור (גדול) תשל"ט/73, פד"ר יא 327 (התש"ס). וראו תשובות ר' עקיבא איגר, חלק ד, סימן קז, ד"ה "ומ"מ".

בגט פיטורין, כי האשה לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה, ועל אחת כמה שלחיים ניתנה ולא לסכנה ניתנה".⁵⁷ במקרה כזה יחויב הבעל במזונותיה, שכן הוא האשם בכך שנאלצה לעזוב את הבית.⁵⁸ ברם חיובו של הבעל אינו אמור אלא בנסיבות שבהן הוכיחה האישה את טענותיה בדבר אלימות הבעל; אם טענה האישה לאלימות ועזבה את הבית ללא הוכחה מספקת שהבעל נוהג כלפיה באלימות, לא יחויב הבעל במזונותיה.⁵⁹ הוכיחה האישה המוכה את טענותיה בדבר אלימות הבעל – לא זו בלבד שהיא זכאית למזונותיה, היא זכאית גם לדרוש שהבעל ישלם לה עבור דמי השכירות שהיא נאלצת לשלם, או שהבעל יפנה את הבית כדי לאפשר לה לגור בו לבד. כך פסק בית הדין בירושלים בתביעת אישה מוכה לקבל צו הפרדה נגד בעלה המכה אותה ומתייחס אליה באלימות באופן תדיר. בית הדין הוציא את צו ההפרדה המבוקש וחייב את הבעל, כאמור.⁶⁰

- 57 שו"ת ציץ אליעזר, חלק ו, סימן מב, פרק א.
- 58 חינא וחיסדא, לעיל ה"ש 18, קפא ע"א; תשובות ר' עקיבא איגר, חלק ד, מהדורת גשטטר, סימן קז, ד"ה "ומ"מ"; תיק (אזורי י-ם) תשי"ג/194, פד"ר א 77 (התשי"ג); ערעור (גדול) תשל"ח/121, 120, עדות ביהוסף 222 (התשל"ח); ערעור תשל"ב/94, שם, בעמ' 241; בן ציון שרשבסקי, לעיל ה"ש 48, בעמ' 197–198. גם אם האישה מסרבת לשלום בית עם בעלה – כל זמן שלא התברר שהיא מורדת גמורה, אין לפטור את הבעל ממזונותיה. ראו שו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, אבן העזר, סימן נ.
- 59 שו"ת אוהב משפט, להרב פראג'י עלוש, חלק ב, אבן העזר, סימן נד; תיק (אזורי ת"א) 041989237-13-1, הדין והדיין 3, 8 (17.5.2000).
- 60 תיק (אזורי י-ם) תשמ"ו/1336, תשמ"ח/4306, פד"ר טו 119. ראוי להעיר שצו הפרדה אין בו משום כפייה פסולה העלולה לפסול את הגט (ראו להלן, בפס' הבאה). כך נפסק בערעור (גדול) 1/43/708 אוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לארץ ישראל – בית הדין הגדול לערעורין כרך ב 11, 14 (זרח ורהפטיג עורך, התשמ"ה). על סמכותו של בית הדין הרבני ליתן צו הפרדה, בין היתר בשל אלימות והתנהגות שאינה ראויה של הבעל, ראו שו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, אבן העזר, סימן כה, והפסיקה המובאת על ידי מיכאל קוריןלדי "סעד ההפרדה הזמנית בין הבעל והאשה והתפתחותו בפסיקת בתי הדין הרבניים בישראל" שנתון המשפט העברי א 184, 201–204 (התשל"ד). עוד ראוי להעיר כי מבחינת הדין היהודי, הרחקתו של הבעל מהבית אפשרית רק אם יש ראיות כשרות המצדיקות זאת. מבחינה הלכתית, רק בית דין מוסמך לקבוע אם הראיות שהביאה האישה לאלימותו של הבעל יש בהן כדי להצדיק הרחקתו מן הבית. וראו שו"ת משנה הלכות, מהדורא תניינא, חלק ד, סימן קא, שם נאמר כי לאישה הפונה לערכאות כדי להביא להרחקתו של הבעל מהבית, ואף גורמת לכליאתו, יש דין מוסר, משום שדבריה מתקבלים בלי ראייה כשרה. על סמכותו של בית הדין הרבני להוציא צווי מניעה למיניהם בנסיבות של אלימות הבעל ראו הרב צ"י בן יעקב, משפטי ליעקב, חלק א, סימן כ, אות כד. לעניין סמכותו של בית הדין להוציא צו הפרדה ייאמר עוד שגם אם לא ברור בשל מי שוררת אלימות בין בני הזוג, מוסמך בית הדין לנקוט את הצעדים הדרושים כדי למנוע אלימות. על פי הפסיקה בתיק (גדול) 022171037-21-2 (לא פורסם, 31.3.2005), מפי הרב חגי איזירר (עמו ישבו לדין גם הרב שלמה דיכובסקי והרב אברהם שרמן): "מוטל גם על בית דין לפסוק הרחקה בין הצדדים בעל ואשתו כאשר ברור לבית הדין שיש אלימות, ואפילו אלימות מילולית

4. זכות הבעל להיתר נישואין

אישה שנאלצה לברוח מהבית מחמת המכות שקיבלה מבעלה ומחשש לחייה – אין הבעל זכאי לקבל היתר נישואין כדי לקחת לו אישה שנייה על פניה, שכן "איך יעלה על הדעת להרשות לבעלה לישא עליה, אם כן מצינו חוטא נשכר".⁶¹ מדובר היה באישה "שהיה מכה אותה בעלה כפעם בפעם, ואף על פי שהיו מתרים בו אנשי השכונה שלא יוסיף להכותה, לא זו מדרכיו המקולקלים, עד שפעם או פעמים רץ אחריה בסכין, ותנס ותצא החוצה הלוך וצעוק פן יהרגנה בסכין. אשר על כן, זה כעשר חדשים לא רצתה לשבת עוד עם בעלה הנזכר כי אין אדם דר עם נחש בכפיפה". לאחר שדחתה את ניסיונות הבעל לשוב אליה "מיראתה אותו", ביקש הבעל מבית הדין היתר לשאת אישה על פני אשתו. האישה התנגדה לכך בטענה שאם רצונו לשאת אישה אחרת – שיגרשנה, "כי היא מזומנת לקבל גיטה ותמחול לו כל סכי [=סכום] כתובתה. אך ראובן [=הבעל] להכעיסה מתכוין לקחת אשה עליה". הכרעת המשיב היא שאין לאישה דין מורדת מאחר שעזיבתה את הבית הייתה כדין מכיוון שאין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת. בנסיבות המקרה האישה זכאית לגירושין ועל הבעל לגרשה, ואם הוא מסרב לכך – אין לתת לו היתר נישואין, כאמור, כדי שלא יהא חוטא נשכר.

5. דין הבעל המכה כמורד

בעל שמחמת התנהגותו האלימה נאלצה האישה לעזוב את הבית, נחשב מורד.⁶² אשר למורד כתב הרמ"א: "המורד על אשתו או מדירה ואינו נוהג עימה מנהג אישות, יש אומרים דאם מתה אינו יורשה".⁶³ מכאן יש להסיק שאם כשהאישה מתה במצב של מרידת הבעל אין הלה יורש אותה, כל שכן שאין הוא יורשה כשהוא עצמו הרג אותה.⁶⁴ לכך חשיבות

אלימות מילולית ביניהם. כל שכן שיש חובת הפרדה אם התנהגות הבעל והאשה פוגעת בילדים. הפרדה זו אינה מדין זכויות האשה למדור שקט, כיוון שלא מדובר במקרים שבית הדין יודע שהבעל אשם בהפרת השקט וגרימת המריבה (וכך זה ברוב המקרים). הפרדה זו שרשה בחיוב בית הדין להעמיד שוטרים שיסובכו בעיר ויעמידו את חיי בני ישראל על תיקונם ללא מכות ומריבות בין אדם לחברו ובין איש לאשתו". וראו שו"ת לב אריה, סוף סימן ח. ראו גם אוריאל לביא עטרת דבורה חלק ב, אבן העזר, סימן צב, 672.

61 שו"ת פני משה (בנבנשתי), חלק א, סוף סימן נה. ושם כתב המשיב שאם כבר קיבל הבעל רשות מבית דין לשאת אישה שנייה, אין בכך כלום שכן הרשות היא שלא כדין. ראו גם שו"ת מעשה אי"ש, אבן העזר, סימן א.

62 שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג, בהגהות הרמ"א, על פי שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תרצג.

63 שולחן ערוך אבן העזר, סימן צ, סעיף ה, על פי המובא בשלטי הגבורים על הרי"ף, כתובות, פרק חמישי, דפוס וילנא, כז, ב, אות ב, בשם ריא"ז.

64 שו"ת דברות אליהו, להרב אליהו אבירזול, חלק ו, סימן קב. בתשובתו הביא המשיב את דברי הרשב"ם בפירושו לבבא בתרא קמו, ע"ב, ד"ה "נפלה עליה חורבה ומתה", שם כתב שאם

גדולה בימינו, משרבו המקרים של רצח נשים בידי בעליהן. עמדתה של ההלכה היהודית תואמת את זו הנקוטה בידי שיטת המשפט הנוהגת בארץ, שלפיה אין הרצח זכאי לרשת את מורישו שנרצח על ידיו.⁶⁵

6. איסור לחיות במחיצתו של בעל המסכן חיי אשתו

אישה שבעלה ניסה להרגה, לא זו בלבד שאינה חייבת לדור עמו, גם אסור לה לדור עמו מפני הסכנה.⁶⁶ אם לאחר שנודע לה כי בעלה אלים המשיכה לדור עמו בתקווה שטיפול רפואי יעזור ויחדל מאלימותו, אין לראות בה מי שסברה וקיבלה.⁶⁷ שונה דינה של אישה זו מדין אישה שהמשיכה לחיות עם בעלה גם לאחר שנודע לה שהוא בעל מום (שאינה זכאית לגירושין משום שסברה וקיבלה). הטעם לכך הוא שבבעל מום "יש אפשרות לדור עמו אלא שקשה לה, ובהא יש לומר דקיבלה על עצמה לחיות עם הקושי, אבל בנידון דידן אסור לה לדור עמו מחמת הסכנה. וכי מפני שסברה וקיבלה שרינן [=מתירים] לה להמשיך ולדור עמו?"⁶⁸ ולכן כופים את הבעל לגרש.⁶⁹

ה. מקום השיפוט בתביעות נגד בעל אלים

בבתי הדין הרבניים בישראל מקום השיפוט בתביעות בין בני זוג בענייני אישות (גירושין, מזונות וכו') הוא במקום מגוריהם האחרון של בני הזוג. כלל זה נקבע בתקנה (1) לתקנות

מתה האישה מתוך קטטה עם בעלה, והיה בדעתו לגרשה, שוב אינו יורשה. והביא עוד את דברי הב"ח, טור אבן העזר, סימן עז, סעיף ב, שכתב כי אפילו לשיטת רבנו תם והרא"ש, החולקים על הרשב"ם וסוברים שאין הירושה נפקעת אלא כשהיו גירושין גמורים, מכל מקום אף הם יודו, שכאשר אין הבעל נוהג עם אשתו מנהג בעל, נעקרו תנאי האישות לגמרי ואינו יורשה.

65 חוק הירושה, התשכ"ה-1965, ס' 5(א)(1). לפי החוק, גם ניסיון להרוג את המוריש שולל את כשרותו של היורש לרשתו.

66 הרב יחזקאל פלס "כפית גט על בעל אלים" דברי משפט ה, צג (התשנ"ח). ואין לומר שבידי האישה לגור בבית אחר ולכן אין לכפות את הבעל לגרש, שהרי אם תגור בבית אחר הרי היא מנועה מחיי אישות, ולפי שיטת השולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג, כופים אותו לגרש.

67 הרב פלס, שם, בעמ' צו-צח.

68 שם, בעמ' צח.

69 גם במוכה שחין, שהמשך חיי אישות עמו מהווים עבורו סכנה, הדין הוא שגם אם האישה ידעה על מצבו קודם שנישאה אין אומרים סברה וקיבלה, אלא כופים אותו לגרש וליתן כתובה מפני הסכנה לבעל. ראו שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף א.

הדיון בבתי-הדין הרבניים בישראל, התשנ"ג,⁷⁰ שזה לשונה: "תביעה בין בני זוג בענייני אישות תוגש לבית הדין הרבני של מקום המגורים האחרון של בני הזוג".

תקנה זו מיוסדת על הכלל הקובע שכאשר ניתן להסיק מתוך הסכם, או התקשרות, בין בעלי דין על כוונתם להתדיין במקום מסוים, יש להתחשב בכך, ולא בכלל הרגיל, המחייב את התובע לילך אחר הנתבע.⁷¹ על פי הכלל האמור, יש להסיק מן המגורים המשותפים של בני הזוג על הכוונה להתדיין באותו מקום, ולאור זאת – מקום השיפוט בתביעה בין בני זוג הוא מקום מגוריהם המשותף האחרון של בני הזוג.⁷²

ההנחה המונחת ביסודה של התקנה היא שאחד מבני הזוג עזב, שלא בצדק, את מקום המגורים המשותף, ואין זה צודק שהצד שכנגד ייאלץ להתדיין עמו במקום אחר. ברם ייתכנו מקרים שבהם בן הזוג נאלץ, ובצדק, לעזוב את מקום המגורים המשותף; נתאר לנו מקרה שהאישה נאלצה לברוח מן הבית בשל התנהגותו של הבעל כלפיה (מכות, מניעת מזונות וכו'), ובהיעדר אמצעים כספיים נאלצה לשוב לבית הוריה בעיר אחרת.⁷³ האם צודק לחייבה להגיש תביעתה במקום המגורים המשותף, שנאלצה לעקור ממנו? בנסיבות כאלה יש לומר לכאורה שלא על דעת כן הסכימה האישה (מכללא) להתדיין במקום המגורים המשותף לה ולבעלה.

תקנה (2) לתקנות הדיון בבתי הדין הרבניים, התשנ"ג אמנם מאפשרת לסטות מן הכלל הרגיל שבס"ק (1) הנ"ל, ומעניקה לבית הדין שיקול דעת אימתי לדון בתביעה בין בני זוג שהוגשה שלא במקום המגורים האחרון. על פי הפסיקה הרבנית, אחד המקרים שבהם יאשר בית הדין סטייה מן הכלל הרגיל הוא, כאשר האישה נאלצה לעזוב את הבית מחמת אלימותו של הבעל.⁷⁴

70 י"פ 2299.

71 ראו שו"ת מהרשד"ם, חושן משפט, סימן שפו; שו"ת מנחת הקומץ, סימן קט.

72 ראו שו"ת האלף לך שלמה, אבן העזר, סימן קיח; ערעור (גדול) תשמ"א/18, פד"ר יב 129 ואילך (התשמ"ב).

73 בנסיבות כאלו יש לראות בבית הורי האישה את המקום הטבעי שאליו האישה זכאית ללכת. ראו דבריו של ר' יוסף מטראני בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סוף סימן קיג: "דמאחר דלא כייפינן לה לדור עם בעלה, עם מי תדור שיהא כבודה יותר מאביה, ומי יחוש עליה חוץ ממנו?". וראו מה שכתב בהקשר זה השופט קיסטר בע"א 625/73 קורונל נ' קורונל, פ"ד כט(2) 259, 266–267 (1975).

74 ראו פסק הדין בתיק (גדול) תשי"ז/64 (לא פורסם), בהרכב הדיינים: הראשון לציון הרב, יצחק ניסים והרבנים יוסף שלום אלישיב ובצלצל ז'ולטי, המובא בספרי: אליאב שוחטמן סדר הדיון בבית הדין הרבני כרך א 283 (התשע"א); שו"ת ציץ אליעזר, חלק יז, סימן סט (לעניין בעל שגירש את אשתו מהבית, וזו נאלצה לחזור לבית הורייה שבעיר אחרת).

ו. כפיית גט על בעל אלים

שאלת השאלות היא כמובן אם זכאית האישה המוכה (פיזית או נפשית) שבית הדין יכפה את בעלה ליתן לה גט (כאשר הוא מסרב לתתו לה מרצונו).

על פי דין התלמוד⁷⁵ רק "גט המעושה [=כפוי] כדין – כשר". דהיינו, רק כאשר לכפייה יש בסיס בדין – היא מותרת, והגט כשר. והנה, כאשר פורש בתלמוד כי ניתן לכפות את הבעל לגרש, אמנם אין כל ספק שהכפייה מותרת. מן העילות שכפייה מותרת בהן הנזכרות בתלמוד⁷⁶ נפקד מקומה של אלימות הבעל. למעשה, אין בתלמוד כל דיון בשאלת זכותה של האישה המוכה לדרוש שיחייבו את הבעל לגרשה. האם היעדר דיון בשאלה זו והיעדר הוראה מפורשת המאפשרת כפיית גט על הבעל המכה פירושה חסימת דרכה של האישה המוכה המבקשת להשתחרר מבעלה ולפתוח דף חדש בחייה? האם היא נדונה לחיות לצמיחות תחת עול עריצותו של הבעל שבו אין היא רוצה, ואשר עמו אין היא יכולה לחיות?

1. החיוב בגט

והנה, עצם החיוב של בעל המכה את אשתו לתת לה גט ולפרוע את כתובתה מוסכם על דעת רבים מהפוסקים. כך למשל כתב הרשב"א בנוגע לבעל "המכה אשתו בכל יום ומצטערת עד שהצריכה לצאת מביתה... שיהיו ב"ד [=בית דין]... גוערין בו ומיסרין אותו ומודיעין אותו, שאם יכה שלא כדין, שהוא חייב להוציא וליתן כתובה, שאפי' על שאר הדברים שאין לה כל כך צער, כגון שמדירה שלא תלך לבית אביה או לבית האבל ולבית המשתה... הוא מוציא ויתן כתובה, כל שכן במכה ופוצע ומצערה בגופה"⁷⁷.

מהר"ם מרוטנבורג כתב כי בנוגע למצב גרוע פחות, של בעל האשם בקטטות, כתב רב פלטוי גאון (בבל, המאה התשיעית לספירה) שדינו של הבעל: "יוציא ויתן כתובה", דהיינו חייב לגרש.⁷⁸ משתמע מדבריו שקל וחומר בבעל שמכה את אשתו – שחובה עליו ליתן לה גט ולפרוע לה כתובה.⁷⁹

75 בבלי, גיטין פח, ע"ב.

76 ראו במיוחד בדברי המשנה בבבלי, כתובות עז, ע"א, והגמרא שעליה.

77 שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קב [=שו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן תעז]. הובאה בבית יוסף, טור אבן העזר, סוף סימן עד, ובביאור הגר"א לשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, ס"ק י. וראו שו"ת יביע אומר, חלק ב, אבן העזר, סימן י, אות ב.

78 שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רצא. ראו גם תשובת מהר"ם שבשלטי הגבורים על המרדכי, כתובות, פרק רביעי, סימן קסד, ס"ק ט. למשמעותו של הביטוי "יוציא ויתן כתובה" ראו לעיל ה"ש 28.

79 כשהאישה אינה מורדת ובעלה מתנהג כלפיה באכזריות או מכה אותה, חובה עליו לפרוע לה גם תוספת כתובה. ראו ריא"ה הרצוג פסקים וכתבים כרך ח (אבן העזר), סימן רב, תתשנ

הרב דוד פיאנו, שדן בעניינו של בעל מכה, מביא את שיטות הפוסקים בשאלה אם ניתן לכפות גט בנסיבות כאלה – ועל כך ידובר להלן בתת-חלק הבא – ובסיכום הדברים הוא כותב: "דאיכא הכא מערכה לקראת מערכה אי כופין להוציא, ולדברי כולם חייב לגרשה".⁸⁰ לדבריו, עצם החיוב בגט בבעל אלים אינו שנוי אפוא במחלוקת.⁸¹ מאחר שניתן לחייב בגט, הרי שגם אם נאמר כי שאלת הכפייה שנויה במחלוקת – כמבואר להלן – חל כאן הכלל ש"בכל מקום דאיכא פלוגתא אם כופין או לא – אף על גב דאין כופין לגרש, מכל מקום כופין אותו ליתן כתובה מיד, וכן הנדוניא דאנעלת לה [=שהכניסה לן]."⁸²

(התשנ"ו); הרב שאר ישוב כהן "כפיית הגט בזמן הזה" תחומין יא 195, 201 (התש"ן). על החיוב בכתובה ותוספת כתובה בבעל אלים ראו גם עטרת דבורה, לעיל ה"ש 60, בעמ' 671–672. בתיק (אזורי ב"ש) 84712/5 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 3.5.2012) נפסק כי "אף אם נניח שיש ספק באם הייתה אלימות, הרי זה ספק בקביעת העובדה ולא ספק במחלוקת הפוסקים, ואם כן חיובו של הבעל בכתובה הוא ודאי ושאלת האלימות הינה ספק ואין ספק מוציא מידי ודאי" (שם, בעמ' 6). אשר לנידון שלפניו כתב בית הדין הרבני: "במקרה שלפנינו אין ספק באלימות הבעל, אמנם יש ספק בתדירות האלימות, האם מספר רב של פעמים או מספר מועט, אך אין בכך לערער על חומרת העניין וטענת האלימות בעינה עומדת. במקרה שלפנינו יש מקום לחייב בכתובה ובתוספת כתובה מסיבה נוספת. אפילו אם נקבל את טענת הבעל שהגט התבצע עקב התנהגות והתנהלות האישה שהוציאה נגדו צו הרחקה ובכך גרמה לביצוע הגט ואם כן אין מקום לחייבו בתוספת כתובה, כי לא כתב והתחייב בתוספת כתובה על דעת שיאלץ לגרשה – יש לדחות זאת... שבמקרה זה – הדרישה לגט היא כ'באה מחמתו' – שהוא גרם לגירושין ולא עקב דרישת האישה ולכן חייב בתוספת כתובה. ואם כן, אף במקרה שלפנינו שאפילו אם נאמר שהאישה יזמה את הגירושין, הרי זה נבע מאלימות הבעל שאיננה 'מחלה משמים' והיה בידיה להתנהג ככל אדם, ועל כן – לכל הדעות נחשב כמגרש מרצונו ולא עקב בקשת האישה וחייב אף בתוספת כתובה" (שם, בעמ' 7). ראו גם תיק (אזורי נת') 284462/9, לעיל ה"ש 30, בעמ' 22, מפי הרב בן מנחם: "גם בנד"ד באופן עקרוני האשה זכאית לכתובתה ולתוספת כתובתה, ואולם ההליכים הרכשיים בין הצדדים לא התקיימו בפני בית הדין... ועל כן בית הדין יתן את החלטתן הסופית בנושא רק לאחר שתוצג לפניו תמצית ההליכים הרכשיים... ובהתחשב בהסכמים שנחתמו בין הצדדים". והשוו עם דעת המיעוט של הרב אברהם שינדלר, שם.

80 שו"ת נושא האפוד, סימן לב, אות יח, ד"ה "אולם". ובשו"ת יביע אומר, חלק ב, אבן העזר, סימן י, אות ג, כתב על דבריו, ש"על כל פנים באופן שהפוסקים שוים שאין לכופו להוציא, נראה שאין לומר לו שהוא חייב להוציא, שיש לחוש לגט מוטעה".

81 אבל ראו שו"ת משפט צדק, חלק א, סימן נט, סוף ד"ה "או נחלוק", שדקדק בלשון תשובת הרשב"א הנזכרת לעיל בה"ש 77, וכתב: "אכן כפיה לא הזכיר, ואפילו במה שכתב שאומרים לו שחייב להוציא, לא מצאנו שכתבו כן שאר הפוסקים".

82 הגהות הרמ"א על שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף כא. ראו גם שו"ת בן ימין, סימן יד, דבר א"ש המכה את אשתו ומכלה ממנו, שיכולה אשתו לגבות כתובתה. לשאלת חיובו של הבעל בכתובה ובתוספת כתובה במקום שלא הוכח מי הגורם לאלימות ראו יצחק גמזו "כתובה

בעל אלים שהסכים לגרש, ובישיבה שנקבעה לסידור הגט חזר בו מהסכמתו – יש מקום לחייבו בהוצאות, גם לאישה וגם לקופת המדינה.⁸³

2. דעת הפוסקים בשאלת כפיית גט

לעומת מקורות אלה, שבהם לא נזכר במפורש יסוד הכפייה,⁸⁴ הנה אצל חכמים אחרים הדבר נאמר במפורש.

כבר מתשובת ר' יוסף בן אביתור, מחכמי ספרד החשובים בסוף המאה העשירית וראשית המאה האחת-עשרה למנינם עולה שיש לכפות את הבעל המכה את אשתו ומצערה, לתת לה גט, אם כי רק לאחר שיתרו בו ויחזור על מעשיו הרעים. בתשובתו לשאלה שנשאל על אודות "אשה שאמרה אי אפשי [=איני רוצה] בפלוני בעלי שהוא מכה אותי ומצער אותי", הוא כותב: "שאם נתקיים הדבר בעדים שהכה אותה פעם ופעמים, חייבין בית דין להוכיחו על כך ולומר לוף 'הוי יודע שאי אתה רשאי להכותה, ואם שנית באולתך תצא בכתובה, ומשהין אותה עמו על ידי נאמן ואם שנה באולתו תצא בכתובתה... ואף על פי שנמצא הדבר אמת שהכה אותה פעם ופעם כמו שפרשתם, אין אנו כופין את הבעל ליתן לה גט ולהגבותה כתובתה עד שיתרו בו בית דין וזקני הקהל..."⁸⁵ משמע מדבריו, שלאחר התראה ניתן לכפותו לגרש.⁸⁶

ר' שמחה משפירא, חכם בן המאה השלוש-עשרה למנינם, שחי בגרמניה, כותב על בעל אחד שהיה מכה את אשתו ומבזה אותה, ש"אפילו קונה אמה העבריה – כקונה אדון

ותוספת כשלא הוכח מי הגורם לאלימות" שורת הדין יב, רסט-רעב (התשס"ז). על כפיית הבעל המכה לתשלום הנדוניה כשאינו רוצה לגרשה ראו שו"ת מתנות באדם, סימן קפח.
83 תיק (גדול) 1-21-9799 (לא פורסם, 5.4.2005). בדין ישבו הראשון לציון, הרב שלמה עמאר והרבנים דיכובסקי ועזרא בר שלום. בסופו של דבר החיוב בהוצאות בוטל לאחר שהבעל הסכים לגרש (7.6.2005). וראו שוחטמן סדר הדין בבית הדין הרבני, לעיל ה"ש 74, כרך ג, בעמ' 1219.

84 אשר לרשב"א, בידינו תשובה אחרת שלו, בשו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תרצג, שבה נאמר: "ולמי שהורגל לכעוס ולהוציא את אשתו תמיד, שכופין אותו להוציא...". מכאן לכאורה שגם הרשב"א מחייב כפייה בנסיבות שבהן האישה נאלצה לצאת מביתה. ברם על פי נוסח התשובה שבבית יוסף, טור אבן העזר, סימן קנד, ד"ה "האומר איני זן", נאמר: "אפשר שכופין אותו וכו'". וכתב הש"ך בגבורת אנשים, סימן מט: "ופשיטא דלא סמכינן אלישנא דאפשר, להוציא אשה מבעלה במקום שיש לחוש דהוי גט מעושה ובניה ממזרים". גם מהריק"ש, בערך לחם, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג, נקט את הלשון "אפשר".

85 תשובות הגאונים שערי צדק, חלק ד, שער ד, סימן מב, הובאה באוצר הגאונים לכתובות, תשובות, סימן תער, 191.

86 כך הבין מדבריו הרב יעקב הכהן טראב, שארית יעקב, חלק ב, מערכת כ, ערך כפייה לאשה, כג, א, ד"ה "כפייה להוציא".

לעצמו, כל שכן אשתו, ועל כל הכאה עובר ב'פן יוסיף' [=איסור מן התורה להכות שלא כדין], ועונשו גדול ממכה חברו, כי היא יושבת לבטח אתו ודמעתה מצויה". המלצתו של ר' שמחה היא להטיל עליו עונשים בגין מעשיו ולנסות להשכיך שלום בינו ובין אשתו. אם ניסיון זה לא יצלח, ממליץ המשיב לכפות עליו גט. דעתו היא שאין מקום לנסות בנסיבות אלה אמצעים דרסטיים פחות, שכן מצב זה, שבו האישה אסורה בידיו, ואי אפשר למנוע ממנו שיכה ויבזה אותה, הוא מצב של "אין אדם דר עם נחש בכפיפה", ויש לכפותו לגרש.⁸⁷ על תשובה זו הסתמך, מאוחר יותר, גם מהר"ח אור זרוע בנוגע לכפיית גט בעניין אחר.⁸⁸

בפני פוסק חשוב אחר, ר' שמעון בן צמח דוראן, שחי בספרד ובצפון-אפריקה במאה הארבע-עשרה למנינם, נשאלה שאלה בדבר בעל אחד שהיה מצער את אשתו הרבה, "עד שמרוב צער היא מואסת אותו... והיא אינה יכולה לסבול אותו לרוב הקטטות והמריבות, וגם שהוא מרעיבה, עד שהיא שנאה את החיים".⁸⁹

גם במקרה זה, אף על פי שאין מדובר באלימות פיזית, אין התשב"ץ רואה בעייתיות כלשהי בכך שעילה זו אינה נמנית בתלמוד עם אלה שכופים בהן גט. לדעתו, על התנהגות חמורה הרבה פחות של הבעל, כמו המדיר את אשתו [=אוסר עליה הנאה] בדברים שאין לה צער בהם, נאמר: "יוציא וייתן כתובה",⁹⁰ דהיינו שחייב לגרש ולפרוע את הכתובה, "כל שכן בצער תדיר, שיש לנו לומר: יוציא וייתן כתובה, לפי שאין אדם דר עם נחש בכפיפה". בדומה לר' שמחה לפניו, גם התשב"ץ סבור כי זהו מצב של מעוות לא יוכל לתקון, "ומקרא מלא דיבר הכתוב: 'טוב פת חרבה ושלוחה בה מבית מלא זבחי ריב' (משלי יז 1), ועוד כתוב: 'טוב ארוחת ירק ואהבה בה משור אבוס ושנאה בו' (שם, טו 17). הרי, שיותר קשה היא מריבה מחסרון מזונות, ואיזו טובה יש לאישה שבעלה מצערה במריבה בכל יום ויום".

לדעת התשב"ץ, על יסוד של קל וחומר ניתן אף לכפות גט. שהרי בתלמוד⁹¹ נקבע שמפני ריח הפה כופים גט, והדברים קל וחומר: אם בשל ריח הפה של הבעל, הגורם דחייה

87 אור זרוע, בבא קמא, סימן קסא. הובאו דבריו גם בהגהות אשר"י, על פסקי הרא"ש, בבא קמא, סימן י, ושלטי הגבורים, שעל המרדכי, בבא קמא, פרק שלישי, ס"ק א. ובשו"ת נושא האפוד, סימן לב, אות יח, כתב, ששלטי הגבורים "קבלן בשתיקה" (את דברי ר' שמחה ובעל אור זרוע).

88 שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן קכז. וראו הרב יקותיאל כהן, לעיל ה"ש 1, בעמ' קפב.

89 תשב"ץ, חלק ב, סימן ח.

90 בבלי, כתובות ע, ע"א.

91 שם, עז, ע"א.

לאישה, זכאית האישה שיכפו את הבעל לגרש, כל שכן "מפני צער תדיר שהוא מר ממוות" (שכופים).⁹²

בביאור דברי התשב"ץ, נאמר בפסק דינו של בית הדין הרבני בחיפה, בעניינו של בעל עברייך, המכור לסמים קשים, שאשתו תבעה גירושין, וטענה, בין היתר, כי הוא מכה אותה ועושה בה מעשים מגונים: "נמצאנו למדים מדבריו [של התשב"ץ], כי הגם שאין המאיסות נמצאת בעצם האדם, כמו 'ריח הפה'... אלא המאיסות בבעלה היא תוצאה של התנהגותו כלפיה, התנהגות שמביאה עליה צער נפשי... ככהאי גוונא לא אומרים שיש מקום לפתות את האשה ושמא תחשוך בו... שכן אין הדבר תלוי באשה, כי הבעל הוא הגורם לאשתו שהיא תמאס בו. ולכן סובר התשב"ץ שכשם שאמרו לגבי 'בעל פוליפוס' או 'ריח הפה' שכופין אותו לגרש, כי המאיסות ניכרת לעין, ואנן סהדי שעם בעל כזה לא ניתן לחיות, כמו כן גם בבעל שממרר את חיי האשה ומצער אותה, אנן סהדי שאי אפשר לחיות עם בעל כזה... ואין לחשוש שמא עיניה נתנה באחר, כשם שאין חוששין בכל אלו שנמנו במשנה שכופין".⁹³ אכן, בתשובתו הנוכחת, מאזכר התשב"ץ תשובה אחת אנונימית, שבה נאמר כי אין כופין גט בנסיבות כאלה, אבל אין התשב"ץ רואה עצמו מחוייב לפסיקה זו, שכן בכל דבר התלוי בסברה – "אין לדיין אלא מה שעניו רואות, ואפשר שלא אמרו כן על כיוצא בזה הצער הגדול".⁹⁴ להערה זו של התשב"ץ, חשיבות רבה לימינו, לאור המדיניות הנקוטה בבתי הדין, שלא לכפות גט על הבעל כשיש מחלוקת בין הפוסקים בנושא הכפייה.

92 יסודו של הקל וחומר בירושלמי, גיטין ט, ט: "אם מפני ריח רע כופין, לא כל שכן מפני חיי נפש". דבריו של התשב"ץ מצוטטים (ללא אזכור המקור) על ידי נכדו ר' שמעון בשו"ת יכין ובעז, חלק ב, סימן מד, ד"ה "לענין", בנוגע לבעל שהוא "רע מעללים, כאשר נודע טבעו וקושי רוחו, והיה מקניט אותה ומצערה". לשימוש בקל וחומר זה לצורך כפיית גט בעניינים אחרים ראו שו"ת הרא"ש מב, א; שו"ת הריטב"א, סימן קכב. ובעניין אלימות: שו"ת ציץ אליעזר, חלק ו, סימן מ. ויש להעיר: כל שנלמד בקל וחומר אינו הוספה על העילות לכפיית גט המנויות במשנה בפרק שביעי של כתובות (עז, ע"א). לפיכך גם מי שסבור כי אין להוסיף על אותה רשימה יכול לקבל עילות שלא נזכרו שם, ואשר ניתן להסיק אותן בקל וחומר; ראו שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיג, ד"ה "והא". ראו גם שו"ת ר' מאיר גאויזון, סימן י.

93 אברהם אטלס, ישראל שחור ודב דומב "כפית גט במשתמש בסמים, וגדרי 'מאיס עלי'" דברי משפט חלק ב קלה, קמא (התשנ"ו).

94 יכול להיות שבאותה תשובה מדובר היה במקרה קל, ולכן לא כפו שם גט. ראו גם – בעקבות דבריו אלה של התשב"ץ – פסק דינו של בית הדין הרבני האזורי באשדוד בתיק 023746407-21-1, הדין והדיין 4, 4 (2.10.2002).

בענייננו, יש אמנם הסוברים שאין לכפות גט על בעל המכה את אשתו. כך נאמר בתשובת גאונים אחת העוסקת ב"מי שהכה את אשתו מכות ועשה בה פצעים" (בנוסח אחר: "חבורות"), שאין כופין אותו ליתן גט.⁹⁵

גם ר' דוד בן זמרה, מחשובי החכמים שחיו במצרים במאה ה-16 למניינם, שולל כפייה. הוא מבחין בין מצב שבו אין האישה יכולה בשום פנים ואופן לחיות עם בעלה, כגון שהיא חשה דחייה, ואין לכך תקנה, לכן כופין את הבעל לגרשה, ובין מצב שבו "פעם מכה אותה ופעם משמח אותה, פעם מבזה אותה ופעם מכבד אותה במלבושים נאים", שבו אין ראוי לכפות גירושין אלא רק לנסות לשכנע את הבעל בדיבורים, או על-ידי חיובו לפרוע את הכתובה, או על-ידי הטלת קנס, אבל אין לכפותו ישירות לגרש.⁹⁶

תשובה ארוכה בעניין "איש שרגיל להכות אשתו ודמעתה על לחייה, בוכה ונאנחה", מוצאים אנו בספר "בנימין זאב" (למחבר בעל אותו שם, ארטא, יוון, המאה ה-16 למניינם). בפתח דבריו, הוא מפליג בחומרת מעשיו של הבעל, ומביא את תשובת רבנו שמחה דלעיל,⁹⁷ לפיה ניתן לכפות את הבעל לגרש. הוא אף מבאר, מדוע המשנה בכתובות אינה מונה מקרה זה בין אלו שכופין אותם לגרש, מכיוון ש"כזה, וכדומה, דאטיא על ידי פשיעת הבעל – לא הוצרך המשנה להזכירו". עוד הוא מביא בשם רבנו יום טוב, על פי קונטרס ישן, כי "העובר על תקנת חכמים מעשין וכופין לגרש כאשר מעשין לפסולות, כדאיתא בירושלמי דגיטין, דכופין על ידי גוים. ומכאן נראה לעניות דעתי ללמוד לכוף ולגרש כל עובר על גזרה ותקנה שגזרו חז"ל". על כך כותב המשיב: "הא קמן [=הרי לפנינו], דכל מי שעובר על גזרה או על תיקון חז"ל, ראוי לנדותו לבלתי התקרב אליו, אף לפי דעת רבנו תם דכתב דאין כופין אותו בשוטים, ופשיטא הוא לפי מה שנראה לעניות דעתי, דאין לך עובר על תקנת חז"ל גדול מזו שמכה אותה תמיד ומבזהה, דתקנת חז"ל הוא שלא יכה אדם את אשתו ויהיה זהיר בכבודו...". אכן, בסוף תשובתו הוא כותב כי ראוי לנהוג זהירות בנסיבות שבהן לא ברור מי הגורם למריבות שבין בני הזוג. ומכל מקום אין לכוף בשל חומרת איסור אשת איש והחשש

95 אוצר הגאונים לכתובות, חלק התשובות, סימן תעז, 191, על פי תשובות הגאונים הקצרות, סימן קלה. אבל הר"י פלאג'י, בספר יפה ללב, חלק ח, אבן העזר, סימן קנד, אות ה, כתב, כי "הדברים אמורים בפעם ראשונה, אבל אם רגיל הוא בכך, הדת נתונה דאם לא ציית ממה שפסקו עליו בי דינא, שכופין אותו לגרש... כי לחיים ניתנה".

96 שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף רכח (קנז), הובאו דבריו בכנסת הגדולה, אבן העזר, סימן קנד, הגהות ב"י, ס"ק מט. ראו גם שו"ת הרדב"ז, חלק ג, סימן תתפח (תמוז), בנוגע לבעל המכה את אשתו תדיר: "ויש מי שהפריז על התורה ואמר שכופין להוציאו ואפילו על ידי עכו"ם". ראו גם דיוקן של הרב יוסף רייזין בדברי הרדב"ז, בשו"ת שארית יוסף, סימן טו.

97 ראו הטקסט הצמוד לה"ש 87 לעיל.

לדעת רבנו תם, ויש להסתפק בנידויו של הבעל ובהכרזתו כעברייין, כיוון שעובר על דברי חז"ל.⁹⁸

ר' אברהם די בוטון, הנמנה אף הוא עם הפוסקים הנמנעים מכפיית גט, סבור שכלפי בעל המכה את אשתו ומזלזל בכבודה יש להשתמש בהרחקות דרבנו תם, שאין בהן משום כפייה ישירה של הגט.⁹⁹

זהירות מפני כפייה ישירה לגירושין בבעל אלים מצאנו גם בתשובת ר' עקיבא איגר, מחשובי הפוסקים של יהדות גרמניה במאות השמונה-עשרה-התשע-עשרה למניינם, הממליץ אף הוא על השימוש באמצעי הכפייה העקיף של חיוב הבעל בפירעון הכתובה.¹⁰⁰ ואולם, לאור דבריו המפורשים של התשב"ץ, כמבואר לעיל,¹⁰¹ אין כל חובה לפסוק על פי הדעה המחמירה דווקא (כגון זו של הרדב"ז), וכל בית דין צריך לפסוק על פי ראות עיניו, ועל פי נסיבות המקרה שלפניו. ודאי שנכון לומר כך במקרים חמורים של בעל המתעלל באשתו בקביעות, בנסיבות שבהן יש מקום לומר שגם הרדב"ז יסכים שיש לכפותו לגרש, משום ההנמקה שהוא עצמו נתן לדבריו (פרשנות ברוח זו ניתן למצוא בתשובתו הנ"ל של התשב"ץ). כך ניתן לפרש גם בדעת הגאונים הללו, שהם לא דיברו אלא בנסיבות של אירוע חד-פעמי ולא בבעל המכה את אשתו בקביעות. אשר לכפיית הבעל לפרוע את כתובתו – אמצעי כפייה שהוא אמנם כשר לכל הדעות, כאמור – יש להעיר שלא תמיד אמצעי זה הוא יעיל, כגון אם סכום הכתובה קטן, או שהבעל חסר יכולת לשלם.

בדעה שניתן לכפות גט על בעל מכה מחזיק גם הגר"א. בביאורו להלכת השולחן ערוך, בעניין איש המשתטה והאישה יראה פן יהרגנה, כותב הגר"א¹⁰² שאין כופים גט משום שבנסיבות המקרה סברה וקיבלה. מכאן הסיק בית הדין הרבני בירושלים כי "לפי הגר"א נראה לומר, דבלא ידעה – כופין לגרש אפילו באינו משתטה יום יום, היות שלא ידעה מזה שמשתטה מדי פעם בחימה גדולה נגדה".¹⁰³ אשר לפסיקה הראויה בנסיבות שבהן מעגן

98 שו"ת בנימין זאב, סימן פח. אבל בדרכי משה, על טור אבן העזר, סימן קנד, סוף ס"ק כ, מביא את תשובת בנימין זאב בשם רבנו שמחה, שיש להחמיר בבעל שמכה את אשתו, ולא הביא את הסיפא של דבריו.

99 שו"ת לחם רב, סימן לא. על הרחקות אלה ועל השימוש בהן כיום ראו להלן, בטקסט הסמוך לה"ש 251, וכן בה"ש עצמה.

100 תשובות ר' עקיבא איגר, סימן קז [=שו"ת ר' עקיבא איגר החדש, כרך ד, אבן העזר, סימן נז (מהד' דניאל ביטון, מכון המאור, התשס"ג)]. על שיקול דעת בית הדין לעניין חיוב בעל מכה בתשלום כתובתה ראו שו"ת שואל ונשאל, חלק ה, אבן העזר, סימן מג.

101 ראו הטקסט הצמוד לה"ש 94 לעיל.

102 ביאור הגר"א, שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, ס"ק יז.

103 תיק (אזורי י-ם) תשי"ג/194, לעיל ה"ש 58, בעמ' 80. ראו גם שו"ת ציץ אליעזר, חלק ו, סימן מב, קונטרס אורחות המשפטים, פרק ג, אות ה, ד"ה "ויש להוסיף".

הבעל האלים את אשתו, ראוי להביא את דבריו של ר' אליהו מזרחי בנוגע להתרת אישה מעגינותה (במובן המקורי של המילה) כשיש בעניין מחלוקת: "ואפילו אם תמצא לומר שהרמב"ם והסמ"ג ז"ל הם חולקים ומחמירים... אף על פי כן מכיון דאיכא עיגונא דאתתא דנפיק מיניה חורבה, אין ראוי להניח כל התנאים והגאונים המקילים בזה ללכת אחרי המחמירים. שהרי שנינו במסכת עדויות: 'למה נזכרו דברי היחיד במקום הרבים הואיל ואין הלכה – אלא אם יראה בית דין דברי היחיד ויסמוך עליו', כגון בשעת הדחק... ואין לך שעת הדחק [גדולה] מזה, שאם תשאר האשה עגונה כל ימיה ודאי נפיק מיניה חורבא, וכל שכן בזמנים אלו שבעוונותינו הרבים רבו הפרוצות ונתמעטו הצנועות, כל שכן כשהיו המקלים רבים ואחרונים..."¹⁰⁴

דוגמה לפסיקה, המצדדת באפשרות לכפות גט על בעל אלים שצפויה ממנו סכנה לחיי האישה, ניתן למצוא בתשובתו של הרב חיים מנחם פראנגי.¹⁰⁵ הנידון הוא עניינם של בני זוג שזיווגם לא עלה יפה. על פי המתואר בתשובה, הבעל "השליכה מביתו על לא חמס בכפיה ונתרבתה המחלוקת, וכבר נכנסו אנשי שורה כמה פעמים לתווך השלום ביניהם ולא הצליחו, דהיה חוזר בו הבעל, וכבר מראשית כזאת הודיע דעתו לגרשה ושאלם לא תתרחצו יעשה לה ענינים רעים עד שתסבב מיתתה". ואכן, יום אחד פגש הבעל את אשתו בשוק "ורדף אחריה בסכין וקרע הצעיף שעליה, וברוך פודה ומציל שלא נגע בבשרה, ועל ידי אריכות הדברים והקטטות חזר בו הבעל ממה שהיה בדעתו לגרשה, והיה טעמו כדי לנקום נקם באשתו". בתשובתו כותב המשיב, ש"כיוון דאיש כזה רע מעללים נחית למיעבד הכי [=יורד לעשות כן], ולא כל שעתא מתרחיש ניסא [=ולא כל שעה מתרחש נס], וכוונת מחשבתו היא אדעתא [=על דעת] שיגיע הסכין בבשרה, וכל כי הא [=כגון זה] הדעת נוטה להיות נכנס מורך בלבבה, ומתפחדת להיות אתו בצוותא חדא... בכהאי גוונא [=ככגון זה] ודאי דיש לה רשות למרוד בו ויש צד לכופו לגרשה ולפחות תשב בבית אביה ותיזון מממון הבעל, וככה ייעשה לו".¹⁰⁶

וכן פסק ר' יצחק בן וואליד בנוגע לבעל שהוכח כי דקר את אשתו ופצעה, והיו עליו עדויות רבות כי הכה את אשתו והתעלל בה בצורה חמורה, כי גם הפוסקים הסוברים כי אין

104 שו"ת ר' אליהו מזרחי, סימן לו, פז, ע"א-ע"ב. דבריו נזכרים על ידי הרב עובדיה יוסף בשו"ת יביע אומר, חלק ג, אבן העזר, סימן כ, אות לד, בהקשר של תביעת אישה לגירושין בטענת "מאיס עלי", כשהרקע לכך הוא בין היתר אלימות הבעל.

105 מטה לחם, חלק א, סימן ח.

106 והשוו לשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן נט, שגם שם היה מדובר בבעל שרדף עם סכין אחרי אשתו, ונפסק שאין לכפותו לגרש. הרב חיים מנחם מאבחן מקרה זה מהנידון שלפניו, בכתבו שבתשובת משפט-צדק היה מדובר במקרה שהבעל רדף אחרי האישה רק כדי להפחידה, ואילו בנידון שלפניו מדובר בנסיבות שבהן הוכחה כוונתו של הבעל לפגוע באישה.

לכוף גט במכה את אשתו "יודו דכיון שהבעל היה אומר לה שיהרגנה או יעשה לה מום שלא תהיה ראויה לאיש, והוציא מחשבתו הרעה לפועל ועשה אשר זמם במכות מות. וגם אחר מעשהו הרע העיז פניו לומר לעדים שלא עשה לה כך אלא כדי להמיתה, כמו שנאמר בדבריהם, ודאי דבכהאי גוונא כולי עלמא יודו דכופין, דאנן סהדי שמחמת שהיתה שנואה בעיניו, שכל ימיו היו בקטטות ומריבות עמה, לא היה רצונו כי אם להתנקם ממנה... והאשה הנזכרת היתה בסכנה גדולה לולי ה' שהיה לה שהיה מצוי רופא בקי שעשה לה רפואות להצילה, ואם היתה נשארת עם בעלה ודאי שהיתה בסכנה וחשש מות... ועל כרחך לפי החולקים דאין כופין אלא מטעם דאומרים דאין סכנה בדבר... נמצא, דאם יש סכנה – לכולי עלמא כופין".¹⁰⁷

בפני רבני פאס שבמרוקו נדון מקרה של בעל שניסה להרעיל את אשתו באמצעות תבשיל שעשה ובו עירב סם המוות. חיי האישה ניצלו לאחר שטעמה מן המאכל "ומצאה אותו מר כלענה", אבל תינוקת אחת טבלה בו חתיכות לחם ואכלה ומתה. הבעל עצמו הודה שהוא שם את הסם בתבשיל כדי שאשתו תאכלנו. שניים מן הרבנים דעתם הייתה כי יש לכפות על הבעל לגרש ולחייבו בסכום הכתובה. זאת, לבד מן העונשים שראוי להטיל עליו.¹⁰⁸

כיוצא בזה נפסק על ידי הרב דוד פיפאנו בנוגע לבעל שהאישה טענה עליו שהוא "משתכר תמיד... מכה ומבזה אותה בבזיונות וחירופין ומגביה יד להכותה... וכמה פעמים היה מאיים אותה באקדח". בבית הדין טענה האישה כי היא מתייראה לשבת אתו יחדיו, כי פעם אחת איימה באקדח והיא המתינה עד שיישן והוציאה הכדורים מהאקדח. הבעל הודה שהראה לה האקדח, אלא שטען שהיה על דרך שחוק. דעתו של המשיב הייתה כי יש להתייחס לאימויו של הבעל ברצינות, משום שלאחר שתמיד היה מאיים להרוג את עצמו ואת אשתו, ניסה פעם אחת להתאבד, ולא הצליח. בנסיבות אלה "בודאי דטענתה היא חזקה וקרובה אל השכל ודינא הוי דכופין אותו לגרש".¹⁰⁹ אכן, לאור שיטת הפוסקים הסוברים

107 שו"ת ויאמר יצחק, חלק א, אבן העזר, סימן קלה.

108 שו"ת דבר שמואל (עמאר), אבן העזר, סימן כג. כך סברו הרבנים מוהרמ"ת סרירי ומוהר"י מונסונייגו. חלק עליהם, שם, המשיב, ר' שמואל עמאר, שסבר, כי מאחר שהבית יוסף לא הכריע כדברי הסוברים שיש לכפות גט, אין לסמוך על דבריהם של החכמים שהורו על כפייה.

109 שו"ת נושא האפוד, סימן לב. אף הוא מבחין בין הנידון שלפניו ובין תשובת משפט צדק לעיל, שבה היה מדובר באיום בלבד, שלגביו היה מקום לחשוב שהבעל לא יוציאו אל הפועל. בתשובתו הוא מביא גם, באות טו, את תשובת אור נעלם, סי' כה [צ"ל: סימן נא, קרלסרוא תקכ"ה, דף לד, א], בדבר אישה שבעלה ניסה להרוג עצמו, ועתה היא חוששת ש"כמו שפגע בעצמו מתוך שגעון, פן יפגע בה". דעת המשיב, בעל "אור נעלם" היא שאין לכופו לגרש. אבל הר"ד פיפאנו מבחין בין אותה תשובה ובין הנידון שלפניו: "דאינו דומה לנ"ד, דהתם לא דיבר

שאינן לכפות גט בנסיבות אלה, נזקק המשיב לעילות נוספות, שבנסיבות המקרה הצדיקו כפיית גט, כמו היותו של הבעל רועה זונות, באופן שמסקנתו הייתה שבצירוף כל העילות יחד – "פשיטא ודאי דהדין נותן לכופו"¹¹⁰.

תימוכין בגישה המצדדת בכפיית גט על בעל אלים גם כשאין מדובר בסכנת חיים ניתן למצוא בתשובת "שבות יעקב"¹¹¹ מדובר בטענת האישה שהבעל הכה אותה באכזריות. בית הדין התרו בבעל שאם יחזור ויכה אותה – יכפוהו לגרש. האישה התלוננה על הבעל, אבל לא היה לה אלא עד אחד הנוגע בדבר. בנסיבות המקרה – כשהבעל הכחיש את טענות האישה – סבור היה המשיב כי אי אפשר להוכיח את אלימות הבעל על סמך אומדנה, אלא יש צורך בהוכחה גמורה. עולה מדבריו שאילו נמצאה הוכחה כזו – אפשר היה לכפות על הבעל לתת גט.

ויש שהורו כי אין לכפות גט אלא בסכנת חיים לאישה, כפי שהיא מסקנת דבריו של אחד מרבני זמננו: "המכה את אשתו, ואין סכנת נפשות לאשה, אין כופין אותו להוציא, שיש לחוש שלא נכשל בגט מעושה. אכן, אם יש לאשה סכנת נפשות אמיתית, כופין אותו לגרשה בטרם יהרגנה, ויש לדיין ליתן עיניו בזה הרבה, כי כבר היו מעשים מעולם ברצח האשה. והכי הלכתא"¹¹².

יש פוסקים שהורו על כפיית גט בבעל אלים בצירוף עם עילות אחרות. כך מצאנו אצל כמה מרבני איטליה, שעל מקרה שבו היה ידוע בבירור "המכות אכזריות שבעלה היה מכה אותה כמו אכזר, הכה ופצוע השכם והערב", וגם לא הייתה לו גבורת אנשים, "שכיון דאתחזק [שהוחזק] להרגיל קטטה ולהכותה מכה רבה עד החרמה, ידוע הוא שאין אדם דר עם נחש בכפיפה, שאם לא – ישכנו... וכל זה שבהצטרף לזה מניעתו ממנה פרי בטן ושאינו

מאומה מקודם, מה שאין כן בנידון זה... בוודאי דטענתה היא חזקה וקרובה אל השכל ודינא הוי דכופין אותו לגרש".

110 הר"ד פיפאנו מביא בתשובתו את תשובת משאת משה (ישראל), חלק א, אבן העזר, סימן יז, בעניין אישה שבעלה משתכר בייך, והיא חוששת "פן תיווקש בו ויסובב מיתתה". דעת המשיב היא אמנם שבנסיבות המקרה אין כופין אותו לגרש, אבל מובאת שם דעתו של פוסק הסבור כי אפשר לכפות גט. בהתנהגות זו רואה הר"ד פיפאנו יסוד לטענת "מאיס עליי", המצדיקה לדעת חלק מהפוסקים כפיית גט. סברה זו מצרף הר"ד פיפאנו ליתר הנימוקים לכפיית גט בנידון שלפניו. גם אצל פוסקים אחרים החוששים לדעת השוללים כפיית גט בבעל מכה, מוצאים אנו שבצירוף לעילות אחרות – הסכימו לכפיית גט. ראו לדוגמה תשובת ר' משה חגיו, המובאת בספר עטרת צבי, לר' צבי הירש אשכנזי, סימן יא, יח, ב-ג.

111 שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קיג.

112 שו"ת עמודי משפט, חלק א, אבן העזר, סימן יב, קפו-קפז.

מקיים לה עונה כלל, רק הרי היא אצלו כשבוית חרב לבד, דנראה לי שחייבים חכמי ישראל לעשותו [=לכפותו] על כל פנים שיפטרנה בגט כשר וכאשר נטל עליו...¹¹³ ולבסוף: אליאב דהפוסקים הסוברים שניתן לכפות גט על בעל מכה, אין כל מניעה מלכפות את הגט גם בנסיבות שבהן ידעה האישה עוד לפני הנישואין על אופיו של הבעל. ואף על פי שיש עניינים שבהם נאמר על האישה כי סברה וקיבלה,¹¹⁴ בעניין זה יכולה היא לומר: סבורה הייתי לקבל, ועכשיו איני יכולה לקבל.¹¹⁵

3. התחייבות שלא להכות

על פי פסיקת מהר"ם מרוטנבורג,¹¹⁶ בעל "שקיבל עליו חרם שהוא כלפי דידה, כגון שלא להכותה או שלא להקניטה" ועבר על התחייבותו – דינו כעובר על דת, וניתן לכפותו לגרש (אם כי שאר עוברי על דת אין ניתן לכפותם לגרש).¹¹⁷ הדברים מובאים על ידי הרמ"א בשולחן ערוך, בשם "יש חולקים": "אין כופין למומר או שאר עובר על דת אלא אם כן פושע לה כגון... שעבר על חרם ששעבד עצמו נגדה שלא להקניטה ושלא להכותה או שנודר ואינו מקיים שבניו מתים בעוון נדרים".¹¹⁸

113 שו"ת ר' משה פרובינצאלו, חלק א, סימן קג, עמ' קצו. והשווה עם דברי המשיב, בעל השו"ת, בעמ' קצח.

114 בבלי, כתובות עז, ע"א.

115 אות היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, סימן לא. על נסיבות שבהן גם אם האישה הסכימה למגורים עם חמותה וקיבלה על עצמה לסבול מריבות וקטטות מצדה, מכל מקום אין לפרש זאת כהסכמה שהבעל "יחזיק בידי אמו ויצטרף לאמו להלחם נגדה", ראו ערעור (גדול) תשי"ז/78, פד"ר ב 353, 362 (התשי"ח) (לעניין חיוב הבעל במזונות).

116 מובאת בהגהות מימוניות, על הרמב"ם, אישות, פרק כה, ס"ק ד.

117 מסתבר שהטעם לכך הוא שדינו כעובר על נדר או שבועה, וכשם שאישה הנודרת ואינה מקיימת דינה כעוברת על דת משה ויוצאת בלא כתובה (ראו שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קטו, סעיף ג), אף בעל המתחייב בחרם (שדינו כשבועה) ואינו מקיים – כופים אותו להוציא. לדינה של התחייבותו של בעל אלים, שאם יכה את אשתו "יצטרך לוותר על רכושו" לטובתה ראו שו"ת משפטי הלוי, חלק ה, סימן יב.

118 שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף א, בהגהות הרמ"א. ראוי להעיר כי בשו"ת נודע ביהודה, מהדורה תנינא, אבן העזר, סימן צ, ד"ה "אמנם כ"ז", כתב שלא ברור שכוונת הרמ"א כאן היא שכופים אותו בשוטים, מכיוון ש"הגהות מימוניות שם לא נחית לדבר זה כלל אם הכפיה היא בשוטים או בדברים, וקאמר שם דמומר אין כופין אותו להוציא והיינו אפילו בדברים אין כופין ולא אמרינן ליה כלל שחייב להוציא שהרי מסיים שם טעמא דטב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו וע"ז סיים אם לא שעבר על חרם שהוא כלפי דידה, וכונתו דבזה לא אמרינן טב למיתב ומחוייב להוציא אבל לא נחית למימר אם כופין בשוטים או לא. וכן רמ"א בהג"ה בריש סי' קנ"ד עדיין לא נחית לפרטי הדינין מי כופין בשוטים ומי בדברים, שזה עיקרו שם בסוף סי' קנ"ד, וכאן לא בא אלא לומר דבמומר איכא פלוגתא. ופשיטא דמאן דס"ל

על דברים אלה מסתמך המבי"ט בדונו בשאלה אם ניתן לכפות יבם המאיים על יבמתו, לחלוץ. וכך הוא כותב: ¹¹⁹ "ועוד שגלה דעתו והוא ידוע לכל, שאין כוונתו ליבם אלא לצער אותה ולחרפה ולהכותה, דאפילו מתחת בעלה כופין להוציא אם הוא רגיל לכך ואינו רוצה לחזור בו, דלחיים נתנה ולא לצער". בצטטו את דבריו אלה של מהר"ם כותב המבי"ט: "דמשמע דהקנטה והכאה לאשתו לאו מלתא זוטרת, שאם עבר על מה שנשבע שלא להכותה יוציא, ואם נשבע על דבר אחר שאינו כלפי דידה לא יוציא אם עבר אעפ"י שהוא עבריין, שלא מנו רשע בכלל אותם שכופים כמו שכתוב שם, ואפילו הכי כשעבר על הכאתה והקנטתה יוציא, שנראה שאפילו שיאמר מכאן והלאה לא אכה אפילו הכי יוציא כיון שנשבע ועבר".¹²⁰

בפני מהרש"ך נדון מעשה בראובן ש"היה מזלזל בכבוד אשתו רחל ומכה אותה תמיד על לא חמס בכפה וגזרו על ראובן בגזרת נח"ש [=נידוי, חרם, שמתא] שלא ירים עוד ידו על רחל אשתו ותהיה נאמנת לומר אם הכה אותה, ועובר על החרם". על סמך פסיקתו הנ"ל של מהר"ם קבע מהרש"ך,¹²¹ כי "היה מקום לומר שאפילו היו כופין ואונסין אותו להוציא לא היה גט מעושה", אבל למעשה הוא נמנע מכפייה והסתפק בחיוב בגט בלבד, בכתבו: "הן אמת כי אין לסמוך על ההגהה זאת¹²² לכוף להוציא, מכל מקום לפחות יספיק שראוי לחייב לפחות לאיש העושה זאת להוציא". עם זאת בנסיבות המקרה, כשכבר כפו גט, אלא התעורר ספק בכשרותו, והיה צורך בגט שני, נפסק כי "הדין נותן שלא לעגנה וכופין אותו להוציא, כל שכן שיש טעם גדול לכופו ממה שכתבתי בתחילת דברי שהיה הדין נותן, וראוי לבית דין להזקק שיגרש מהטעם שבא בתחילת השאלה שהיה מכה אותה, באופן שאם ימאן ויסרב מלגרש בגט כשר ראוי לכופו".

דכופין המומר שכופין אותו בידי ערכאות אבל מאן דס"ל דאין כופין היינו שאין כופין כלל אפי' בדברים, כמו שכתבתי לעיל, ועל זה קאמר שאם עבר על חרם ששיעבר נגדה ורצונו שבזה חייב לגרש אבל לא להחליט שכופין בשוטיין". אבל השוו למה שכתב בית הדין הגדול בערעור (גדול) תשכ"ו/178, פד"ר ז 65, 66-67 (התשכ"ז), והמשא ומתן בעניין זה שבספר משפטי שאול, להר"ש ישראלי, סימן לד.

119 שו"ת מבי"ט, חלק ב, סימן קנח.

120 מסקנת דבריו היא שיש לכפותו לחלוץ לאור איומיו על היבמה. ואף על פי שעשוי אדם לאיים ולא לבצע את איומיו, "היינו לאיש שירא שמא לא יוכל שאין לך אדם שאין לו שעה ועל זה יחזור בו ממה שגזם ויזם לעשות, אבל באשתו הכפופה תחת ידו בביתו גזים ועבד, כל שכן כשהוא ידוע שהוא שונאה כמו שכתוב בשאלה".

121 שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קל.

122 הגהת הרמ"א, לעיל ה"ש 118.

כפי שהתפרשו דבריו אלה של הרמ"א בפסיקת בית הדין הגדול,¹²³ כפיתו של בעל שקיבל עליו בחרם שלא להכות את אשתו היא לא מטעם שעבר על החרם, אלא משום זה שהוא ממשיך להכותה, וזאת על פי מה שמביא הרמ"א בהגהותיו לסעיף ג של אותו סימן: "איש המכה את אשתו... ואם רגיל הוא בכך... ואם אינו ציית לדברי בית דין יש אומרים שכופין אותו להוציא... וכן יש לומר בכוונת הגהות מיימוניות, בבעל אשר קיבל עליו בחרם לא להכותה או להקניטה ואחר כך התברר שעבר על החרם, הרי הוכיח את עצמו שאי אפשר לרסן אותו, עד שגם קבלת החרם לא הועיל והוא ממשיך ברשעו, שפיר כופין אותו, וכמו שכתוב בירושלמי גיטין פ"ט ה"ט: 'אם מפני ריח הפה כופין – לא כל שכן מפני חיי נפש'...".

כך פירש גם החזון איש:¹²⁴ "והא דכופין אותו בעובר על חרם ששיעבר נפשו כנגדה, אינו בשביל שעובר על חרם אלא בשביל שמקניטה ומכה אותה, אלא שבתחילה מעכבין על ידו בחרם וכדאיתא ברמ"א סעיף ג, ואם עבר על החרם – כופין אותו. ולפי זה נראה דבדיוק כתב בהגהות מיימוניות 'שלא להקניטה ושלא להכותה' – דברים, שבשבילן כופין אותו להוציא, אבל אם קיבל בחרם שלא לישא אחרת ועבר ונשא – אין כופין בשביל זה."¹²⁵

4. ההלכה הפסוקה בשולחן ערוך

הדעה שלפיה ניתן לכפות גט על בעל אלים הובאה גם על ידי הרמ"א בהגהותיו לשולחן ערוך: "יש אומרים שכופין אותו להוציא, ובלבד שמתרין בו תחילה פעם אחת או שתיים, כי אינו מדרך בני ישראל להכות נשותיהם, ומעשה גויים הוא."¹²⁶ בפסק דינו של בית הדין הרבני הגדול לערעורים נאמר כי "אף על פי שבלשון הרמ"א נאמרה ההלכה בלשון 'יש אומרים', לפנינו פסקו של הרמב"ן [=תשובת הרשב"א המיוחסת לרמב"ן, סימן קב, הנ"ל].

123 ערעור תשכ"ו/178, לעיל ה"ש 118, מפי הרב י"ש אלישיב, כפי שעולה מן האמור בספר משפטי שאול, סימן לד.

124 חזון איש, אבן העזר, הלכות גיטין, סימן קח, סעיף יד, ד"ה "והא דכופין".

125 אבל הרב שאול ישראלי, בספרו משפטי שאול, סימן לד, כתב, שטעם הכפייה הוא משום שהבעל עובר על דת, אלא שבעניינים אחרים שבהם הוא עובר על דת יש לקיים את הטעם: "טב למיטב טן דו מלמיתב ארמלו", אבל כ"שכל עיקר קבלת החרם היה שלא להקניטה והוא עובר על החרם בזה שמקניט אותה, אם כן אזיל הטעם ד'טב למיתב', כיון שממרר חייה ומקניטה, על כן חוזר בזה הנימוק העיקרי של עובר על דת, דמשום זה חייב להוציאיה". על חיובו בגט של מי שהתחייב שלא להכות ועבר על התחייבותו ראו גם ישרי לב, אות ה, סעיף ג, אומיר תר"ל, דף לה, א.

126 שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג.

ולא מצאנו מי שחולק עליו.¹²⁷ בפסיקה אחרת, של בית הדין הרבני בנתניה, נאמר "שדין זה [=של הרמ"א] הוא בין באלימות גופנית בין באלימות מילולית ובין באלימות נפשית".¹²⁸

לעומת דבריו המפורשים של הרמ"א בזכות כפיית גט על בעל המכה את אשתו (אמנם בשם "יש אומרים"), הנה המחבר עצמו – מרן ר' יוסף קארו – אינו מתייחס בחיבורו כלל לנושא זה. אכן, בחיבורו "בית יוסף"¹²⁹ כתב המחבר כי "אין לסמוך על דברי ספר אגודה [בעניין כפיית גט על בעל שהוא "רועה זונות"¹³⁰] רבינו שמחה ואור זרוע לכפות להוציא על דבריהם, כיון שלא נזכרו בדברי שום אחד מהפוסקים המפורסמים".¹³¹

נשאלת השאלה: האם מתוך כך שבשולחן ערוך לא פסק המחבר הלכה בנדון, משמע שלדעתו אין לכוף גט בבעל מכה, וגם אין לחייבו בגט? נראה כי מעצם העובדה שהמחבר לא פסק הלכה בעניין זה בשולחן ערוך אין להוכיח דבר. כבר הראיתי במקום אחר כי דרכו של מחבר השולחן ערוך בכתבת חיבורו הייתה להביא בקיצור את עיקרי השיטות המובאות

127 ערעור (גדול) תשל"ט/73, לעיל ה"ש 56, בעמ' 328. בפועל הוחלט שם לחייב את הבעל המכה במתן גט לאשתו. ראוי להעיר כי תשובת הרשב"א הובאה על ידי הגר"א בביאורו לשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, ס"ק י, ועל כך כתב הרי"א הרצוג "בענין חשש לגט מעושה" הדרום א 3, 25 (התשי"ז): "מי לנו גדול באחרונים כרבינו הגר"א ז"ל והוא מביא מקור הדין [ברמ"א, בשם יש אומרים] מהרמב"ן [=שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן] תשובה סי' קב שזה קל וחומר ממדיד את אשתו, שכופין אותה בשוטיין ואינו מעיר כלום, שמע מינה שדעתו הקדושה מסכימה".

128 תיק (אזורי נת') 1-21-6901 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 5.1.2006). ראו גם פסק הדין של בית הדין בנתניה באותו הרכב, בתיק 1-21-9465, לעיל ה"ש 30, שם מובאות ראיות לסמכותו של בית הדין לחייב ואף לכפות גט על בעל המתעלל באשתו באלימות נפשית.

129 ארבעה טורים, אבן העזר, סימן קנד, ד"ה "מ"כ", בשם ספר אגודה, עו, א.

130 ספר אגודה, יבמות, סימן עז. בדבריו של ספר אגודה אין למעשה כל התייחסות לנידון שלפנינו, והנדון שם הוא אך ורק שאלת בעל שהוא "רועה זונות".

131 בכנסת הגדולה, טור אבן העזר, סימן קנד, הגהות בית יוסף, ס"ק מט, הביא עוד פוסקים הסבורים שיש להחמיר, הובאו דבריו בספר משחא דרבנותא, אבן העזר, סימן קנד, ד"ה "ואגב באתי", ליוורנו תקס"ה, דף קמד, א. ובשו"ת ויאמר יצחק, חלק א, סימן קלה, כתב, שמתעם זה השמיט מרן דעה זו מן השולחן ערוך. והוסיף וכתב: "מי זה יוכל להקל באיסור חמור כזה". הביא דבריו בספר ליצחק ריח, חלק ב, אבן העזר, אות ג, סימן א. ראו גם חינוא וחיסדא, לעיל ה"ש 18. ובשו"ת דבר שמואל (עמאר), אבן העזר, סימן כג, כתב, כי אף שהרמ"א בדרכי משה (דלהלן) האריך לסתור דברי מרן, מכל מקום "אנן בדידן בתר דברי מר"ן גרידי וקיימא לן כבית יוסף אפילו כהכרעתו בבית יוסף...". ראו גם וישב אברהם (קריספין), שמו יצחק, אות מ, סימן לו; שו"ת שואל ונשאל, חלק א, אבן העזר, סימן יד, אות ה, וחלק ד, אבן העזר, סימן יד; שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אבן העזר, סימן כ. על שיטת הפוסקים שבענייני עריות יש לפסוק על פי הוראות מרן בבית יוסף ראו שו"ת עמודי משפט, חלק א, אבן העזר, סימן יב, קסז.

בטור.¹³² מאחר שבעניינינו לא הביא הטור בסימן קנד את דברי הפוסקים בעניינינו של בעל המכה את אשתו, אין תימא שגם מחבר השולחן ערוך נמנע מכך (אם כי בעניינים שונים פסק בשולחן ערוך הלכה על פי המובא על ידיו בבית יוסף, גם כשהטור לא דן כלל בעניין¹³³). השאלה היא מה ניתן להסיק מדבריו אלה של מרן בבית יוסף – האם מדבריו משמע כי אלימות הבעל אינה עילה אפילו לחיובו של הבעל המכה בגט? ודאי שלא. נראה שגם לדעת מרן אלימות הבעל היא עילה לחיובו בגט. כך נאמר בפסק דינו של בית הדין הרבני בנתניה: "והנה אף לדעת הבית יוסף הנ"ל¹³⁴ נראה לדייק מדבריו שדוקא לענין לכפות הבעל לתת גט בזה הוא לא סמך על דברי האגודה, רבנו שמחה ואור זרוע. אבל לענין חיוב הבעל בגט גם הבית יוסף מודה שיש לחייב את הבעל בגט. וכן נראה מדברי הבית יוסף בסי' עד הנ"ל שהביא להלכה את תשובת הרמב"ן¹³⁵ שכתב שמייסרין ומודיעין אותו אם יכה יהיה חייב להוציא וליתן כתובה".¹³⁶

באשר לטיעון שמעלה המחבר בבית יוסף שמכוחו הוא סבור כי אין לכפות גט על בעל מכה, ראוי להביא את תגובתו של הרמ"א בחיבורו "דרכי משה"¹³⁷ שם כתב כי "כדאי הם הגאונים לסמוך עליהם, כל שכן שהרמב"ן [=רשב"א הנ"ל] ומהר"ם הסכימו בתשובותיהם בענין הכאת אשתו, והביאו ראיות ברורות לדבריהם, גם הסברא מסכמת עימהם, ומה שלא הוזכרו בדברי הפוסקים, אפשר לומר שהיה פשוט בעיניהם, וקל וחומר הוא... ואף שלא היה בנמצא בימי הפוסקים הראשונים, ולכן לא הוזכרו, ולכן אין לדחות דברים ברורים בקש".¹³⁸ אמנם בסיום דבריו כותב הרמ"א כי מוטב להימנע מכפייה על הגט עצמו אלא

- 132 ראו מאמרי: אליאב שוחטמן "על הסתירות בשולחן ערוך" ועל מהותו של החיבור ומטרותיו" אסופות ג, שכג-שכט (התשמ"ט).
- 133 ראו לדוגמה: שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף כד, בענין מי שקיבל עליו נזירות שמשון לגרש את אשתו, שיסודו בתשובת מהרלב"ח, סימן קכד, המובאת בבית יוסף, טור חושן משפט, סוף סימן קנד. עניין זה לא נידון בטור כלל.
- 134 לעיל ה"ש 129.
- 135 שו"ת הרשב"א, לעיל ה"ש 77.
- 136 תיק 1-21-9465, לעיל ה"ש 30. בין היתר הסתמך בית הדין על שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף רכח (קנז), ושו"ת יביע אומר, חלק ב, אבן העזר, סימן י, אות ב. וראו שו"ת מעין אומר, להרב עובדיה יוסף, חלק יא, חושן משפט, סימן כא.
- 137 דרכי משה, טור אבן העזר, סימן קנד, ס"ק כא.
- 138 ראו גם בספר יד אהרן, על טור אבן העזר, סימן קנד, הגהות בית יוסף, ס"ק כב, שגם התשב"ץ, חלק ב, סימן ח, כתב שכופים לגרש, "ואילו היה רואה רבנו המחבר ז"ל דברי הרשב"ץ ז"ל אלו, אפשר שלא היה כותב שאין לסמוך על דברי ספר האגודה כיון שלא נזכרו בדברי שום אחד מהפוסקים המפורסמים" (בפסק דינו של בית הדין הרבני בירושלים, בתיק תשי"ז/1197, פד"ר ג 220 (התשי"ט), העיר בית הדין כי ספר האגודה הנזכר כאן מדבר על רועה זונות, ולכן צ"ל: "על רבנו שמחה"). אכן, דברי הרמ"א כאן, שמהם יוצא כי דעת הרמב"ן ומהר"ם מסכמת עם שיטת רבנו שמחה שניתן לכפות גט, צריכים עיון לכאורה, שהרי כמבואר לעיל (ראו

לכפותו באמצעות סנקציות שונות שלא להכות את אשתו.¹³⁹ אבל, כמבואר לעיל, בהגהותיו לשולחן ערוך הביא, בשם יש אומרים, את הדעה שכופים גט על בעל המכה את אשתו.¹⁴⁰ בקשר להצעתו הנזכרת של הרמ"א בדרכי-משה בדבר כפיית הבעל, באמצעות סנקציות שלא להכות את אשתו (להבדיל מכפייתו לגרש, שהיא בעייתית), ראוי להזכיר את פסיקתו של הריב"ש¹⁴¹ בדבר האפשרות לכפות על הבעל שיקיים את חובותיו כלפי האישה. כפייה זו, שאינה כפייה ישירה למתן הגט, היא כפייה כשרה, ולדעת הריב"ש, אם הבעל מעדיף לתת גט ולהיפטר מחיובו כלפי אשתו, אין בכך כדי לפסול את הגט כגט מעושה. דברי הריב"ש נאמרו בנוגע לחובת עונה והובאו על ידי הרמ"א בהגהותיו לשולחן ערוך בזו הלשון: "מי שאינו מקיים עונה יכולין לנדוהו ולהחרימו שיקיים עונה או שיגרש, כי אין זה כפייה רק לקיים עונתו, וכן כל כיוצא בזה".¹⁴²

גישתו העקרונית של הריב"ש היא אפוא שכל אימת שהבעל אינו ממלא אחר חיוב כלשהו כלפי האישה, ניתן לאכוף עליו, באמצעות סנקציות, שיבצע את אשר מוטל עליו מצד הדין, ואם הבעל אינו רוצה לקיים את חובתו והוא מעדיף לתת גט ולהיפטר מן החיוב – הגט כשר. כפייה עקיפה זו קרויה "כפייה בדרך של ברירה", ואפשר להוכיח "דגם הבית יוסף מודה מיהת [=בכל אופן] דאפשר לכופו בדרך של ברירה".¹⁴³ גישה זו יושמה על ידי הפוסקים גם באשר לבעל הנוהג באלימות כלפי אשתו.¹⁴⁴ מצאנו אצל הפוסקים שגם מי שנמנע מכפייה ישירה של בעל אלים לתת גט לאשתו אינו נמנע מלכפותו, בהטלת סנקציות, שיימנע מלהכותה, ואם מחמת כן נתן גט לאשתו – הגט כשר.

(ראו בטקסט הסמוך לה"ש 77–78), לא נזכרה בדבריהם כפייה אלא רק חיוב בגט. וראו מה שכתב ביישוב דברי הרמ"א בספר עטרת דבורה, לעיל ה"ש 60, בעמ' 665.

139 ראו תיק (אזורי רח') תשל"ח/1553, פד"ר יב 84, 92 (התשמ"א).

140 ראו צבי בן-יעקב "כפיית גט בבעל אלים" שרידים טו פד, פה-פו (התשנ"ו) [=משפטין ליעקב, חלק ב, סימן מה].

141 שו"ת הריב"ש, סימן קכז.

142 שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף כא, בסוף הגהת הרמ"א. לגבי כפייה לתשלום מזונות או שיגרש ראו הרב יוסף גולדברג גט מעושה עה (מכון שער המשפט, התשס"ג).

143 שו"ת ציץ אליעזר, לעיל ה"ש 103, אות ג, ד"ה "ונראה מוכח". והוסיף שם בהמשך דבריו כי "ידיד נפשי, הגר"ע יוסף שליט"א, הסב את תשומת לבי גם לדברי היד אהרן (סימן קנד הגהות בית יוסף אות כב), שמציין שכדברי הגהת אשרי כותב גם הרשב"ץ ז"ל ח"ב סי' ח', ומוסיף על זה וכותב דאילו היה רואה הב"י דברי הרשב"ץ ז"ל אלו, אפשר שלא היה כותב שאין לסמוך וכו', עיי"ש. ויוצא אפוא שלמעשה יש לומר דגם הבית יוסף יודה להדרכי משה".

144 ראו תשובת ר' יעקב חנניה קובו בספר כוכב מיעקב, אבן העזר, סימן ט. עוד כתב בתשובתו כי "כל שמשליכה מביתו נקרא מורד מתשמיש... והגם כי גם בזה איכא מחלוקת הפוסקים אם כופין לגרש במורד מתשמיש... מכל מקום מסתיין דאנן בארץ ישראל קיימינן [=די בכך שאנו בארץ ישראל מצויים], ובעקבות מרן הנם הולכים דפסיק ותני דכופין...". ראו גם שו"ת חתן סופר, סימן נט; שו"ת ציץ אליעזר הנ"ל.

כך למשל כתב הרדב"ז – הסבור שאין לכפות גט על בעל אלים – ש"מנדין אותו שלא יכה אותה... אם חזר – מוטב, ואם לא – קונסין אותו... וחובשין אותו מפני שהיכה אותה, ואין מזכירין לו שיוציא את אשתו כלל. ואם עמד הוא מעצמו מחמת עונשו וגירש – אין זה אונס [הפוסל את הגט], שהרי הוא מביא על עצמו האונס מדעתו – לא יכנה, ולא יגרשנה!"¹⁴⁵ וכן כתב לאחרונה הראשון לציון הרב שלמה משה עמאר בנוגע לבעל שנטען עליו כי הוא מכה את אשתו: "ועל סיבת ההכאה יכולים למוסרו לערכאות, ולא יוציאוהו מבית האסורים עד שיסכים לגרש, ואינו גט מעושה, שלא חבשוהו על הגט, אלא מפני רשתו שמכה אותה באכזריות, ואם יסכים לגרש כדי להציל עצמו מבית סוהר, זה רצונו ולא הוי גט מעושה."¹⁴⁶

5. פסיקת בתי הדין הרבניים בישראל

פשוט הוא שבעל הנוהג באלימות כלפי אשתו ניתן לחייבו בגט, כפי שנפסק לא פעם בבתי הדין הרבניים בישראל.¹⁴⁷ בפועל רבים מבתי הדין אינם נמנעים גם מלכפות גט על בעל

¹⁴⁵ שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף רכח (קנז). ראו גם הרב יוסף גולדברג, לעיל ה"ש 142, בעמ' עו. על האפשרות לחייב את הבעל במזונות אשתו, התובעת גט בטענת "מאס עלי" וטוענת שבעלה מכה אותה ראו ריא"ה הרצוג, לעיל ה"ש 79, סימן קנט, תתפו [שו"ת היכל יצחק, אבן העזר, חלק א, סימן ג]. ראו גם דברי חזקיהו (שבת), חלק א, אבן העזר, סימן ב, ה, ותשובות הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, שם, טז, והראי"ה קוק, שם, לג [=שו"ת עזרת כהן, סימן נ].

¹⁴⁶ שו"ת שמע שלמה, חלק ז, אבן העזר, סימן יז, סעיף ז, ד"ה "וכנה"ג", על פי שו"ת ישא איש, אבן העזר, סימן יט, ד"ה "אלא שאם". והוסיף באשר לנידון שלפניו שהיה מדובר בטענת האישה שאין לבעל גבורת אנשים, ש"קודם כתיבת הגט תקבל האשה בחרם וכל אלות התורה, שטענתה אמת. וכן הסיק להלכה ולמעשה הרב נבחר מכסף (סס"י מו [צ"ל: מה]), והרב יש"א איש העלה שאם הבעל הודה אין צריך שתקבל בחרם".

¹⁴⁷ ראו לדוגמה תיק (אזורי י-ם) 1-21-1-323594721 (לא פורסם, 15.7.2002) בנוגע לבעל שהודה שפגע באישה בצורה אלימה עד זוב דם. בדין ישבו הרבנים ציון אלגרבל, יעקב אליעזרוב וחיים יהודה רבינוביץ; תיק (גדול) 1-21-1-307427294 (לא פורסם, 1.2.2004). בדין ישבו הרבנים שלמה דיכובסקי, שלמה בן שמעון ואברהם שרמן; תיק (גדול) 1-21-1-013023692 (לא פורסם, 14.12.2005). בדין ישבו הרבנים שלמה בן שמעון, אברהם שרמן וחגי איזירר; תיק (אזורי חי') 1-21-1-029260601, הדין והדיין 18, 4 (25.4.2007). בתיק (אזורי נת') 270937/2, לעיל ה"ש 29, הוחלט לקבל את תביעת האישה לגירושין לאחר שנמצא כי "לאור התנהלותם והתנהגותם של הצדדים בסכסוך רב השנים ששורר ביניהם יש לראות בבני הזוג כמורדים זה על זה וכדעת רבנו ירוחם הידועה (ספר מישורים, נתיב כד, חלק ח) שיש לחייב אותם להתגרש". בהקשר זה ראו גם תיק (אזורי חי') 4/585594 (פורסם באתר בתי הדין הרבניים, 7.2.2011). בתיק (אזורי י-ם) 2-21-1-033940545, הדין והדיין 14, 4-5 (13.4.2005), שם היה מדובר בטענות האישה על אלימות קשה של הבעל, החליט בית הדין הגדול לחייב בגט, אם כי

אלים – כולל בדרך של כפייה ישירה (מאסר הבעל כדי שייתן גט לאשתו) – אם החיוב בגט, ללא כפייה, אין בו כדי לשחרר את האישה מאימת בעלה, ובמיוחד באותם מקרים שבהם חייה בסכנה.¹⁴⁸

באחד המקרים שנדונו בפני בית הדין בבאר-שבע¹⁴⁹ התברר כי "הבעל היכה את אשתו מכות רצח ושבר לה ידה, וסימנים כחולים בכל חלקי גופה ובביטנה בהריון, ורק בנס לא הסתיים הדבר ברצח". בהחליטו לחייב את הבעל לגרשה וגם לכפותו לכך אם יסרב, כתב בית הדין כי גם הבית יוסף¹⁵⁰ יודה באדם כזה שיש לכפותו לגרש.¹⁵¹ עוד נאמר בפסק הדין

הוא היה סבור שיש גם מקום לכפיית גט. הימנעותו של בית הדין ממתן פסק דין לכפייה נבעה מהיעדר ראיות מוצקות לטענות האישה. בתיק (גדול) 023712268-21-3, הדין והדין 14, 6 (5.6.2006), היה מדובר בבעל שלטענת האישה נהג בה באלימות פיזית ונפשית ואילץ אותה לחיי אישות בדרכים מגונות ומקולקלות. בית הדין הגדול החליט לחייב בגט, ואם הבעל יסרב – עשוי בית הדין לדון בדרכי כפייה. בתיק (גדול) 050867506 (לא פורסם, 2.2.2004) היה מדובר באלימות מילולית קשה, כולל איומים ברצח. הוחלט על חיוב בגט, ואם הבעל לא ימלא אחר החלטת בית הדין – יופעלו נגדו סנקציות. בדין ישבו הרבנים שלמה דיכובסקי, שלמה בן שמעון ואברהם שרמן. בערעור (גדול) 049142847-21-1 (לא פורסם, 11.2.2005), הוסכם על דעת כל חברי בית הדין (הראשון לציון, הרב שלמה עמאר והרבנים שלמה דיכובסקי ועזרא בר שלום) כי יש לחייב בגט. על פי הצעת הרוב הוחזר התיק לבית הדין האזורי כדי שינסה להביא את הצדדים לידי הסדר או לדון בצעדי אכיפה. דעת אחד הדיינים הייתה שאם הבעל לא יגרש, יש לנקוט נגדו אמצעי אכיפה. לפסיקה הקובעת חיוב בגט, ועם זאת נקבע שאם הבעל לא ייתן גט לא יחסס בית הדין להעלות את דרגת החיוב לכפייה, ראו תיק (אזורי ח') 2687-21-1 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 16.3.2008). אכן, אם מדובר בהתנהגות הבעל שניתן לבארה על רקע כעסו על האישה, "שרואה שהיא רודפת אחריו עד חרמה להוציאו אותו מהבית... וראיה לדבר, שאף פעם לא התלוננה בפנינו שהרים ידו והכה אותה", גם אין לחייבו לגרשה. ראו שו"ת עמק יהושע (מאמאן), חלק ג, אבן העזר, סימן לג.

148 ראו לדוגמה פסק הדין בתיק (אזורי ח') תשמ"ב/1530, פד"ר טו 145 (התש"ן); תיק (אזורי אשד' 1-21-023746407, לעיל ה"ש 94; הרב צבי בן-יעקב, לעיל ה"ש 140, בעמ' פט-צ (ושם כתב שגם אם האישה הודתה בזנות, אין בכך כדי למנוע כפיית גט על הבעל כשהוכח כי חייה בסכנה מחמת אלימותו); הרב שאר ישוב כהן, לעיל ה"ש 79, עמ' 201-202. והשוו עם הפסיקה המובאת על ידי מרדכי פרישטיק "אלימות פיזית של בעלים כעילה לקבלת גט בהלכה היהודית ובשיפוט הרבני" דיני ישראל יז, ק ואילך (התשנ"ג-התשנ"ד) [בזמן שמאמר זה כבר היה בדפוס, יצא לאור ספרו של מרדכי פרישטיק אלימות במשפחה בפרספקטיבה יהודית 151 ואילך (התשע"ב)]. על חיוב בגט, תוך התראה שאם הבעל יעמוד בסירובו ידון בית הדין בהפעלת סנקציות על פי הדין, ראו תיק (אזורי י-ם) 025554320-25-1 (לא פורסם, 26.12.2002). על הטלת הרחקות על הבעל במקום שאין כופים גט ראו ערעור תשל"ח/121, 120, לעיל ה"ש 58, בעמ' 231-233.

149 תיק (אזורי ב"ש) תשנ"ג/525, פד"ר יט 282 (התשנ"ה).

150 לעיל ה"ש 129.

151 ראו דבריו של בעל חינוך וחסידא, להלן ה"ש 157.

כי כל דיונם של הפוסקים בשאלת כפיית גט הוא "בבעל המכה הכאות גרידא שאינו מדרך בני ישראל וכו', אבל בבעל המכה אשתו ומביאה לידי סכנת חיים, ואפילו לידי ספק סכנה, אין ספק בדבר שאין האשה חייבת לסכן עצמה בחיים עם בעלה, ואם אמרו הראשונים¹⁵² 'דלחיים ניתנה ולא לצער', ודאי דלחיים ניתנה ולא למוות. ולא יעלה על הדעת להכניס אשה אפילו לספק קל של סכנת חיים עם בעלה".¹⁵³

כפיית גט בבעל אלים, שאשתו מאסה בו מחמת אלימותו, מצאנו גם בנסיבות שבהן לא היה מדובר במצב של סכנה לאישה. מעשה באישה אחת שהשיאה אביה בניגוד לרצונה וחיה עם בעלה חיי אישות רק פעם אחת. "אולם" – כדברי האישה – "הואיל ובזמן הקצר הזה הספיק בעלי להפלות את מכותי, והתנהג עמי באכזריות וקשיחות לב, נמאס בעיני, וברחתי...".¹⁵⁴ האישה תבעה גירושין בבית הדין הרבני בפתח תקווה. לאחר שנשא ונתן בדבר באריכות, בכל הקשור לכפיית גט בטענת "מאס עלי" על רקע נסיבות המקרה, מסקנתו של הרב עובדיה יוסף היא ש"יש לכופו לתת גט. ומה גם שהאשה צערה לימים ויושבת גלמודה גמולה דא מבעלה, ויש חשש לפי ראות עיני בית הדין פן תצא ח"ו לתרבות רעה, אם תהיה תקותה לקבלת גט למפח נפש. בהיות שזה שנים רבות יושבת בדרך כבולה בחבלי העיגון. וכבר הבאנו (בסי' יח אות יג) דברי הגאון מהר"ח פלאג'י דבכהאי גוונא כופין את הבעל להוציאה בגט. ועיין עוד בשו"ת חקקי לב (חאה"ע סי' נו דק"ה א), שהביא מה שכתב בשו"ת מהרשד"ם (סי' נו), ומשאת בנימין (סי' מד), שיש להקל הרבה בעיגונא דאיתתא כדי שלא יצאו בנות ישראל לתרבות רעה, ולא יבואו ח"ו להמיר דתם, ובפרט כשהאשה ילדה ורכה בשנים. ושכן כתב הרא"ם בתשובה (סי' לו), שאין לך שעת הדחק

152 שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קב, לעיל, בטקסט הסמוך לה"ש 49.
 153 תיק (אזורי ב"ש) תשנ"ג/525, לעיל ה"ש 149, בעמ' 291. ראו גם הפסיקה בתיק (אזורי י-ם) תשמ"ח/2679, פד"ר יח 71 (התש"ן), שם היה מדובר בבעל אלים וצרכן סמים, שהסכנה לחיי האישה נבעה גם מחשש להידבקוּתה במחלת האיידס – נושא שעליו הרחבתי את הדיבור במאמרי: אליאב שוחטמן "מחלת האיידס כעילה לגירושין" משפטים כה 19–44 (1995). וראו פסק דינו של בית הדין הגדול בתיק (גדול) 016960767-21-1, הדין והדיין 22, 5 (9.6.2009): "כאשר מדובר באלמות קשה, שבגינה נשפט הבעל למאסר, וכאשר מדובר בסכנת חיים ל'קרבת הפוטנציאלי', יש לעשות את כל הדרוש לאכיפת גט". ביחס לספק סכנה ראו גם פסק דינו של בית הדין הרבני באריאל, בתיק (אזורי אר') 032313884-21-1, הדין והדיין 8, 5 (28.12.2003), שם נאמר כי "יש לפסוק כמו בהלכות שבת בהן מחללים שבת עבור ספק סכנת נפשות"; בפועל חויב הבעל בגט, בין היתר על סמך הנימוקים של היותו בעל מכה וסכנה נפשית חמורה לאישה. כן ראו תיק (אזורי ת"א) 059096800-21-1, הדין והדיין 11, 4 (17.3.2005). וראו הרב יחזקאל פלס, לעיל ה"ש 66, בעמ' צה–צו.
 154 שו"ת יביע אומר, חלק ג, סימן יח.

גדול מזה להשאיר האשה עגונה כל ימיה, ובודאי דנפיק מינה חורבא, וכל שכן בזמנים הללו שבעוה"ר רבו הפרצות ונתמעטו הצנועות".¹⁵⁵

בעניין אחר מדובר בבני זוג שנישאו ברוסיה בנישואין אזרחיים, שלדעת רוב הפוסקים אינם תקפים, ויש צורך בהם בגט לחומרא בלבד.¹⁵⁶ האישה הגישה בבית הדין הרבני תביעת גירושין, שהתבססה בין היתר על כך שהבעל מכה וחובל בה. טענתה הייתה "שזו סכנה לאשה ולילדות לגור יחד אתו בבית אחד". בית הדין החליט כי מאחר שהדרישה לגט היא רק מצד החומרא (משום שבני הזוג נישאו בנישואין אזרחיים בלבד), אין מניעה מלחייב את הבעל ואף לכפותו לגרש. בנימוקיו לפסק הדין מרחיב הראשון לציון, הרב שלמה עמאר, את היריעה ומתייחס גם לשאלה העקרונית של אכיפת גט על בעל מכה (בנסיבות של נישואין כדת משה וישראל). דעתו היא שיש לחוש לדעת המחמירים, אבל הוא סבור כי "יש לחלק בין דין [לדין] ובין דם לדם, ותלוי באיזה מכות מדובר... שמכות שמביאות לידי סכנה, אפשר שגם מרן ז"ל [=הבית יוסף] ודאזלי בשיטתיה [=וההולכים בשיטתו] יודו דכופין. ועיין שם עוד שהביא דברי החוט המשולש ז"ל (סימן ל"ה), וזה לשונו: ... אפילו לדעת האומרים שאין לכפות על הגט אלא באותם שהזכירו חז"ל כפייה, מכל מקום ראיתי שהם עצמם מתירים לכתחילה לכוף כשיראה להם שהענין צריך לכך... הנך רואה, שהרא"ש והטור והרשב"א והריב"ש והאור זרוע והרשב"ץ ז"ל, הם רוב מנין ורוב בנין מהמחמירים שלא לכוף בגט, וכולם הסכימו למה שנראה להם לפי אותו נדון, מר [=הרא"ש] – מחמת חשש שילך לעיר אחרת שלא ברצונה, ומר [=הרשב"א] – מחמת שמצערה ומשליכה מביתו, ומר [=הרשב"ץ] – מחמת מחלוקת וקטטה ורעבון. העולה מדבריהם, דאפילו לדעת הסוברים שלא לכוף – אם יש צורך שעה בכפייה, יכפו, שאין לדין אלא מה שענינו רואות. ומזה יש ללמוד לכמה דברים אחרים, שאם יארעו, יש בהם כדי להתיר הכפייה לכולי עלמא".¹⁵⁷ בהתייחסו לנדון שלפניו כותב הרב עמאר: "ובנידון דידן אפשר דהווי מכות שיש בהם סכנה אחר שנוקקה לטיפול רופא, ומה גם דיש לחלק ולומר דבזמננו יש להחמיר טפי [=יותר] בענין מכה אשתו, אחר שכל איש הגון ונבון מתבייש בזה, ואין אשה שיכולה לסבול זה כלל, וחרפה גדולה היא בימינו יותר מימים קודמים, שאפשר לומר בשופי [=ללא

155 שם, סימן כ, אות לד. לתשובת ר' חיים פלאג'י הנזכרת כאן ראו שו"ת חיים ושלום, סימן קיב. לחשש שמא האישה תצא לתרבות רעה, כשיקול' בהתרת עגונות, ראה גם שו"ת ר' מאיר גאויזון, סימנים יח ו-פב. לטענת מאיס עלי באמתלא מבוררת בהקשר זה ראו גם הפסיקה בתיק (אזורי י-ם) 744668/1, הדין והדיין 36, 7 (19.11.2013).

156 ראו שרשבסקי, לעיל ה"ש 48, בעמ' 78 ואילך.

157 הסברה שלפיה לא דיבר הבית יוסף אלא בבעל שאירע פעם אחת שהכה את אשתו ולא התייחס כלל לבעל הרגיל להכות את אשתו, העלה בחינא וחיסדא, לעיל ה"ש 18.

פקוק] דאיש המכה אשתו הוא נמאס ונתעב בעיני אשתו בתכלית המיאוס עד כדי שאינה יכולה לחיות עמו כלל".¹⁵⁸

במקרה אחר, שבו מדובר בהתנהגות מחפירה של הבעל ובכיוויים מעליבים שלו כלפי אשתו, נפסק כי הבעל מחויב לתת גט לאישה. בנימוקי פסק הדין, שניתנו על ידי הרב יוסף קאפח, לאחר שהפליג בחומרת התנהגותו של הבעל, נאמר: "מעשה נראה שאין אנו רשאים להתעלם מטענות האשה אשר משקל רב להן, ולנהוג בה כבסתם בעל-חי לומר לה המשיכי להיות בסבל נפשי ובמועקה תמידית, ואם מפני ריח הפה כופין להוציא... מפני פליטת הפה והתפרצויותיו לא כל שכן".¹⁵⁹

מקרה נוסף שבו החליט בית הדין הגדול על כפיית גט היה בבעל חולה סכיזופרניה, שעל פי התיאור בפסק הדין, "במהלך השנים האחרונות סבלו האשה והילדים מהתפרצויות אלימות של הבעל כלפיהם, כולל איומים ברצח, קללות צעקות ויריקות, וכן הטחת חפצים ושבירתם". בית הדין פסק: "אין כל ספק, שמחלת נפש מתמשכת, המתבטאת באלימות קשה, היא עילה מספקת לכפייה בגט. בנוסף עלינו לציין, שחובת בית הדין להציל את הנרדף, אפילו במחיר של פגיעה ברודף. אנו רואים את הבעל כרודף פשוטו כמשמעו, וחובתנו להציל את אשתו וילדיו מפגיעה".¹⁶⁰

יש מקרים שבהם בית הדין מסתפק בשלב הראשון בחיוב בגט, ואם הבעל מסרב למלא אחר פסק הדין – בית הדין מצווה לכפותו לגרש.¹⁶¹ באחד המקרים שבו מדובר בבעל

158 שו"ת שמע שלמה, חלק א, אבן העזר, סימן טו. וכן נמצא בספר עטרת דבורה, לעיל ה"ש 60, בעמ' 670: "יש לקבוע שבימינו אלימות פיסית של בעל כנגד אשתו תהיה עילה לחיוב הגירושין יותר ממה שהיה בדורות קודמים. מפני שבדורות שעברו, אירועי אלימות כאלו היו מתקבלים בחברה בסלחנות מסויימת, והתנהגות כזו לא היתה נתפסת כהתנהגות המעוררת מאיסות ודחיה מהאדם האלים, מה שאין כן בימינו".

159 ערעור (גדול) תש"ם/225, תשמ"א/19, לעיל ה"ש 30, בעמ' 210–211.

160 תיק (גדול) 022734701-21-1 (לא פורסם, 2.7.2005). בדין ישבו הראשון לציון, הרב שלמה עמאר והרבנים שלמה דיכובסקי ועזרא בר שלום. לעניין תחולת דין רודף בבעל אלים ראו גם הפסיקה בערעור תש"ם/151/6, פד"ר יב 3, 13–14 (התשמ"א). ראו גם פסיקת בית הדין הגדול בתיק (גדול) 011514213-53-1, הדין והדיין 4, 11 (4.4.2000).

161 לא תמיד מתייחס בית הדין לנושא הכפייה, אלא הוא מחייב את הבעל האלים בגירושין, כדרישת האישה, וקובע זמן לגירושין (בהנחה שלא יהיה צורך בשימוש באמצעי אכיפה). ראו לדוגמה את פסק הדין בתיק (אזורי פ"ת) 1-21-1-4927, לעיל ה"ש 45. בפסק הדין, שם, דעת שני דיינים הייתה שעל הבעל לגרש, ולדעת דייין אחד היה מקום לחיוב בגט. בפסק דין אחר של בית הדין הרבני בנתניה, תיק (אזורי נת') 1-24-1-4564 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 6.2.2006), היה מדובר בבעל שנתבע לגרש בשל אלימות פיזית ונפשית, "ומכיוון שהתברר לביה"ד שאשה זו הוכתה ע"י בעלה, והאשה דורשת להתגרש והבעל מסרב לגרש, יש לומר שבעל זה הוא מאלו שכופין אותו להוציא... יש להוסיף עוד שבנידון דידן שהבעל מטיל מורא על האשה ומתעלם מהחלטות של הרשויות המוסמכות שהטילו עליו צוי הגבלה, יש חשש כבד שהבעל

שהפליא מכותיו באשתו, וגם נשפט על כך, חויב הבעל על ידי בית הדין הרבני בחיפה בגט, ומשסירב למלא אחר החלטת בית הדין, חזר בית הדין ודן בעניין, בהחליטו לכפות את הבעל לגרש. בית הדין קבע שבשל התנהגותו של הבעל והיות שביצע גם מעשה אונס, "אין לך בעל שערער את יחסי האישות בינו לבין אשת נעוריו", וכיוון שעומד בסירובו ליתן לאישה גט – יש לכפותו לגרש.¹⁶²

בנסיבות שבהן מדובר בבעל אליים שנשפט בגין אלימותו ומרצה עונש של מאסר ממושך ניתן לבסס את כפיית הגט גם על אי-יכולתו למלא את חובותיו כלפי אשתו כתוצאה ישירה מהתנהגותו. לבית הדין הרבני בירושלים הוגשה תביעת גירושין נגד בעל אחד "שהיה מפליא מכות אשתו ולבסוף ירה עליה באקדח ופצע אותה ונשפט למאסר".¹⁶³ בית הדין, מפי הרב אליעזר יהודה וולדינברג, דן באפשרות לכפותו לגרש, בשל שני נימוקים: בשל המאסר הממושך המונע ממנו מלמלא את חובותיו כלפי אשתו, ובשל הימצאותה בכפיפה אחת עם בעל אכזרי כזה. באשר לנימוק הראשון, בית הדין מצא כי "הבעל מחויב לפטור את אשתו בגט פיטורין, כי על ידי פשיעתו הקודמת הוא נמצא כעת במצב של מורד באשתו ממזונות ותשמיש, דדינא הוא דבמצב כזה יש לכופו לגרש... ובנקודה זאת ישנו עוד יתרון בנידוננו, מאחר שאין בידינו לכופו לזונה או לשמש עמה, כי כעת הדבר לא מסור כבר בידי הבעל כי אסור הנהו בבית האסורים וניטל ממנו חופש החיים לכמה שנים, וכאמור אין האשה מחויבת לסבול ממצבו העגום הזה בהיותו והוא גרם לו זה בעצמו בפשעו המתועב... מכיון שבא זה באשמתו – נחשב כמזיד [ואין דינו כאנוס]". ועוד, שגם אילו היה נחשב לאנוס, אינו עדיף מבעל פולפוס וכיוצא בו, ש"כיון שאינו יכול לחיות עמה כלל, ומה לי מחמת ריח רע או שאר סיבה – סוף סוף אינו יכול לקיים שום חיוב מענייני אישות, ולכן

כבד שהבעל לא ימנע גם בעתיד מהפעלת אלימות כנגד האשה, ונראה שבזו כו"ע [=כולי עלמא] יודו שכופים אותו לגרשה" (שם, בעמ' 5). אבל לבסוף מסקנת בית הדין הייתה לחייב את הבעל בגירושין, ואם יסרב לכך – לדון באפשרות להטיל עליו צווי הגבלה.

162 תיק (אזורי חי') תש"ם/4890 (לא פורסם, 7.4.1981). בדין ישבו הרבנים אברהם שאר ישוב, מנחם חשאי ואברהם אטלס. בדומה לכך, פסק בית הדין בחיפה כפיית גט, בתיק (אזורי חי') תשל"ט/3636 (לא פורסם, 17.7.1980), בהרכב הדיינים לעיל, שבו נהג הבעל עם האישה בברוטליות ונשפט למאסר בגין גרימת חבלה חמורה לה ולילדים. תודתי להרב דוד בס, שהואיל למסור לי תצלומיהם של שני פסקי דין אלה. ראו גם משפטי שמואל, להרב שמואל ברוך ורנר, חלק א, סימן כו. בספר עטרת דבורה, לעיל ה"ש 60, בעמ' 671, נפסק כי בנסיבות המקרה יש לחייב את הבעל האלים בגט, "ואם הבעל שוהה במאסר לפרק זמן ממושך זו עילה לכפיית גט". וראו שם, סימן צג. בתיק (אזורי נת') 1-21-9465, לעיל ה"ש 30, החליט בית הדין לחייב בעל אליים – שהתעלל באשתו פיזית ונפשית, כשלטענת האישה היו גם איומים ברצח – במתן גט, ו"אם יסרב הבעל לתת גט לאשתו יחליט בית הדין בהטלת צווי הגבלה הקבועים בחוק, נגד הבעל, ובית הדין יחליט בנושא כפיית הבעל בגט".

163 שו"ת ציץ אליעזר, לעיל ה"ש 103, פרק ג.

מסתברא דכולי עלמא מודים בזה שכופים בשוטים כמו בעל פוליוס¹⁶⁴ אף על פי שלא פשע כלל, וכל שכן הכא [=כאן, שפשע].

פרט לכך – נאמר בפסק הדין – "ישנו לפנינו הנימוק החשוב מזה, שהפליא מכותיו לאשתו, ואיומיו לרצחה נפש, ועל כולם בהוכיח סופו על תחילתו בהשתמשו נגדה ונגד אחיה בנשק חם", ונימוק זה מצטרף לאי-יכולתו לזונה ולעמוד ביתר חיוביו כלפיה, כדי לכופו לגרש.

לבסוף דן בית הדין באפשרות לכופו לגרש גם אלמלא היה נתון במאסר ומנוע מלקיים את חובותיו כלפי אשתו. בית הדין קובע שהיו עדויות בנוגע לטענת האישה על מכות אכזריות שספגה ממנו, וכי גם הבעל הודה "שהיה מכה אותה קצת". בניסיונו של הבעל להרגה רואה בית הדין ידיים מוכיחות לטענת האישה כי זה מכבר איים עליה שיכנה עד שיהרגנה. היות שמדובר בבעל הרגיל להכות את אשתו, יש לכופו לגרש על סמך פסקו של רבנו שמחה.¹⁶⁵ בצטטו את תשובת הרשב"ץ שבעניינינו¹⁶⁶ כותב בית הדין כי "מי שלא ראה המרירות הגדולה שהיתה נסוכה על פני האשה בנידונו וצעקותיה שנבעו מלבה הקרוע והמורתח מהצער והמכות התמידיות שהיתה סופגת אל קרבה מבעלה, עד אחרון הגדיל בהתנקשות בחייה, לא ראה עלבון עלובה וצעקת מועקה, וכל העלמה מצעקת הדלה ורצון כל שהו לעשות דרך בקשה שתשוב לחיות עם בעלה היה נראה ממש כאטימת אוזן מעניה ואביונה הנתונה בכפיפה אחת עם נחש ארסי המרעיל את גופה ומקפיא את דמה, והבקשה מצידו לשוב לחיות אתה היה נראה בבחינה של 'הרצחת וגם ירשת', ועיני הדיין היו רואות שעל כיוצא בזה הצער הגדול יש לומר שכולי עלמא היו מודים לכוף". ודאי שיש לכפות גט בנסיבות המקרה, "שהכה אותה הכאות של מיתה במכשיר כהה וכדומה והאשה ניצלה ממכות-המות שלו רק בדרך נס... שבכגון דא כולי עלמא יודו שהאשה צודקת לטעון שאינה יכולה יותר להמשיך לדור בכפיפה אחת עם נחש שכזה, ולא כל יומא מיתרחיש ניסא, וכופין את הבעל לפטרה בגט פיטורין. ובנידונו הרי בסופו של דבר ארב לה הבעל לרצחה נפש וירה בה בנשק חם וגם פגע בה בחדרי ירכה וכליותיה ושכבה בית החולים חדשים על חדשים וכפסע היה בינה לבין המות... שהיה זה נסיון לרצח לא ברגע של חמימות לב כי אם בדם קר ערוך ומתוכנן מראש, וזה מראה על אופיו הרע ועל תכונות מושחתות המושרשים בלבו של הבעל, ועל כל פנים כלפי אשתו, ומוכיח סופו על תחילתו על מידת שלשלת ההכאות האכזריות שהבעל מענה בהם את אשתו זה שנים".¹⁶⁷

164 בכלי, כתובות עז, ע"א; שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף א.

165 ראו לעיל, בטקסט הסמוך לה"ש 87.

166 ראו לעיל, בטקסט הסמוך לה"ש 89.

167 בית הדין מבחין (אות ד, ד"ה "והכי מצאתי") בין הנידון שלפניו, שבו הבעל, בפועל, ירה באשתו, ובין הנידון שלפני בעל שו"ת משפט צדק, לעיל ה"ש 106, שם דובר באיום בלבד,

גם לדעת החוששים לכפיית גט מוצאים אנו בפסיקת בתי הדין שאין מניעה בעד בית הדין מלהטיל הרחקות ומלחייב את הבעל למלא חובותיו כלפי אשתו, כמו חובת המזונות למשל, תוך השארת הבררה בידו – למלא חובותיו או לגרש, דבר שאינו מהווה כפייה פסולה, וכאמור לעיל.¹⁶⁸ יש בתי דין הנוקטים דרך זו על מנת להביא את הבעל שייתן גט לאשתו.¹⁶⁹

בעניין אחד קבע בית הדין האזורי כי מבחינה עקרונית יש לכוף את הבעל לגט באמצעות מאסר ממושך, אבל בפועל הסתפק בהפעלת סנקציות של הרחקות רבנו תם, מכוח החוק.¹⁷⁰ האישה ערערה, ובית הדין הגדול החליט לקבל את ערעורה, בקבעו: "בית הדין האזורי נהג עם הבעל בסלחנות יתר. מדובר באדם רע מעללים שהתעמר באשתו ויצר קשר עם אשה אחרת, הפקיר את אשתו ואת ילדיו... אין מקום לחוס על אדם כזה, ולנהוג בו בדרך רכה. יש צורך למצות את כל האמצעים החוקיים, על מנת לאכוף עליו מתן גט לאשתו. כל האמצעים שהפעיל בית הדין האזורי לא צלחו, והדרך היחידה שנותרה היא הכנסתו למאסר... בית הדין האזורי הגיע למסקנה שעקרונית יש לכופו במאסר לגט. אנו נפעיל את המאסר הלכה למעשה".¹⁷¹

ולכן לא פסק שם כפיית גט. בית הדין מוסיף ומציין כי הנידון שלפניו, שבו נעשה שימוש בנשק חם, חמור מן הנידון שלפני בעל מטה לחם, לעיל ה"ש 105, שם דובר בנשק קר, שלא פגע אלא בבגדיה, ועם זאת נפסק שניתן לכפות גט, "ולכן בכגון פחד ואימת מות כזאת של האשה, יש לומר דאין מקום אפילו לרווחא דמילתא להחמיר לא לכוף את הבעל מלגרש על חשבון סכנת נפשה של האשה, וכללא מסור בדינו דחמירא סכנתא מאיסורא. ועל הרוצים להתחסד בכגון זה להחמיר שלא לכוף יש לקרוא עליהם את דברי התשב"ץ הנ"ל (לעיל ה"ש 89) ולומר: ואילו הות דידהו לא הוו אמרי הכי [=אילו היה לפנייהם מקרה זה, לא היו אומרים כך, דהיינו שיש להחמיר]."

168 ראו לעיל, בטקסט הסמוך לה"ש 141 ואילך.

169 ראו תיק (אזורי י-ם) תשי"ג/194, לעיל ה"ש 103; ערעור (גדול) תשל"ב/94, לעיל ה"ש 58, בעמ' 247; פסק דינו של בית הדין הרבני בחיפה, לעיל ה"ש 93, בעמ' קמד. בתיק (גדול) 2-64-4569 פלוני נ' פלונית (פורסם באוצר המשפט, 1.12.1998), שם היה מדובר גם באלימות פיזית וגם שהיה מצער אותה בכך שהיה מבזה את אביה, את זקנה ואת כל משפחתה, ודרש ממנה להתנתק מהם, קבע בית הדין הגדול שעל הבעל לגרש, ואם לא ימלא אחר פסק הדין תוך שישים יום, ידון בית הדין בהטלת סנקציות על הבעל. ראו גם תיק (אזורי י-ם) 744668/1, לעיל ה"ש 155. על כפייה בדרך ברירה ראו גם שו"ת ציץ אליעזר, חלק ד, סימן כא, אות יב; שם, חלק ו, סימן מב, קונטרס אורחות המשפטים, פרק ג, אות ג.

170 ראו להלן, בטקסט הסמוך לה"ש 198.

171 תיק (גדול) 1-21-052632411 (לא פורסם, 20.11.2003). בדין ישבו הרבנים שלמה דיכובסקי, עזרא בר שלום ומתייתיהו שרים, שסבור היה בדעת מיעוט שיש להחזיר את התיק לבית הדין האזורי שידון בעניין הכפייה, ורק לאחר מתן החלטה רשאים הצדדים לערער. ראו גם תיק (אזורי פ"ת) 3-21-022797484, הדין והדיין 23, 5-6 (3.3.2009), באשר לבעל חירש, שקידושו דרבנן, שבגין אלימותו הוטלו עליו צווי הגבלה מכוח החוק, ואם לא יגרש עד

ז. צורך השעה

מתשובת הרשב"א הזאת¹⁷² הסיקו הפוסקים שניתן לכפות גט על בעל המצער את אשתו ומשליכה מביתו. אחד הפוסקים כתב כי מתשובה זו ומתשובתו הנ"ל של התשב"ץ¹⁷³ יש ללמוד "שאפילו לדעת הסוברים שלא לכופ, אם יש צורך שעה בכפייה – יכופו, שאין לדיין אלא מה שענינו רואות".¹⁷⁴

שיקול זה, של "צורך השעה", ודאי שהוא נכון למציאות ימינו. מספרן של הנשים המוכות בישראל הוא רב מאוד. במקרים רבים מגיעים הדברים עד כדי סכנת נפשות ממש, ובכל שנה נרצחות בישראל הרבה נשים על ידי בני זוגן.¹⁷⁵ אשר לנסיבות שבהן האישה בסכנה בשל אלימותו של הבעל כתב אחד מחשובי הרבנים בדורנו, הרב אליעזר יהודה ולדינברג, כי "אין לחייבה בשום פנים ואופן לחזור לחיות עם בעלה, ואדרבה יש לחייב את הבעל לשחרר את אשתו בגט פיטורין, כי האישה לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה, ועל אחד כמה שלחיים ניתנה ולא לסכנה ניתנה".¹⁷⁶

על הצורך לכפות גט כדי להציל את האישה מידיו של בעל אלים לנוכח המקרים הטראגיים המתרחשים, למרבה הצער, בארץ, עמד בית הדין הגדול בירושלים, ואלו דבריו: "על אחת כמה וכמה כאשר הבעל חולה נפש אלים, והוא מהווה סכנה לחייה, בודאי שאסור לנו להיות אדישים לחייה, ולהסגיר אותה לידיו של מטורף כרוני לשבט ולחסד. ואנו עדים למקרים הטרגיים שאירעו לאחרונה בארצנו. מקרי רצח רבים של נשים בידי בעליהן שלא היו שפויים בדעתם... שעל זה נאמר 'לא תעמוד על דם רעך', ואם הוזהרנו על עבד כנעני 'לא תסגיר עבד אל אדוניו'... על אחת כמה וכמה שאין להסגיר ביד חולה נפש, בת ישראל כשרה שתתענה תחת ידו. אלא יש לעשות כל טצדקא דאית לן למעבד [=כל תחבולה שבידינו לעשות] כדי לשחררה ממצוקתה ולחלצה מן הסכנה והפחד המתמיד שהיא נתונה

תאריך פלוני – ייאסר לתקופה של 30 חודש. יש להעיר שבדרך כלל משיג צו המאסר את מטרתו והבעל נותן הסכמתו לכתיבת הגט תוך זמן קצר. ראו לדוגמה תיק (אזורי אש') 310288618-21-1, הדין והדיין 16, 4-5 (12.2.2006). יש שבית הדין מחליט על חיובו של הבעל האלים בגט, ואם לא ימלא הבעל אחר חיובו לגרש, ישקול בית הדין ויחליט בכפייתו לגרש. ראו לאחרונה תיק (אזורי נת') 284462/9, לעיל ה"ש 30.

172 לעיל ה"ש 77.

173 לעיל ה"ש 89.

174 תשב"ץ, חלק ד (חוט המשולש), טור ג, סימן לה. ראו גם שו"ת מעשה אי"ש, אבן העזר, סוף סימן א.

175 על פי נתונים במסמך שהוגש לוועדה לקידום מעמד האישה על ידי יובל בוגייבסקי אלימות כלפי נשים – ריכוז נתונים לשנת 2013 (הכנסת – מרכז המחקר והמידע, 2013), נרצחו בישראל במרוצת השנים 2009–2013 למעלה משבעים נשים בידי בני זוגן.

176 שו"ת ציץ אליעזר, חלק ו, סימן מב, פרק א.

בו יומם ולילה, כפי שחזינו זאת על בשרן של נשים שנמלטו מבעליהן האלימים לבתי מקלט מיוחדים לנשים מוכות. ולעיתים גם זה לא עזר להן. חייבים אנו לשקוד על תקנתן של נשי ישראל שלא יבולע להן מבעליהן חולי-נפש האלימים, ולשחרר אותן מכבלי העיגון הפחד והסכנה לחייהן. ולאור דברי הרמב"ם¹⁷⁷ שהאשה אינה כשבויה שתיבעל לשנוא לה, בודאי שאינה כשבויה שתהיה נתונה כל חייה בסכנת נפשות...¹⁷⁸.

במקרה אחר, שבו נמצא כי "מדובר באלימות קשה ובאיומים מפחידים... וקיימת סכנת חיים ממשיית לחייה של האשה והילד, חיווה חבר בית הדין הרבני הגדול בירושלים הרב שלמה דיכובסקי, את דעתו, כי יש לחייב את הבעל בגט "גם מבחינת הלכות אכן העזר, וגם מבחינת 'לא תעמוד על דם רעך'"¹⁷⁹ ועוד הוא נוטה לראות אותו כרודף אחר אשתו,¹⁸⁰ "שניתן להצילה גם בפגיעה בגופו של הרודף"¹⁸¹.

מכוח הנימוק של צורך השעה הגיע בית הדין הגדול למסקנה במקרה אחד כי יש לכפות גט על בעל המצער ומעגן את אשתו במשך שנים רבות (חמש-עשרה שנים). בהביאו את דבריו אלה של "חוט המשולש"¹⁸² כותב הרב חיים פרדס בנימוקי פסק הדין:¹⁸³ "והנה בדורנו, שרבו הבעלים המתפרצים המענים ומעגנים את נשותיהם ביסורי גוף ונפש, ועינינו, עיני דיני ישראל, רואות את העוול הנורא הזה יום ממש, ואין פוצה פה ומצפצף, ואיש הישר בעיניו יעשה באשתו, וכבודן ומעמדן של בנות ישראל נדרס בראש כל חוצות, ועיני כל ישראל נשואות אל הדיינים שימצאו ויעלו ארוכה ומרפא ופתרון לרוב הנשים המעונות-האומללות-המוכות-המבוזות-והמבוישות הללו, ואנו עומדים בבחינת 'עינינו רואות וכלות ואין לאל ידינו', וקצרה ידינו מלהושיע ולסייע לאותן הנשים, עד שנראה לכאורה כי אין בידינו באמת לעשות מאומה בנידון של אותן הנשים, מחמת החשש הנורא של גט מעושה וממזרות, ונמצא ח"ו שם שמים וכבוד משפט התורה ובתי הדין בישראל נפגע, וקולר יסורי אותן הנשים תלוי לא רק בצווארי בעליהן הרעים אלא אולי ח"ו גם בצווארנו, ואוי לנו מיום הדין. האם ימינו ודורנו אנו, על כל הנעשה בהם בשטח חיי האישות והמשפחה, וכל ההפקרות האכזרית של בעלים כלפי נשותיהם לעינינו ממש, אינם בבחינת 'צורך השעה'

177 רמב"ם, אישות, פרק יד, הלכה ח, לגבי הטוענת על בעלה: "מאיש עלי".

178 ערעור תש"ם/151/6, לעיל ה"ש 160.

179 ויקרא יט 16.

180 ראו ההלכה בדין רודף, בשולחן ערוך, חושן משפט, סימן תכה, סעיף א.

181 תיק (גדול) 1-13-028055143, הדין והדיין 5, 10-11 (19.5.2003).

182 לעיל ה"ש 174.

183 ערעור תשמ"ד/283 (לא פורסם, 12.6.1989), לא דובר שם באלימות פיזית. בדין ישבו גם הרב יצחק חזן והרב משה טופיק.

שאין למעלה ממנו, שעליו כתב הגאון בעל 'חוט המשולש' שם: 'אם יש צורך שעה בכפיה יכופו, ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות?' (ההדגשה במקור).¹⁸⁴

השיקול של צורך השעה ודאי שהוא שיקול ראוי בנסיבות שבהן העיכוב במתן הגט יש בו משום עיגונה של האישה, מה שעלול לגרום שתצא לתרבות רעה, וכבר נאמר – בהקשר אחר – כי "בכמה מקומות חשו חז"ל לעיגונה דאתתא... ועוד חשו חז"ל שלא תצאנה בנות ישראל לתרבות רעה",¹⁸⁵ ואין לך שעת דחק גדולה מהתרת אישה מעגינותה כדי שלא תצא מזה תקלה קשה.¹⁸⁶

אכן, התפיסה היהודית היא שראוי לעשות כל מאמץ למניעת פירוקן של התא המשפחתי. אמרו חכמים: "כל המגרש אשתו ראשונה – אפילו מזבח מוריד עליו דמעות",¹⁸⁷ "ואפילו אשתו שניה לא יגרשנה בשביל שמצא אחרת נאה הימנה או שנתן עיניו בממון".¹⁸⁸ ואולם, אין הדברים אמורים אלא בבעל שמגרש את אשתו ללא סיבה מוצדקת. אלימות מצד הבעל כלפי האישה – במיוחד בנסיבות שבהן יש סכנה לאישה – היא בוודאי סיבה מוצדקת להפסקת קשר הנישואין.¹⁸⁹

ח. עיכוב הגט בשל תביעות ממוניות ודרישות אחרות של הבעל

במצב של אלימות קשה, כשבנסיבות המקרה יש לבעל תביעות ממוניות כלפי האישה, אין לעכב את מתן הגט עד לסיום הבירור בתביעות אלה אלא יש לחייב את הבעל במתן גט מיד ולדון בנפרד בעניינים הממוניים, ללא קשר עם מתן הגט. כך נהג בית הדין הגדול בירושלים בפרשה שנדונה בפניו זה לא מכבר.¹⁹⁰ אם הבעל מעלה דרישות שלא כדין כתנאי לנכונותו

- 184 על חובתו של בית הדין לנקוט כל תחבולה אפשרית כדי למנוע יציאתן של בנות ישראל לתרבות רעה כשהבעל מעגן את אשתו, ראו מה שכתב הר"י קאפח בערעור (גדול) תשל"ח/121, 120, לעיל ה"ש 58, בעמ' 231 (מדובר שם בבעל אלים).
- 185 שו"ת בנימין זאב, סימן עח, ד"ה "ואנן".
- 186 ראו שו"ת ר' אליהו מזרחי, לעיל ה"ש 104. וראו עוד לעיל ה"ש 155.
- 187 בבלי, גטין צ, ע"ב. ומכל מקום אין בכך איסור, כפי שעולה מלשון הרמב"ם, גירושין, פרק י, הלכה כא: "ואין ראוי למהר לשלח אשתו ראשונה". וראו בעניין זה שו"ת יכין ובעז, חלק א, סימן קכח.
- 188 שו"ת מהרי"ט, חלק ב, סימן צח.
- 189 ראו תיק (אזורי ת"א) 05740219-21-22, פד"ר כא 279, 286-287 (התשנ"ט), באשר לבעל המסכן את אשתו מחמת היותו הומוסקסואל.
- 190 תיק (גדול) 1-21-052587441 (לא פורסם). בדין ישבו הראשון לציון, הרב אליהו בקשי דורון והרבנים שלמה דיכובסקי ושלמה בן-שמעון) ראו גם תשב"ץ, חלק ד (טור המשולש), טור א, סימן ו. וכן כתב בשו"ת הרשב"ש, סימן שפג, ד"ה "והפנים שברצונה", ירושלים תשנ"ח, דף

לגרש, יש לקרוא עליו את אשר כתב הרב י"א הענקין על סרבני גט ללא הצדקה: "ומי שהוא מעכב הגט משום שהוא דורש דמים בלי דין, הריהו גזול, וגרוע מזה, דהוא אביזרא [=דבר הנמשך] דשפיכות דמים".¹⁹¹

גם אין לכרוך את חיובו של הבעל במתן גט במתן החלטה בנושא הסדר הביקורים אצל הילדים. משנמצא שהבעל חייב לגרש, ואולי ניתן אף לכפותו לכך, אין להתנות את החיוב, או הכפייה, בסיכום נושא הביקורים.¹⁹² במקרה אחד שנדון בבית הדין הרבני בירושלים סירב בעל אלים ומסוכן לתת גט לאישה במשך תקופה ארוכה "עקב רצונו להפגש עם הבת,

שיא, א, באשר לאותם שכופים אותם לגרש, שאין הבעל יכול להתנות על אשתו תנאים. דאוגם שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן רנו. והשוו עם שו"ת מהרשד"ם, אבן העזר, סימן מא, שכתב כי בידי הבעל להתנות את מתן הגט בתנאי "שנקל לקיים". ראו גם נימוקי פסק הדין בתיק (אזורי טב') 5153-21-1 (לא פורסם, נימוקי פסק הדין מיום 10.3.2005), מפי הרב יעזר אריאל, בדחיית דרישותיו של בעל שאשתו טענה שהוא מכה אותה ובוגד בה, לאחר שנמצא כי יש לכפותו לתת לה גט. לדיון בשיטות אלה ראו הרב שמואל צבי הירש גרטנר כפייה בגט ע ואילך (התשנ"ח). ראו, בעקבות מהרשד"ם, פסק דינו של בית הדין הרבני בתל-אביב, שהתפרסם בדברי-משפט ב קנג, קנו-קנו (התשנ"ו). וראו ערעור (גדול) תשכ"ג/84, פד"ר ה 68, 82-79 (התשכ"ד); תיק (גדול, בדיון נוסף) תשס"א/082, הדין והדיין 2, 9-10 (29.5.2002) (הדין בבית הדין הגדול נסב על פסק דינו של בית הדין האזורי בתל-אביב, בתיק תש"ס/082, פד"ר כא 176); פסק דינו של הרב דיכובסקי בתיק (גדול) 028055143-13-1, לעיל ה"ש 181, שם הבחין בין הנידון שלפניו ובין תשובת מהרשד"ם, עיינו שם. ראו גם פסק דינו של הרב דיכובסקי בתיק (גדול) 031411390-21-1, הדין והדיין 12, 3-5 (11.1.2006). מכל מקום, גם לשיטת מהרשד"ם, אין הבעל יכול לכרוך את נכונותו לתת גט בתנאי בלתי סביר שאין ביכולתה של האישה לקיים. ראו פסק הדין בתיק (גדול) 022290027-21-1, הדין והדיין 7, 6 (29.8.2004); ראו גם תיק (אזורי טב') 043387083-21-1, הדין והדיין 7, 7 (19.5.2004); תיק (אזורי י-ם) 032457178-25-2, הדין והדיין 8, 6 (31.8.2004); תיק (אזורי י-ם) 3222-25-1 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 3.1.2002); תיק (אזורי אש"י) 64018/1, הדין והדיין 36, 4 (20.6.2011). וראו רחל לבמור "גירושין, סירוב גט והסכם למניעתו: עובדות מהשטח" צהר – כתב עת תורני כ 83, 87 (התשס"ה), ודיונו הנרחב של דוד בס "הצבת תנאים על ידי בעל המחוייב בגט" תחומין כה 149 (התשס"ה); שלמה דיכובסקי "בעל המתנה את מתן הגט בביטול חיוביו הקודמים" תחומין כו 156 (התשס"ו); שלמה דיכובסקי "דרך השיפוט הראויה בבתי הדין הרבניים" תחומין כח 19, 26-27 (התשס"ח); יעקב אליעזרוב "המחוייב בגירושין האם יכול להציב תנאים" שורת הדין יב שפא (התשס"ז).

¹⁹¹ כתבי הגרי"א הענקין, כרך א, קטו, ב (התשמ"א).

¹⁹² תיק (גדול) תשנ"ד/168, הדין והדיין 2, 3 (17.11.1994). וכן היא מסקנת דבריו של הרב שמואל יהודה ליב לאנדעסמאן "בעל המחוייב לתת גט, האם יכול להציב תנאים" דברי משפט ב קמה, קמב (התשנ"ו) "דאם בנ"ד ניתן מדינא לכופו לגרש אין לבית דין להתחשב כלל בתנאי שמתנה שבאם היא תסכים לו מוכן הוא לגרש ברצון". בתיק (אזורי נת') 050657766-21-1, הדין והדיין 9, 3 (18.11.2004), דחה בית הדין הרבני את דרישתו של בעל אלים לקבל לידיו כספי פיצויים שקיבלה האישה בגין תאוונה שעברה, כתנאי לנכונותו לתת גט.

אשר לדברי העובדת הסוציאלית הבת תהיה במצב נפשי קשה באם תפגש עימו, ואי אפשר בכח לשכנעה להפגש עם האב". בית הדין הרבני פסק כי "אין כל סיבה לתפוס את האשה כבת ערוכה להסדיר ביקור שאינו בידה, וגם אם הייתה אפשרות כזאת אין הצדקה לעגן את האשה שנים רבות, כאשר יש על הבעל טענות על אלימות ומסוכנות לסיבתו". לפיכך חויב הבעל לתת גט לאלתר, "ולא לכרוך זאת בתנאים שאין מקום לקיימם".¹⁹³

בבית הדין הגדול התברר ערעורו של בעל שאשתו טענה לאלימות פיזית מצדו כנגד החלטת בית הדין האזורי, שאם לא יתן גט – יוטלו עליו סנקציות לפי החוק.¹⁹⁴ טענת הבעל הייתה שהוא מסרב להתגרש משום שאינו רוצה להתנתק מהילדים, וכן טען כלפי שיעור המזונות. בדחותו את הערעור קבע בית הדין הגדול בין היתר כי "בכל מקרה נראה שאין ליצור קשר בין הגרושין לבין בעית הילדים והמזונות".¹⁹⁵

במקום שהוברר לבית הדין שגם הבעל מעוניין בגירושין, אלא "שרצונו לסחוט ממנה כל מיני כספים, או שתותר ותמחל לו על כספים שמגיעים לה לפי הדין, לא שייך לומר בזה שכופין את הבעל לגרש את אשתו אף שבית הדין כופה לגרש, שזו כפיה בעצם רק על אי מתן לו אפשרות לסחוט כספים מהאשה שלא כדין... בזה אין חשש לגט מעושה, שלא אנחנו המעשים אותו לגרש, רק הוא כבר החליט בלבו לגרשה, רק שהכפיה לביצוע הגט שלא יקבל כספים שלא כדין".¹⁹⁶

הסכים הבעל האלים לתת גט לאשתו, אלא שהתנה את מתן הגט בויתור האישה על המזונות לילדים, וגם שתביא ערבים לכך שלא תתבע בעתיד מזונות עבורם, אין להיענות לדרישתו ויש לחייבו בגט לאלתר.¹⁹⁷

חויב הבעל במתן גט מחמת אלימותו, והציג תנאים שלדעת בית הדין אינם צודקים – על בית הדין להטיל על הבעל צווי הגבלה על פי החוק (ראו להלן) ולהתעלם מדרישותיו של הבעל.

לבית דין אזורי הוגשה תביעת גירושין על ידי אישה בגין אלימותו של הבעל. בין היתר קבע בית הדין כי "בניגוד לצו ההרחקה הגיע לבית האשה, וחבל בה קשה באמצעות פטיש,

193 תיק (אזורי י-ם) 055424261-21-1, הדין והדיין 10, 5 (9.6.2005). וראו, לאחרונה, פסק הדין בתיק (גדול) 880581/9 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 23.7.2014) בעניין דחיית דרישת הבעל בנושא המשמורת.

194 להלן בטקסט הסמוך לה"ש 198.

195 תיק (גדול) 2919-21-1 (לא פורסם, 1.2.2006). בדין ישבו הראשון לציון, הרב שלמה עמאר והרבנים אברהם שרמן וחגי איזירר.

196 תיק (אזורי י-ם) תשמ"ח/ח 2679, לעיל ה"ש 153, בעמ' 80-81.

197 תיק (אזורי י-ם) 533669-21-1, הדין והדיין 5, 11 (22.6.2003). על תוקפה של פשרה שנעשתה בעל כורחה של אישה מוכה, שנאלצה לוותר על זכויותיה ולהתפשר כדי להשיג גט ראו שו"ת ומצור דבש, אבן העזר, סימן י.

תוך שהוא גורם לה שברים באף ובלסת, קרע באוזן, וחבלות בכל חלקי גופה. עתה הוא במעצר וממתין למשפט על נסיון רצח". בית הדין החליט לחייב את הבעל בגירושין, אבל הבעל הסכים לתת גט רק בתנאי שהאישה תרשום את הבת בבית ספר דתי. כיוון שהבעל הביע נכונות עקרונית לתת גט, החליט בית הדין להימנע מלהטיל עליו צווי הגבלה. על החלטה זו הוגש ערעור, ובית הדין הגדול החליט לקבלו ולהטיל על הבעל צווי הגבלה. בית הדין הגדול קובע בפסק דינו: "מדובר באלימות נוראה, שכמעט ואין שני לה... אין לנו צל של ספק, שיש לפעול כנגד המערער באמצעים החריפים ביותר, על מנת שלא יוסף חטא על פשע, וישחרר את אשתו מעגינותה. בתי הדין הרבניים רגישים מאוד לנושא האלימות במשפחה. אנו חייבים לנקוט בכל אמצעי שהחוק וההלכה מאפשרים, בכדי שבנות ישראל לא תהיינה הפקר ובכדי שדמיה ודמעוניה של האישה המוכה לא יזעקו מן האדמה. כמוכן, באותה מידה ננקוט בכל האמצעים הדרושים, על מנת למנוע אלימות מצידה של אישה נגד בעלה". אשר לדרישת הבעל קובע בית הדין: "התניית מתן הגט ברישום הילדה לבית ספר דתי, אינה מקובלת עלינו. המערער אינו שומר מצוות למרות התחזותו, המשיבה גם היא אינה שומרת מצוות... כפייה לרישום בבית ספר דתי, עלולה להביא לתוצאה הפוכה". בשל סירובו של הבעל לתת גט החליט בית הדין להטיל עליו צווי הגבלה לפי חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995.¹⁹⁸

על החומרה שבעיכוב גט ללא הצדקה ועל דינו של בעל המעכב גט שלא כדין כתב הרב יוסף אליהו הענקין, מחשובי הפוסקים בארצות הברית בדור שלפנינו: "ובדור הזה ובמדינה זאת גורם מניעת הגירושין ככהאי גוונא [כשהיאשה מבקשת להתגרש, והבעל מסרב] לגילוי עריות חס וחלילה... ואם אין כוח בדינו לכוף, אבל הבעל שיש בו מורא שמים יכוף עצמו, והמונע משום נקמה או משום מעות הוא גזלן ומחלל השם".¹⁹⁹

198 תיק (גדול) 1-21-059242990 (לא פורסם, 2.3.2004). בדין ישבו הראשון לציון, הרב שלמה עמאר והרבנים שלמה דיכובסקי ואברהם שרמן. יצוין שתוך פרק זמן קצר נאות הבעל לתת גט, ובעקבות זאת בוטלו צווי ההגבלה (החלטה מיום 30.6.2004). בית הדין ישתמש בסמכותו להטיל צווי הגבלה (כולל מאסר) גם בנסיבות שבהן מדובר בבני זוג הנשואים בנישואין אזרחיים, והבעל האלים חויב בגט לחומרא, אף על פי שמעיקר הדין ניתן להפקיע את הנישואין גם ללא גט. ראו פסק דינו של בית הדין הרבני בתל-אביב בתיק 1-68-031718711, הדין והדיין 26, 3-4 (22.3.2009). ראו גם תיק (אזורי חי') 1-21-038372306, הדין והדיין 26, 4-5 (11.3.2010).

199 כתבי הגרי"א הענקין, לעיל ה"ש 191, שם.

ט. ראיות, התראה ושיקול דעתו של בית הדין

1. ראיות ברורות

תנאי מוקדם לחיוב בגט, ולכפיית גט בשעת הצורך, הוא שהאישה התובעת תמציא לבית הדין ראיות ברורות לאלימותו של הבעל.²⁰⁰ במקרה אחד שבו תבעה האישה גט בגין המכות שקיבלה מבעלה, לטענתה, נפסק כי "טענתה צודקת [רק] כשמוכיחה דבריה בהוכחות וראיות מספיקות, ואז כופין אותו לגרשה, וחייב במזונותיה עד שיפטרה בגט כשר, אבל במקרה דידן שהיא רק סתם אומרת שמכה אותה הכאות נמרצות ומעליבה, ואין לה שום הוכחה ממשית בפיה, הרי בכגון דא, אין לבית הדין כוח ורשות להכריחו לתת גט, ובפרט שיש לחשוש אולי נתנה עיניה באחר ולכן מבקשת גט מבעלה, אבל בהוכחות ממשיות ומוצדקות שבהתמדה ומתוך הרגל מכה אותה ומזלזל בה, וחיי אישות נעשו בלתי נסבלים, הרי בודאי אין אדם דר עם נחש בכפיפה ועל בית הדין לחייבו לגרשה, ואם מסרב נוקטים כנגדו כל האמצעים הכשרים המבוארים בשו"ע סימן קנד ס"ק כא".²⁰¹ מסמכים רפואיים או עדות רופא התומכים בטענות האישה כי בעלה הכה אותה עשויים לשמש ראיה.²⁰² אין צריך לומר שהודאת הבעל היא הוכחה מספקת,²⁰³ שהרי הודאת בעל דין כמאה עדים דמי.²⁰⁴

200 בהיעדר ראיות מספיקות להוכחת האלימות אין כל אפשרות לחייב את הבעל במתן גט על סמך עילה זו. ראו ערעור (גדול) תשל"ו/37, פד"ר י 261, 266 (התשל"ז). בתיק (גדול) 2-21-311698393, הדין והדיין 18, 9 (11.6.2000), דחה בית הדין הרבני בתל אביב את תביעת האישה לגירושין בגין אלימות, משום שלעומת העד שהביאה התובעת נמצאה עדות מכחישה. בתיק (אזורי ת"א) 2-21-011688860, הדין והדיין 4, 8 (1.6.2003) נדחתה תביעת האישה לגירושין בעטייה של התעללות ואלימות קשה, ככל הנראה בשל חוסר ראיות. הבעל ניאות לתת גט רק תמורת פיצוי שהאישה תיתן לו על הנזקים ועגמת הנפש שנגרמה לו. האישה הסכימה להצעת בית הדין כי תביעת הבעל תידון לאחר מתן הגט. על יסוד הסכמת האישה, שנעשתה בקניין, אמנם פסק בית הדין פיצוי לטובת הבעל. בית הדין הגדול אישר את פסק הדין בתיק (גדול) 1-1-011688860 (לא פורסם, 6.3.2005). בדין ישבו הרבנים שלמה בן שמעון, אברהם שרמן וחגי איזירר.

201 שו"ת זהב שבא, לר' שמעון דיין, חלק א, סימן צח, רלט, ד"ה "אולם". ראו גם שם, סימן לג. ערעור (גדול) תשל"ט/73, לעיל ה"ש 127. ראו גם משפטי שמואל, לעיל ה"ש 162, שם, ד"ה

202 "אכן נראה". אכן, בשו"ת זהב שבא, סימן צח, נפסק כי "אין לומר שהתעודה הרפואית שבידה שהיא מוכה היא הוכחה ממשית שבעלה מכה אותה, כי באמת מסמך זה אינו מהווה הוכחה ברורה וישירה שהמכה הזאת מבעלה באה לה, כי אולי נפלה או התנגשה בקיר וכו' וקיבלה מכה, והלכה לרופא ואמרה לו שבעלה היכה אותה, ולכן אין תעודה זו ברת תוקף להוכיח שהמכה מבעלה קיבלה אותה". מכל מקום, בתיק (גדול) 1-1-6218 (לא פורסם, 15.2.2006) נקבע כי גם אם אין במסמכים הרפואיים ראיה בדבר השאלה מי חבל בה, "אבל לפחות יש כאן

טענת האישה כי בעלה מטורף לגמרי "ויראה פן יהרגנה בכעסו, כי כאשר מרגזים אותו, מכה והורג וזורק ובוזעט ונושך", בלא שהיא מוכיחה את טענותיה, אינה עילה לכפיית גט על הבעל, כשהוא מכחיש את טענותיה.²⁰⁵ על האישה להוכיח שמצבו הבריאותי של הבעל מסכן את חייה. אם תוכיח טענותיה, או שהבעל יודה – יהיה ניתן לכפותו לגרש.²⁰⁶

אמתלא מובנת ומבוררת על מאיסותה". בדין ישבו הראשון לציון, הרב שלמה עמאר והרבנים שלמה דיכובסקי ועזרא בר שלום.

203 ראו שו"ת ישא איש, אבן העזר, סוף סימן יט, ד"ה "ואולם", באשר לטוענת שאין לבעלה כוח גברא. המשיב תמה בדבריו על בעל נבחר מכסף שכתב (בסימן מה, בנוגע לטוענת שאין לבעלה גבורת אנשים) כי על האישה לקבל "בחרם ובכל אלות התורה" שטענתה אמת, לאחר שבנסיבות המקרה שלפניו מדובר בבעל שהודה, "ולא היה צריך להחרים על האשה שהיא טענה אמת כיון שהבעל מודה".

204 ראו תיק (אזורי י-ם) תשמ"ו/1336, תשמ"ח/4306, לעיל ה"ש 60; תיק (אזורי י-ם) 1-21-323594721, לעיל ה"ש 147; תיק (אזורי אר"י) 1-21-032313884, לעיל ה"ש 153; תיק (אזורי ח"י) 1-21-2687, לעיל ה"ש 147. גם הודאה שמסר הבעל במסגרת הליך פלילי שהתקיים נגדו בבית משפט היא הודאה. ראו תיק (אזורי ב"ש) 84712/5, לעיל ה"ש 79; תיק (אזורי נת"י) 284462/9, לעיל ה"ש 30, מפי הרב בן מנחם. עוד נאמר בפסק דינו לעיל של בית הדין הרבני בבאר-שבע, שגם האשמת הבעל את אשתו כי גם היא נקטה אלימות, היא מעין הודאה של הבעל באלימות מצדו. בתיק (אזורי ח"י) 980712/1 (פורסם בנבו, 27.10.2014), הסתמך בית הדין בין השאר על הודאתו של הבעל כי היה אלים לפני הנישואין, כיותר מרגליים לדבר להוכחת אלימותו של הבעל. אבל הודאת הבעל כי איים להכותה ולהרגה במציאות שבה "כן הוא הלשון המדובר כאן להגזים ולהפריז על המדה, ולא כולי עלמא יודעים מחומר האיסור להשתמש בלשונות האלו", אינה יכולה לשמש יסוד לכפיית גט כשהאשה לא הצליחה להוכיח את טענתה כי הבעל מכה אותה. ראו שו"ת ושב ורפא (איפרס), ח"ב, סימן פט. על הצורך בהודאה מפורשת כדי להוציא מהבעל ממון בטענת אלימות ראו תיק (גדול) 835204/1 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 3.7.2011), שם נדונו תשובות ר' עקיבא איגר, חלק ד, סימן נו (מהדורת ביטון), ושו"ת בית מאיר, סימן ג.

205 שו"ת הרא"ש מג, ג. ועל פי זה נפסקה ההלכה בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ה. על פי ביאור הגר"א, שם, ס"ק יז, אין כופים גט משום שבנסיבות המקרה סברה וקיבלה. ראו גם שו"ת דבר שמואל (עמאר), אבן העזר, סוף סימן כג; תיק (אזורי י-ם) תשי"ד/252, פד"ר א 65, 67 (התשט"ו). וראו מה שהאריך בית הדין ברחובות בביאור דברי הגר"א, בתיק תשכ"ט/315, פד"ר ח 216, 218 ואילך (התשל"א). התנהגות זו – גם לדברי האישה – אינה מהווה מום שעשוי לזכות אותה בטענתה לגט, "אלא תרבות רעה וחסרון דעת", מה שאינו יכול לשמש יסוד לכפיית גט; ראו שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיג, ד"ה "והא"; שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן ס, ד"ה "עוד חילק החכם"; ערעור (גדול) תשי"ז/78, לעיל ה"ש 115, בעמ' 358, 360–361. מלבד זאת יש מקום לומר כי בנסיבות המקרה אין מדובר אלא באימים בלבד. ראו אבני האפוד, אבן העזר, סימן קנד, אות ח. מכל מקום אין כופין אותה להיות עמו, ובמקרה כזה מפסידה זכותה למזונות. ראו ערוך השולחן, אבן העזר, סימן קנד, סעיף יא, בביאור תשובת הרא"ש. וכן כתב בשו"ת יביע אומר, חלק ה, אבן העזר, סימן יד, אות ג, וכך נפסק בתיק

2. אומדנה, רגליים לדבר וראות עיני בית הדין

דבר ידוע הוא, "שבאלימות בין בני זוג הנעשית בביתם, הדבר כמעט בלתי אפשרי להביא עדים כשרים, ולכן צריך בית הדין להסתמך על עדים פסולים, ראיות נסיבתיות או מסמכים".²⁰⁷

אכן, לא תמיד יש בידי האישה להמציא ראיות ברורות לאלימותו של הבעל. השאלה, אם יש בידי האישה להסתייע בראיות נסיבתיות כדי להוכיח את טענותיה בדבר אלימותו של הבעל, נשאלה לפני ר' יעקב ריישר, בעל "שבות יעקב", וזה סיפור המעשה:²⁰⁸

אישה אחת צעקה על בעלה שהוא מכה אותה, ובית הדין היתרו בבעל שאם ימשיך להכותה יכפוהו לגרשה. למרות ההתראה, אירע מקרה בו הבעל ואשתו היו לכד בבית עם משרתו של הבעל, "ויכה האיש את אשתו מכה אכזרית". לשמע הקולות נזעקו השכנים, והאישה הראתה להם "מכות אכזריות שכל אחוריה וגבה נפוח ונצרר ממכות רשע שהכה בעלה". הבעל הכחיש את טענותיה, ואמר שאולי היא חבלה בעצמה, או שמשרתו היכה אותה, לבקשתה, כדי לכפות עליו לגרשה לאחר שעיניה נתנה באחר. על כך ענתה האישה ואמרה, "שאיך אפשר לחבול בעצמה כל כך לאחוריה, אף גם איך עולה על הדעת לחבל בעצמה כך, ומשרתו – מעולם לא עלה על דעתו להכות אותה מעולם. גם הוא [הבעל] מועד בכך". המשרת מצידו – שהוא עד אחד – סייע לטענותיה.

תשי"ד/252, שם. על נסיבות שבהן לא תפסיד מזונותיה ראו הפסיקה המובאת לעיל בה"ש 115.

אשר לתשובת הרא"ש הנזכרת יש להעיר: תשובה זו היא למעשה המשכה של תשובה אחרת, שבכלל קו, סימן ד, שעניינה אינו תביעת גט של האישה, אלא היא מופיעה במסגרת כלל שכותרתו: "דיני התופס משל חברו בחובו ודין חטפי ודידי חטפי". העמיד על כך מורי ורבי, פרופ' אפרים אלימלך אורבך "שאלות ותשובות הרא"ש בכתבי יד ובדפוסים" שנתון המשפט העברי ב 1, 8 (התשל"ה). תודתי לד"ר תהילה אליצור, נכדתו של פרופ' אורבך, שהסבה תשומת לבי להערתו בעניינה של תשובה זו של הרא"ש. לדעתה, כפי שהיא כותבת במאמרה: "עמדת הרא"ש לגבי כפיית גט בעקבות אלימות הבעל: על תוצאה מצערת של עריכת תשובות הרא"ש על פי 'כללים' דיני ישראל כט 125 (התשע"ג), קריאת התשובה בצורתה המקורית מוכיחה כי אין ללמוד ממנה על עמדתו של הרא"ש בעניין כפיית גט, כיוון שבמקרה שבא לפניו לא הייתה בעיית סרבנות.

206 ראו: הרב בן-יעקב, לעיל ה"ש 140, בעמ' פה-פו.

207 תיק (אזורי נת') 1-24-4564, לעיל ה"ש 161; תבעה האישה גירושין בגין אלימות הבעל בבית דין רבני בישראל, לאחר שכבר התקיים דיון בבית דין רבני בחו"ל, ואותו בית דין השתכנע בצדקת טענות האישה, ישמש אישורו של בית הדין הרבני בחו"ל כי השתכנע בעובדת היותו של הבעל אלים כלפי אשתו, הוכחה מספקת לאלימותו של הבעל לצורך חיובו בגט. ראו תיק (אזורי ת"א) 1-21-112154849, הדין והדיין 24, 7 (15.7.2009).

208 שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קיג.

בהתייחסו לעדותו של המשרת, כותב המשיב, כי הוא אינו נאמן, גם לא כעד אחד, מאחר שהוא נוגע בדבר, וקיימת אפשרות שהוא זה שהיכה אותה, כטענת הבעל. באשר לשאלה: כלום אין כאן רגליים לדבר שהבעל אכן היכה אותה, שהרי הוא מועד לכך, וגם אין זה סביר שהמשרת יכה את אשת אדונו, ואם כן לכאורה הדעת נותנת ש"כופין אותו להוציא כיון דאיכא אומדנות המוכיחות שהוא עשה לה כל זאת"? המשיב דוחה גם אפשרות זו, ואלו דבריו: "אף אי נימא דהוי גם כן אומדנא דמוכח טובא, מכל מקום... לענין להוציא אשה מבעלה, וכמה קשה גירושין, ולדעת מקצת פוסקים דיני נשים כדיני נפשות דמיא [שאינן להשתמש בהם באומדנא]. וגם האומדנא אפשר אינו ברור כל כך. אם כן די בכך שנאמין אותה בשבועה בנקיטת חפץ כדין הנחבל, אבל בלא שבועה אין להאמינה לכפות אותו לגרשה. ואם אפשר לתווך השלום מתוך מריבה זו – מה טוב ונעים לשבת יחד, כי גדול השלום בין איש לאשתו".

תשובה זו, שממנה יוצא כי אין להשתמש באומדנה להוכחת אלימות הבעל, הובאה על ידי הרב אברהם שרמן בפסק דינו של בית הדין הגדול כראיה לכך שאין להוציא אישה מבעלה על ידי אומדנה (הנידון שם לא היה נושא אלימות). באותו הרכב ישב גם הרב זלמן נחמיה גולדברג, והר"א שרמן מביא את הערתו בעניין זה: "לכאורה מדברי הרמ"א בשו"ע אה"ע סי' קנד סעיף ג, שכתב לגבי השאלה לחיוב וכפית בעל ליתן גט עקב אלימות שמכה אשתו, שמקבלים עדות נשים, ועל פיה קובעים על חיוב גט למרות שאין הם עדות כשרה כדין להקים דבר, וזאת מדברי הרמ"א שכתב שם, 'ואם אינו ידוע מי הגורם אין הבעל נאמן לומר שהיא המתחלת שכל הנשים בחזקת כשרות, ומושיבין ביניהן אחרות לראות בשל מי הרעה הזאת, ואם היא מקללתו חנם יוצאת בלא כתובה'. הרי דמחייבים גט ואולי אף כופין על פי עדות של נשים ושכנות, שיש לראות בזה חיוב גט על פי אומדנא מבוררת... ומזה לכאורה יש לומר דהרמ"א חולק על קביעתו של השבות יעקב...".²⁰⁹

209 ערעור (גדול) תשנ"ט/970, פד"ר כ 126, 133 (התשנ"ט). על האפשרות להוכיח מעשי אלימות במשפחה באמצעות פסולי עדות ראו גם ערעור (גדול) 1/43/708, לעיל ה"ש 60, בעמ' 13-14; תיק (אזורי נתי') 022828867-21-1, הדין והדיין 2, 3 (11.7.200). ראו גם מאמרו (המבוסס על פסק דין) של הרב אברהם שרמן "קבלת עדים פסולים בתביעת גירושין, ממונות והכאות" דברי משפט ה צט (התשנ"ח); פסק דינו, בדעת הרוב, בערעור (גדול) תשנ"ח/11478, פד"ר כא 240 [= "פסולי עדות בענייני אלימות בין בני זוג" צ'הר ז שי (התש"ס)]. כן נפסק בבית הדין הגדול בתיק (גדול) 050387836-21-1 (לא פורסם, 2.9.2002): "בתי הדין נוהגים לשמוע עדות של פסולי עדות, בנסיבות שבהן לא ניתן לשמוע עדות כשרים, כפי שפסק הרמ"א בשו"ע חו"מ סימן ל"ה, י"ד. אמנם, כאן מדובר בבנות, שיש להן מעורבות רגשית עמוקה, ולא בסתם פסולי עדות. גם במקרים אלו כשמדובר בבנות בגירות, נוהגים בתי הדין לזמנן לשיחה שלא בנוכחות ההורים, ע"מ לקבל אינדיקציה כיצד לנווט את התיק... אמנם פורמלית, לא ניתן לחייב בגירושין על יסוד דבריהן של הבנות, עקב היותן קרובות, אולם

דעתו של הר"א שרמן היא שאין מחלוקת בין הרמ"א ובין בעל "שבות יעקב". לדעתו, התקנה שעליה מדבר הרמ"א "לא נאמרת בכל ענין ובכל מצב... רק במצב שעצם ענין ומצב הקטטה בין האישי והאשה ידוע לבית הדין והצדדים מודים על כך, והויכוח ביניהם הוא מי הגורם והמביא לקטטה ולאלימות שיהיו ביניהם... בית הדין מקבל גם עדות אשה לברור ממי נתגלגלה המריבה ומי התחיל באלימות ובקטטה. אבל כאשר אחד הצדדים מכחיש את עצם המריבה והקטטה וטוען שלא היתה מריבה או אלימות אחרת ומבקש אחד הצדדים להביא עדים פסולים כאשה או קרוב, במקרה זה לא נאמרה התקנה והמנהג לקבל עדותם. הסברא לכך – שכאשר אין הודאת הצדדים שהיתה אלימות וקטטה ביניהם, כל אחד מהצדדים בחזקת כשרות ובחזקה שלא נוהג באלימות ובאיסור כלפי בן זוגו, וכדי להביא עדים שיעקרו חזקה זו ויעידו שהיתה אלימות וקטטה יש צורך בעדים כשרים... ורק במקום שיש הודאה של הצדדים וכתוצאה מכך נתערערה חזקת כשרותם, תקנו ונהגו לקבל עדות של פסולי עדות לברור הדבר בשל מי נתגלגלה המריבה והקטטה... לאור האמור יש לומר, דהשבות יעקב קבע את פסקו שעל פי אומדנא מוכחת לא ניתן להוציא אשה מבעלה ולחייב את הבעל בגט, משום שהוא מדבר במקרה שהבעל מכחיש וכופר מכל וכל שהוא נהג באלימות והכה את אשתו. בנסיבות אלו, כדי להוציא אותו מחזקת שלא הכה יש צורך בעדים ממש כדיני נפשות, ואין לסמוך על אומדנא, אפילו אומדנא מוכחת".

אכן, כמה מקורות מן הפסיקה בת ימינו מגלים שבתי הדין הרבניים סומכים על רגליים לדבר ועל ראיות נסיבתיות להוכחת אלימות הבעל.

במקרה אחד נפסק כי התנהגות מופרעת של הבעל בעת מהלך הדיון בבית הדין יש בה כדי לאשש את טענות האישה "כי מכות ועלבונות הם לחם חוקה יום יום, ורגלים לדבר גם בריחותיה המרובות פעמים רבות... ואחר שהורעה מאוד חזקת כשרו וישרו של הבעל

בהחלט ניתן להסיק שדין הצדדים לגירושין". בדין ישבו הרבנים שלמה דיכובסקי, שלמה בן שמעון ואברהם שרמן. לעומת זאת השוו לתשובות ר' עקיבא איגר, חלק ד, סימן קז: "מכל מקום אפשר דבעינן עדות ברורה אבל לא על ידי נשים ושכנות, אף שהוא לא הכחישם מכל מקום אמר שהיא גורמת בחרפתה אותו בדברי חדודין וקללות, ואך על ידי התחייבות במכתבו הראשון להאמין על עצמו עדות נשים בזה יש מקום לכאורה להגבות כתובתה... ומכל מקום יש לדון דעל עדות המשרתת והוא מודה [ניתן לחייבו]". וראו הפסיקה בתיק (גדול) 034524637-21-1, הדין והדיין 18, 8 (4.11.2007), שם אושרה החלטת בית הדין הרבני בחיפה שלא לתת משקל לעדותן של אמה ואחותה של האישה בדבר אלימותו הפיזית של הבעל ואימויו לרצוח אותה. בפסק הדין נאמר כי "ברור שעדויות של אם ואחות לא יוכלו להביא בירור האמת ועליהן לא נאמרה התקנה [= המובאת ברמ"א, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג]". לעניין הדין, שמושיבין ביניהן אחרות לראות בשל מי הרעה הזאת, יש להעיר שלא תמיד הדבר הזה אפשרי. ראו תשובות ר' עקיבא איגר, חלק ד, סימן קז; שו"ת ושב ורפא (איפרס), חלק ב, תחילת סימן פט.

והוחזק לרגזן שאינו שומר ידו מעשות כל רע, המפליא לעשות בידיו ובלשונו, האשה נאמנת בכל טענותיה".²¹⁰ במקום אחר נאמר כי "עצם העובדה שהאשה ברחה מהבעל שלשה ימים אחרי החתונה, יש בה משום רגלים לדבר שהאמת כטענתה [=שהבעל התנהג עמה באלימות]".²¹¹

כיום מקובל בבתי הדין הרבניים לסמוך על חוות דעת של גורמי הרווחה. לפי פסיקת בית הדין הרבני בנתניה, הלכה היא שבמקום שיש קטטות בין הבעל לאישה וקשה לברר בשל מי הקטטות – יש להושיב ביניהם איש או אישה נאמנים שידורו עמהם כדי שהדבר יתברר.²¹² דעת בית הדין היא "שבמציאות של ימינו העובדים הסוציאליים בלשכת הרווחה החוקרים אחרי אורחות חיי בני הזוג, ממלאים תפקיד זה".²¹³ במקרה אחד הגישה אישה תביעת גירושין נגד הבעל, ואילו הבעל תבע שלום בית. לבית הדין האזורי הומצאו חוות דעת של הגורמים המקצועיים המוסמכים, ומהן עלה כי הבעל הוא בבחינת סכנה לאישה. בית הדין האזורי שדן בתביעות קבע שאי אפשר לחייב את הבעל בגירושין בהיעדר ראיות מספיקות ולפיכך רק המליץ על גירושין, ועם זאת קבע שאין האישה חייבת לחזור לחיים משותפים עם בעלה. על פסק הדין ערערו הן הבעל והן האישה. בהתייחסו לערעורה של האישה קבע בית הדין הגדול כי אין להסתפק בהמלצה לגירושין,

210 ערעור (גדול) תשל"ב/94, לעיל ה"ש 58, בעמ' 246. כ"זכר לדבר" מסתמך הר"י קאפח על החזקה שאין האישה מעזה פניה בפני בעלה, כל זמן שהבעל יודע אם היא משקרת (שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ז). בתיק (אזורי חי') 980712/1, לעיל ה"ש 204, האמין בית הדין לטענות האישה בדבר אלימות הבעל בין השאר על סמך התנהגותו בפני בית הדין, ש"היא כוחנית, קולנית ואגרסיבית", וכן על העובדה שהבעל נהג באלימות בפני בית הדין כשקרע בפניו את הסכם הגירושין. ראו עוד מה שנאמר בפסק הדין שם לעניין הסתמכות על רגליים לדבר לצורך הוכחת אלימותו של הבעל

211 תיק (אזורי נת') 1-21-6901, לעיל ה"ש 128, בעמ' 3. בתיק (אזורי אש') 64018/1, לעיל ה"ש 190, נפסק כי "פנייתה [של האישה] למעון [לנשים מוכות], התמיכה לדבריה בעדות הילדים והדוחות של שירותי הרווחה, יוצרים כאן רגליים לדבר לטענה מבוררת שבגינה על הבעל לתת גט".

212 ראו הגהות הרמ"א, לשולחן ערוך, אבן העזר, סימן עד, סעיף י, וסימן קנד, סעיף ג. מקור הדברים הוא בראשונים. ראו רבנו ירוחם, ספר מישרים, נתיב כג, חלק ה, בשם תשובת הר"י; שו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן תעז, בשם ר' יוסף אביתורי; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, סימן תתקכז.

213 תיק (אזורי נת') 1-24-4564, לעיל ה"ש 161. בפסק הדין מאוזכרת תשובת בעל שבות יעקב הנזכרת לעיל בה"ש 208. יש לתת משקל נכבד לחוות דעת של עובדי הרווחה, שכן הן ניתנות על ידי גורם חיצוני ובלתי תלוי, וודאי כשהן מקובלות על הבעל-הנתבע. ראו תיק (אזורי נת') 270937/2, לעיל ה"ש 29. גם שם נאמר כי הלכת הרמ"א הנ"ל בדבר הושבת נאמנים מתקיימת בימינו על ידי עובדי הרווחה. ראו גם, לאחרונה, פסק הדין בתיק (אזורי נת') 284462/9, לעיל ה"ש 30, מפי הרב בן מנחם.

ויש לחייב בגט. אשר לקביעתו של בית הדין האזורי בדבר היעדר ראיות מספיקות קבע בית הדין: "עמדתו של הבעל, כי הוא צדיק וישר, ומעולם לא חטא כנגד אשתו, וכולם מעלילים עליו עלילות שוא, אינה מקובלת עלינו. הוועדה להערכת פוטנציאל מסוכנות שבה ישב סגן הפסיכיאטר המחוזי, ושהיא הפורום המקצועי המוסמך בנושא זה, קבעה ברורות, שבהעדר טיפול פסיכיאטרי, לא ניתן להפחית את מסוכנותו של הבעל כלפי עצמו וכלפי אשתו וילדיו. לא ניתן לומר שוועדה זו וכל הגורמים המקצועיים המטפלים במשפחה עוסקים בעצם באדם שפוי לחלוטין, ושהכתם היחידי הקיים בו, הוא עלילת דברים של אשתו. אכן, ויש קביעה מקצועית בנידון, מדובר באדם המסוכן לאשתו וילדיו. תיאוריה של האשה על מסוכנותו של האיש במעשים שונים שיש בהם סיכון חיים, כפי שבית הדין עצמו מביא מפה, מראים בעליל, שלא ניתן להתעלם מכך. אכן הבעל מכחיש, אבל במקרים כאלו ניכרים דברי אמת. לא יתכן שכולם משקרים וכולם מעלילים, ואילו הוא צדיק וישר. גם אם אין הוכחה לדברים הקשים שבפי האשה – וכידוע במקרים מסוג אלו לא ניתן להמציא הוכחות ברורות – הרי כבר יסודו לנו רבותינו הפוסקים שבמריבות שבין איש לאשתו, מותר לחרוג מדיני הראיות המקובלים ולהסתמך גם על ראיות שאינן כשרות בנסיבות אחרות. בכלל הראיות שניתן להסתמך עליהן, יש להביא בחשבון גם את ראות עיניו של בית הדין, כפי שמפורט ברמב"ם בפרק כ"ד מהלכות סנהדרין".²¹⁴

על "ראות עיני בית הדין" בנסיבות שבהן אין הוכחות מוחלטות ראוי להביא את אשר כתב הרב הראשי, הריא"ה הרצוג, על מקרה שבו האישה טענה שבעלה מכה אותה ואילו הוא הכחיש: "ובכל ענין, זה תלוי בבית דין בשיפוט דעתם, וזכורני שכבר כתב הרשב"א ז"ל בתשובה איני זוכר מקומה, וכמדומה שהובאה בריב"ש ז"ל, שאם נעמוד בכל דין הבא לפנינו לדקדק בדיני עדות ולדרוש שנים עדים ממש, לעולם לא נפסוק דין תורה, וידוע מה שכתב הרמב"ם ז"ל שבעצם הכל תלוי בדעת הדיינים... והעיקר בזה הוא בית הדין דחיפה ששמעו את הטענות באופן מקורי ובמקום המעשה, ואם נתאמת אצלם שטענתה אמת, הרי לנו דין מפורש... בבעל הרגיל להכות את אשתו שיש אומרים שכופין אותה להוציאה...".²¹⁵

כראיה מסייעת התומכת בטענות האישה בדבר אלימות הבעל יכולה לשמש גם בדיקת פוליגרף, המאשרת את טענותיה; כאשר גם "תסקיר לשכת הרווחה מורה שטענות האשה הינם אמיתיות... (1) אין לומר שאשה זו היא מהנשים הטופלות על בעליהם דברים שלא עשו (כמו שקורה לפעמים)... ברור לבית הדין שאם היתה מוצאת מנוח בבית בעלה לא היתה מתלוננת עליו, דאין זו מן הנשים המתנשאות על בעליהם, ועל כרחך דבריה אמת וכשל כח

214 תיק (גדול) 1-21-069713980 (לא פורסם, 3.4.2005). בדין ישבו הרבנים שלמה דיכובסקי,

שלמה בן שמעון ועזרא בר שלום.

215 הרב הרצוג, לעיל ה"ש 127, שם.

הסבל. והמעייין בעינא פקיחא בטיעונים שנטענו על ידי הצדדים ובמסמכים הנמצאים בתיק, אינו יכול לקבוע אלא שטענות האשה הינן טענות אמיתיות ואין שחר להכחשות הבעל.²¹⁶ בהיעדר ראיות ברורות להוכחת אלימות הבעל, כטענת האשה, והוסכם על בדיקת פוליגרף אבל האשה חזרה בה מהסכמתה, יפחית הדבר מאמינות טענותיה.²¹⁷ הוסכם על בדיקת פוליגרף ונמצא הבעל דובר אמת (בטענתו שלא נהג באלימות) – יפעל בית הדין בהתאם, ולא יחייב בגט.²¹⁸

3. אשם תורם של האשה

גם אם הוכיחה האשה שבעלה מכה אותה, עדיין יש לוודא את העובדות לאשורן ולברר שמא לאישה יש חלק במצב שנוצר. אם מדובר בהתפרצות חד-פעמית של הבעל על רקע פרובוקציות מצד האשה, אין למהר ולכפות גט,²¹⁹ אם כי אין בהתנהגות האשה כדי להצדיק הכאות של הבעל.²²⁰ פעמים עשוי להתברר, שסיבת הקטטות בין בני הזוג נעוצה במגורים סמוכים או משותפים עם בני משפחת בעלה, אשר לטענתה מרעים ומצירים לה. במקרה כזה, על בית הדין לפעול כדי למנוע את הגורם לקטטות.²²¹

- 216 תיק (אזורי נת') 1-24-4564, לעיל ה"ש 161.
- 217 תיק (אזורי ת"א) 1-2-027295641, הדין והדיון 3, 3 (5.1.2003). לעניין המשקל שיש לייחס לסירובם של בני הזוג להיבדק בפוליגרף. ראו גם פס"ד תשל"ח/1553, לעיל ה"ש 139, בעמ' 93 (אוזכר, בהסכמה, על ידי הרב א"צ שיינפלד, בתיק (אזורי ת"א) תשס"ה/8089, שורת הדין יג רסא, רסג-רסד (התשס"ח)); תיק (אזורי פ"ת) 1-21-4927, לעיל ה"ש 45; תיק (אזורי י-ם) 728531/4, הדין והדיון 36, 11 (8.12.2013), ברוב דעות. על השימוש בפוליגרף בנושא שבנידון ראו גם פסק דינו של הרב אברהם שרמן, בערעור (גדול) תשנ"ט/970, לעיל ה"ש 209.
- 218 תיק (גדול) 1-21-064876089 (לא פורסם, 17.3.2004). בדין ישבו הרב הראשי, יונה מצגר והרבנים אברהם שרמן וחגי איזירר.
- 219 שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קב. ראו גם פסקי מהר"ש מלובלין, סימן פג, דף כג, ב; שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יד, עמ' קכא.
- 220 ערעור תשל"ט/73, לעיל ה"ש 56.
- 221 ראו ההלכה בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן עד, סעיף י, במחבר וברמ"א; שו"ת הרי"ף, סימן רלה; שו"ת דברי ריבות, סימן קמ; תשובות ר' עקיבא איגר, חלק ד, סימן קז; שו"ת שואל ונשאל, חלק א, אבן העזר, סימן ו. ראו גם תיק (אזורי ת"א) תשי"ג/3212, פד"ר א 201 (התשט"ו); ערעור (גדול) תשי"ט/138, פד"ר ג 299, 302 (התש"ך); ערעור (גדול) תשל"ז/264, לעיל ה"ש 47; מנחם חשאי "מניעת כניסת קרובים של אחד הצדדים לדירה" שורת הדין ט קכ (התשס"ה); ישראל שחור "מניעת כניסת קרובים לבית" שורת הדין יב רלא (התשס"ז). לעניין קטטות הנגרמות בשל מגורים כאלה ראו גם שו"ת פרח מטה אהרן, חלר א, סימן ס; ערעור (גדול) תשי"ז/78, לעיל ה"ש 115.

הוכיחה האישה שבעלה מכה אותה – אין הבעל נאמן לטעון שהיא גרמה לכך לאחר שקיללתו בפניו, שכן לאישה יש חזקת כשרות ואין בידו להחזיקה בפרוצה.²²² לפיכך בעל שהודה שהכה את אשתו, או שיש עדים לכך, והוא טוען כי האישה היא שגרמה לכך, נטל ההוכחה הוא עליו.²²³

4. התראה

הרמת יד חד-פעמית של הבעל על האישה, כשלאחר מכן ביקש הבעל להתפייס, ודאי שאינה יכולה להוות עילה לכפיית גט.²²⁴ רק אם התרו בבעל, והוא מתמיד בהתנהגותו, ניתן לכפותו לגרש.²²⁵ כבר בשלהי תקופת הגאונים נקבע כי "אף-על-פי שנמצא הדבר אמת,

222 שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קב; משפטי שמואל, לעיל ה"ש 162, שם. לחזקת הכשרות של האישה יש השלכות גם לעניין זכותה למוזנות. ראו שלמה דיכובסקי "על מי חובת ההוכחה בתביעת מוזנות?" תחומין יא 241, 242–243 (התש"ן). על סמך חזקת הכשרות שיש לכל הנשים, הנזכרת בהגהת הרמ"א, לשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג, כותב הרב דיכובסקי, שם, בעמ' 243, כי "מכאן, שבכל מקום שהבעל מבקש להטיל ספק בכשרותה של אשתו ובמעשיה, וכתוצאה מכך לשלול ממנה מוזנות – עליו הראיה". ראו גם משפטי שמואל, לעיל ה"ש 162, שם, ד"ה "ובעיקר הדבר".

223 שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, שם; משפטי שמואל, לעיל ה"ש 162, שם, ד"ה "וכאמור". על הטעם לכך "שיותר יש תלות שהבעל מתחיל", כתב הרב עובדיה יוסף, בשו"ת יביע אומר, חלק ג, אבן העזר, סימן טו, ד"ה "איברא דאשכחן": "שיש לומר דלא שמיע להו לאינשי איסורא כולי האי להכות את אשתו, ומורים היתר לעצמם בחשבם שעושים כן להדריכן בדרך ישרה". בתיק (אזורי אר") 1-21-13884-0323, לעיל ה"ש 153, נדחתה טענת הבעל כי היכה את האישה "לשם הגנה עצמית". בית הדין ראו טענה זו כבלתי סבירה לאור הנסיבות, והסתמך גם על העובדה שהאישה עברה שיקום נפשי בשל מה שעשה לה בעלה – טענה שלא הוכחה על ידי הבעל.

224 ערעור (גדול) תשל"ד/49, פד"ר י 8 (התשל"ה). בתיק (גדול) 1-21-023559859, הדין והדיין 18, 5 (17.2.2008), נפסק שגם אי אפשר לחייב בגט על סמך אירוע אלימות חד-פעמי מצדו של הבעל, שבא בתגובה על תביעת מוזנות שהגישה האישה, שבה ראה הבעל התחלה של הליך גירושין.

225 שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג, בהגהות הרמ"א, וביאור הגר"א, שם, ס"ק יא. בשו"ת משאת משה (ישראל), אבן העזר, סוף סימן יז, כתב, שרק אם עבר על חרם שלא להכותה ניתן לכפותו. בתיק (גדול) תשנ"ה/830, הדין והדיין 1, 4 (31.10.1995), ביטל בית הדין הגדול החלטה של בית הדין האזורי בירושלים לחייב בעל בגט בגין היותו בוגד באשתו ואליים. בית הדין הגדול קבע "כי יש צורך בהתראה לפני חיוב בעל הבוגד ו/או מכה את אשתו, בגט". ראו גם שו"ת ושב ורפא (איפרס), חלק ב, סימן פט; שו"ת אמרי משפט חלק א, סימן טו.

שהיכה אותה פעם ופעם... אין אנו כופין את הבעל ליתן לה גט ולהגבותה כתובתה, עד שיתרו בו בית דין וזקני הקהל".²²⁶

מטרת ההתראה היא "כדי שנדע בוודאות שאין עוד תקווה שהחיים ביניהם יהיו תקינים, כי כל עוד יש תקווה כזאת אין מחייבים לגרש אלא מנסים להשלים ביניהם. ולכן מתרים בו תחילה ומנסים לראות שמא התראת בית הדין תרתיע אותו ולא ישוב לכסלה עוד [לא יחזור לסורן]. ואם אחרי ההתראה הוא שב על אולתו, רק אז נודע שאין תקווה ומחייבים או כופים לגרש. והכל תלוי בראות עיני הדיינים, ולפעמים גם אם עבר על ההתראה עדיין אין מחליטים שאין תקווה ומנסים שוב ומתריין בו פעם שנייה, ורק אחרי הפעם השנייה הוא שנוכל לקבוע בבטחה שאין תקווה".²²⁷

חיובו של הבעל, או כפייתו לגרש, בשל התנהגותו הפסולה אינו בגדר ענישה על העבר "כי אם מתוך דאגה לעתיד, דהיינו שאם ברור הדבר שלא תראה [=אשתו] אצלו חיים טובים כפי שציוו חכמים שעל הבעל לכבדה ולספק לה כל צרכיה, אז מחייבים אותו לגרשה".²²⁸ לפיכך יש לוודא שאכן אין סיכוי שהבעל ישוב מדרכו הרעה, אבל "אם בית הדין הצליח לרסנו שלא יוסיף עוד להכותה ולבזותה, שוב אין לה עליו שום טענה".²²⁹

ודאי שאין מקום לחייב בגט, וכל שכן שלא לכפותו, כל זמן שלא נעשה ניסיון להשכיך שלום בין בני הזוג, וכל זמן שלא הייתה התראה. ובפרט כשהבעל "עומד וצווח להתוודות על העבר ומקבל עליו לשוב בתשובה שלימה".²³⁰

226 תשובת ר' יוסף בן אביתור בתשובות גאונים שערי צדק, חלק ד, שער ד, סימן מב. יודגש כי הצורך בהתראה אינו אמור אלא באשר לכפיית הבעל לגרש – שקודם שכופים גט יש להתרות בבעל, בבחינת "אין עונשין אלא אם כן מזהירין" – אבל לא באשר לחיוב הבעל בכתובה לאחר שהוכחה אלימותו וחויב לגרש, שכן "הבעל התחייב בכתובה כבר מתחילת הנישואין ועד הגירושין החיוב נותר בעינו, ואף ללא התראה הבעל חייב בכתובה, על כן אין מקום להתראה". ראו תיק (אזורי ב"ש) 84712/5, לעיל ה"ש 79.

227 תיק (אזורי ת"א) תש"ל/10740, פד"ר ח 303, 310–311 (התשל"א). לשם השוואה, על פי המשפט האנגלי, אישה התובעת גירושין בשל התנהגותו של הבעל כלפיה צריכה לשכנע את בית המשפט שהבעל התנהג בצורה כזו שאין לצפות ממנה בסבירות כי תחיה עמו, מה שעושה את השבר בנישואין לבלתי הפיך. ראו Ash v. Ash, Divorce Reform Act 1969, sec. 2(1)(b); 1 All ER, 587; P.M. BROMLEY, FAMILY LAW 193 (8th ed. 1992). בספר עטרת דבורה, לעיל ה"ש 60, בעמ' 670, כתב כי אין צורך להתרות בו שאם יוסיף להכותה יכפוהו לגרש, אלא די בהתראה סתם שלא יוסיף להכותה. גם אין צורך בהתראה על ידי בית הדין דווקא, ודי בכך שהתרו בו במשטרה או בבית המשפט כדי לקיים את הדרושה להתראה מוקדמת.

228 תיק (אזורי ת"א) תש"ל/10740, שם, בעמ' 311.

229 ערעור (גדול) תשכ"ט/132, פד"ר ח 104, 106 (התשכ"ט).

230 שו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, אבן העזר, סימן נ. ראו גם משפטי שמואל, לעיל ה"ש 162. בשו"ת מהר"י וייל, סימן קלח, מדובר היה בבעל שנטען עליו כי הוא "מבזבז את שלו בשחוק ובבית

על הנהלים בהקשר זה עמד זה לא מכבר בית הדין הרבני בתל-אביב. אישה הגישה תביעת גירושין נגד בעלה בגין אלימות פיזית ומילולית. לאישה לא היו ראיות ממשיכות להוכיח טענותיה. בית הדין קבע: "כדי לחייב בעל בגט נדרשת הוכחה על אלימותו, לאחר התראה של בית הדין שאם יכה אותה שוב יחייבוהו בגט וכתובה, הושבת נאמן בין בני הזוג כדי שיבדוק אם הבעל חוזר ומכה, ורק אם היכה שוב – יתחייב בגט וכתובה. למעשה, כיום, יחייב בית הדין בגט רק לאחר שהוכח לו כי היו כמה אירועים של אלימות ולאחר אזהרת הבעל. ללא אזהרה כזו, לא יתחייב הבעל בגט. רק כאשר האלימות גובלת בסכנת חיים, אין צורך בשלב של התראה".²³¹

ואכן, כבר נפסק בעבר לא אחת כי בנסיבות שבהן הוברר כי הבעל ניסה לרצוח את האישה יש לוותר על הצורך בהתראה, שכן בנסיבות כאלו הכלל הוא זה: "חמירא סכנתא מאיסורא",²³² דהיינו יש להתייחס לסכנה הנשקפת לחיי האישה (אם תיאלץ להישאר במחיצתו של בעלה) ביתר חומרה מאשר לאיסור שבכפיית הבעל לגרש. ניסיון רצח – בוודאי בנסיבות שבהן האישה גם נפצעה קשה – הוא עילה ברורה לכפיית גט על הבעל.²³³ נפסק כי "יש לראות בהרשעותיו [של הבעל בגין אלימות] ובפסקי בית המשפט המחוזי, התראה מספקת".²³⁴

מקרה נוסף שבו ניתן לוותר על הצורך בהתראה הוא כשמדובר בבעל אלימים שאינו שולט על עצמו מחמת מחלת עזבים שבה לקה. בנסיבות כאלה אין טעם בהתראה, שהרי

משתאות של גוים ומשתכר ומקיא, וטוענת מאיס עלי ותובעת כתובתה". בדחיית התביעה קובע המשיב שכיוון שהבעל "רוצה לתקן ולקבל עליו שלא ישוב בדרך הזו עוד", ו"רוצה לתקן דבריו על פי אנשים מהוגנים – בזה יצא ידי חובתו".

231 תיק (אזורי ת"א) 1-21-027295641, לעיל ה"ש 217. בערעור (גדול) תשל"ו/15, עדות ביהוסף 250 (התשל"ז), הועלתה השאלה אם ההתראה צריכה להיות על ידי בית הדין דווקא, או גם על ידי המשטרה, וכן אם יש צורך בנוסח מסוים של התראה, ואם ההתראה צריכה להכיל גם את הצפוי לבעל אם ימשיך להכות את האישה. ובשו"ת שמע שלמה, חלק א, אבן העזר, סימן טו, אות ד, כתב כדבר פשוט, "דבנדוננו הוא מותרה ועומד [לאחר שנחקר במשטרה בעקבות תלונת האישה], דתלונתיה הרבות במשטרה על המכות, וגם שהם הזמינוהו וחקרוהו על זה, ואין לך התראה גדולה מזה, דידוע שאפילו במקרים שלא הוברר להם צדקת התלונה, עם כל זה דרכם להזהיר את הנתבע, וכל שכן בנידון זה שהגיע המצב עד שהמשטרה מעמידה אותו לדין, דבודאי שכבר התרו בו והזהירוהו בחומרה הראויה, ואין צורך בעוד התראות נוספות". ראו גם תיק (אזורי חי') תשמ"ב/1530, לעיל ה"ש 148, בעמ' 171.

232 תיק (אזורי חי') תשכ"ט/315, לעיל ה"ש 205, בעמ' 226. ראו גם שו"ת ציץ אליעזר, לעיל ה"ש 103, אות ד, סוף ד"ה "חוץ מזה".

233 תיק (אזורי י-ם) תשי"ז/1197, לעיל ה"ש 112.

234 תיק (אזורי חי') תשמ"ב/1530, לעיל ה"ש 148, בעמ' 155, 164.

התנהגותו האלימה של הבעל היא בלתי נשלטת, והתראה לא תמנע הישנותה של התנהגות

זו.²³⁵

על פי פסיקת בית הדין הגדול מן הזמן האחרון, ניתן למעשה לראות בכל בעל אלים מותרה ועומד, וזאת בשל המציאות החברתית השוררת כיום, השונה מן המציאות שהייתה קיימת כאשר נקבעה בהלכה חובת ההתראה. וכך כותב הרב שלמה דייכובסקי, שכתב את פסק הדין: "המדובר הוא בבעל אלים שהפלא את מכותיו באשתו. אמנם ההלכה... מחייבת התראה בבעל שהכה את אשתו, אך הלכה זו אינה מתייחסת למצב החוקי והעובדתי הקיים בימינו. בזמנים עברו נושא האלימות במשפחה היה נראה בעיניים שונות. לא היה זה יוצא דופן לראות תופעות של הרמת ידים במשפחה; ובזמנים מסויימים אולי היה הדבר גם מקובל. על מנת לבטא את סלידתה של ההלכה היהודית מהכאת נשים, והצורך לוודא שאכן יודע הבעל את חומר האיסור, נקבעה ההלכה המצריכה התראה. זמנים אלה חלפו. כיום יודע כל אדם, ולא משנה מאין הוא בא או בן איזו עדה הוא, שהכאת אשה היא עבירה פלילית מוחלטת, ואין לה כל הצדקה מכל סיבה שהיא. בעלים נידונים לתקופות מאסר לא קצרות בגין הרמת יד על נשותיהם. על כן, כל אדם הוא בבחינת מותרה ועומד, ולא יוכל אף אחד למצוא הגנה בטענה שלא ידע את חומר האיסור, וכי סבר שדבר זה אינו חייב להוביל בהכרח לגירושין".²³⁶

235 תיק (אזורי ב"ש) תשכ"ה/116, פד"ר ו' 221 222 (התשכ"ו). יש מקום לדמות אלימות בלתי נשלטת זו של הבעל מחמת מצבו הבריאותי למצבו של מהמר כפייתי שאשתו תבעה גירושין, והלה הבטיח פעמים רבות לחדול מן ההימורים אלא שאינו מסוגל לעמוד בהבטחתו. בנסיבות אלה נפסק, ברוב דעות, "שאינן ערך להבטחותיו שיחזור בתשובה... ואין על האשה להמתין על ספק ספיקא אם יצליח". ראו תיק (אזורי ת"א) 027471085-21-1, הדין והדיין 7, 3 (15.12.2003). גם בנוגע לבעל שעזב את אשתו וחי עם אישה אחרת זה חמש שנים, והנסיבות מוכיחות שאין בדעתו לחזור לחיות עם אשתו, אין צורך בהתראה כדי שיהיה אפשר לקיים בו את הדין של רועה זונות (לעניין חיובו או כפייתו לגרש). ראו שו"ת שמע שלמה, להרב שלמה עמאר, חלק א, אבן העזר, סימן יד, אות ד. בתיק (אזורי חי"י) 029260601-21-1, לעיל ה"ש 147, נקבע כי "המשך התנהגותו האלימה של הבעל לאחר שהתחייב שלא להכות עוד את אשתו, יש להתייחס אליה כאל התנהגות לאחר התראה". וכן נפסק בבית הדין הגדול בתיק (גדול) 4569-64-2, לעיל ה"ש 169, בעמ' 2: "ואף שגם בזה נראה שצריך להתרות בו תחילה פעם אחת או שתיים, כמו שכתב הרמ"א לענין מכות, יש לומר שבנדוננו כשעשתה האשה את הנסיון לשלום בית וחזרה אליו והוא הבטיח לשנות דרכו, הרי זו כהתראה".

236 תיק (גדול) 025056367-21-1 (לא פורסם). הציטוט הוא על פי מאמרו של שלמה דייכובסקי "אכיפת גירושין" תחומין כה 132, 141 (התשס"ה). ראוי להעיר שבמסגרת הדין המובא בפרוטוקול ישיבה מס' 358 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-17 (27.11.2007), אמר מנהל בתי הדין הרבניים, הרב אלי בן דהאן, כי פסק הדין של בית הדין הרבני בתל-אביב בתיק 027295641-21-1, לעיל ה"ש 217, הוא יוצא דופן. אשר לטיעון שהועלה, ולפיו אין בתי הדין הרבניים מחייבים בעל אלים בגט אלא לאחר התראה, אמר: "אני רוצה לומר באחריות

דומה שגם בעקבות פסיקה זו יימצאו מקרים שבהם יש צורך בהתראה, כגון אם לאור הנסיבות יש מקום לחשוב שמדובר במעידה חד-פעמית של הבעל, שהוא מצטער עליה, ויש לבדוק את האפשרות להשכין שלום בית.

5. ניסיון לשלום בית

ענייני גירושין בישראל מצויים בסמכותם הייחודית של בתי הדין הרבניים.²³⁷ בתי הדין הרבניים עושים מאמצים רבים להשכנת שלום בית ולמניעת הרס משפחות בישראל במקום שהדבר אפשרי.²³⁸ לפעמים מתברר שהגורם לאלימות הוא למשל מגורים משותפים עם בני משפחה מחרחרי ריב. במקרים כאלה על בית הדין לנקוט צעדים שימנעו את הפרת שלום הבית ויסלקו את המניע לאלימות.²³⁹ במסגרת הניסיון להשכנת שלום בית יש להתרות

מלאה, בעשר השנים האחרונות היה פסק דין אחד בלבד כזה, וגם הוא, שהזכיר את העניין הזה, הביא אותו כסניף. ומי שמכיר את פסיקת ההלכה יודע שבדרך כלל הפוסקים נוהגים לצרף מספר נימוקים נוספים. זה הובא כסניף, אחד הסניפים לאותו פסק דין. אז אם נדבר על עשר שנים, שיש קרוב למאה אלף תביעות גירושין, אז תיק אחד בו הוזכר נושא ההתראה כאמרת אגב כסניף נהפך להיות מציאות שבה בתי הדין לא פוסקים [גט בגין] אלימות אלא אם כן [הייתה] התראה. אני מצטער. אני לא רוצה להגיד דמגוגיה, זה הרבה מעבר לכך. קיימת הנחייה של נשיא בית הדין הרבני הגדול הרב אליהו מלפני עשרים שנה שבה נאמר לכל דיני בתי הדין הרבניים בכנס דיינים: אין, המושג של התראה לא קיים יותר במדיניות בבתי הדין הרבניים. בגלל החוק למניעת אלימות במשפחה, בגלל הרבה נימוקים הלכתיים נוספים. אין דרישה כזאת. ואני אומר לך באחריות מלאה, אין דרישה כזאת. אז חבל... שמשמשים פה בטיעונים שלא קיימים, שלא נמצאים במציאות, והופכים את זה כאילו זאת מציאות בתי הדין הרבניים. אין מציאות כזאת... מבחינתנו ומבחינת ההלכה בוודאי כל מצב שבו מוכחת אלימות בבית הדין אין לי ספק שבית הדין יחייב בגט, ואם לא, יש כמובן הליך שבו הדברים מתבצעים, אבל בוודאי לא יתייחס בסלחנות כפי שנאמר כאן קודם".

237 ס' 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התש"ג-1953.
238 על המאמצים שיש להשקיע בהשכנת שלום בית למניעת הרס המשפחה ראו דבריו של השופט יצחק קיסטר בבר"ע 108/75 גרייבר נ' גרייבר, פ"ד כט(2) 673, 677-678 (1975): "אדם הנושא אשה מקבל על עצמו לשמור לה אמונים ולחיות אתה באהבה, אחווה, שלום ורעות, ובמיוחד הוא חייב לעשות מאמצים כבירים לשם כך, אם יש להם ילדים. מוסדות החברה, שהם בתי-המשפט, בתי-הדין וכן רשויות הסעד ורבנים, ואף ידידים ושכנים משתדלים להביא שלום בין איש ואשתו כאשר מתערער ביניהם השלום. בעיקר כאשר מדובר בנישואין ראשונים וביתר שאת כאשר יש לזוג ילדים קטנים, ועל כך נאמר בתלמוד (בסוף מסכת גיטין): 'כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות'". ראו גם דבריו בע"א 401/66 מרום נ' מרום, פ"ד כא(1) 673, 687 (1967).

239 ראו לדוגמה באר הגולה לשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג, על פי שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, סימן פא. וכתב הרמב"ם, אישות, פרק יג, הלכה יד: "וכן היא שאמרה: 'אין רצוני שיכנסו אצלי אמך ואחיותיך ואיני שוכנת עמהם בחצר אחת מפני שמריעין ומצירין לי' –

בבעל שלא ינהג באלמות, שכן שום סיבה אינה יכולה להצדיק התנהגות אלימה מצדו.²⁴⁰ יש לזכור שגם מי שמצדד בכפיית גט על בעל מכה אינו סבור שיש לכפות גט אלא כש"אין בידינו לעשות תקנה בדבר".²⁴¹

במסגרת הניסיון לשלום בית אין מקום לשחרר את הבעל מחיוב המזונות שלו כלפי האישה. במקרה אחד מדובר בבעל שהכה את אשתו כדי שתסכים להתגרש. האישה הגישה לבית הדין הרבני תביעה לשלום בית ולמזונות, ואילו הבעל תבע לפטור אותו ממזונותיה, בטענה שאינו יכול להמשיך לחיות עמה. אמנם בית הדין דחה את תביעת הבעל לגירושין לאחר שלא הוכיח את טענותיו כלפי אשתו, אבל החליט לדחות את תביעת האישה לגירושין. בית הדין הגדול, שבפניו ערערה האישה, החליט לקבל את הערעור. בית הדין מצא כי בנסיבות המקרה יש מקום לניסיון לשלום בית, ו"מקרה כזה, שהאשה רוצה בשלום, ובעל מסרב באמתלאות שונות, היה מהרצוי אדרבה, לעשות כל מיני המצאות איך להביא אותם לידי שלום, והיינו על ידי שנחייב הבעל במזונות ואז יהיה מוכרח לכוף ראשו לשלום, ולא לתמוך בידו לשחרר אותו ממזונותיה להרחיק השלום, שמזה תהיה מוכרחה האשה סוף

שומעין לה". וכתב על זה המגיד משנה, שם: "ואני אומר: אין אדם דר עם נחש בכפיפה, אלא כך הוא עיקר הדבר, שאם נראה לבית דין שהם מריעים ומצירין לה וגורמין לה קטטה עם בעלה – הדין עמה", אלא שהאישה צריכה לברר את טענתה. אבל ראו תיק (אזורי נת') 270937/2, לעיל ה"ש 29, שם נאמר ש"כבר העירו בזה שסתימת דברי הרמב"ם איננה מורה כך. הרמב"ם לא כתב שנדרשת הוכחה כלשהיא לטענתה של האשה. בנוסף, הרמב"ם גם לא כתב את הסיפא של דברי הרי"ף הנ"ל [תשובתו מובאת בספר מישורים, לעיל ה"ש 212] שהצריך להושיב איש או אשה נאמנים לצורך בירור הדבר". להלן הביא בית הדין בנתניה את דבריו של הבית מאיר, אבן העזר, סימן עד, שמהם יוצא כי יש להבחין: דווקא כאשר לאמו ולאחותו סבור הרמב"ם שמקבלים את טענת האישה ללא צורך של בירור והוכחה מכיוון שהן מוחזקות כשונאות אותה, אבל כאשר לשאר קרובות משפחתו של הבעל דרושה הוכחה או בירור אחר לצורך אימות טענת האישה כי הן מציקות לה. וראו עוד עזר משפט, להר"א גולדשמידט, סימן ד; שו"ת לב אריה (הורביץ), סימן ח. על זכות הבעל לדרוש שקרובי האישה לא יגורו בביתם ראו ערעור (גדול) תשי"ט/138, לעיל ה"ש 221; תיק (גדול) 041365750-24-1 (לא פורסם, 8.6.2004). בדין ישבו הרב הראשי, יונה מצגר והרבנים אברהם שרמן וחגי איזרר. 240 במקרה אחד שנדון בבית הדין הגדול התגוררו בני זוג בבית הורי הבעל, ומצב זה גרם לעימותים בבית, כשהבעל מתייצב לצד הוריו, "ולא חשך שבטו – פשוטו כמשמעו מן האשה". על כך מעיר בית הדין: "אכן הבעל חייב בכבוד הוריו, אבל לא על חשבון אשתו" (תיק (גדול) 016663288-13-1 (לא פורסם, 23.11.2005)). בדין ישבו הראשון לציון, הרב שלמה עמאר, הרב שלמה דיכובסקי שכתב את פסק הדין והרב עזרא בר שלום.

241 תשובת רבנו שמחה, בטקסט הצמוד לה"ש 87.

סוף להתגרש ממנו, ולהרחיק האם מעל הבנים [שבעה במספר], ולא זאת מדרכה של תורה שדרכיה דרכי נעם.²⁴² אכן, במקרים רבים מתברר שהשכנת שלום בית אינה מעשית,²⁴³ ושום צעדים לא ימנעו את גילויי האלימות של הבעל.²⁴⁴ על בתי הדין הרבניים להיות נושאי דגל המאבק לשחרור האישה מערצותם של בעלים אלימים כאלה, כשאין כל סיכוי להחזיר את שלום הבית על

242 שו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, אבן העזר, סימן כו, אות ז. בפסק דין אחר שלו, שם, סימן עב, כתב הרב עובדיה הדאיה כי אם הניסיונות לשלום בית כשלו והאישה מסרה לבית הדין את הסמכות להחליט מה לעשות, על פי שיקול דעתו, ובית הדין הציע מה שהציע, אין היא יכולה לערער על הצעת בית הדין.

243 במקרים שבהם ברור מתוך הנסיבות כי הבעל אינו מעוניין כלל בשלום בית, ובתביעתו לכך אין כל ממש, הרי שבהתארכות הדיונים שאין בהם כל תועלת יש גם משום גרימת טרחת שווא לבית הדין וגם המשך עיגונה, ללא כל צורך, של האישה. ראו תיק (אזורי פ"ת) 0505(ב), פד"ר כא 362, 333 (התשנ"ה) (פסק דינו של הרב שלמה עמאר). בעניין זה ראו גם דבריו של הרב שלמה עמאר בשו"ת שמע שלמה, חלק א, אבן העזר, סימן טו, אות ג. ראו גם שו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, אבן העזר, סימן טו. בתיק (אזורי ת"א) 371958/5, הדין והדיין 36, 10-11 (27.2.2011), נפסק ביחס לבעל הרגיל לכעוס ואשתו דרשה לחייבו בגט, ש"גם אם יגיד שלא יכעס מכאן ולהבא, הרי שלא נקבל את דבריו. בית הדין קובע כי אם היה מתרשם שהבעל עושה מאמצים בפועל כדי לגרום לשלום בית ומקבל הדרכה והכוונה כדי לייצב את השלום בינו לבין אשתו, יתכן ולא היה מקום לחייב [גט], אך במקרה הזה בית הדין לא ראה כל ניסיון כזה מצד הבעל". נוסף על כך, יש נסיבות שבהן יש לחשוש ליציאתה של האישה לתרבות רעה ולכך שהבעל ייכשל באיסורים. אשר לנסיבות כאלה כתב הרב חיים פלאג'י, בשו"ת חיים ושלום, סימן קיב, ש"כשיהיה קטטה ומריבה בין איש ואשתו", ולא יעלה ביד מתווכי השלום להשכין שלום ביניהם, "ימתינו עד זמן ח"י חדשים, ואם בינם לשמים נראה לבית דין שלא יש תקוה לשום שלום ביניהם, יפרידו הזווג, ולכופם לתת גט עד שיאמרו רוצה אני". אשר להסתמכות על תשובה זו לצורך חיוב או כפיית גט, הלכה למעשה, ראו שו"ת ציץ אליעזר, לעיל ה"ש 57, ד"ה "ואגב"; שם, חלק יז, סימן נב [=תיק (אזורי י-ם) תשמ"ד/ד 314, פד"ר יג 360 (התשמ"ה)] וסימן סז; שו"ת יביע אומר, חלק ג, אבן העזר, סימן יח, אות יג, בסוף (ראו גם שם, חלק ח, אבן העזר, סימן ב, אות ג); ערעור (גדול) תשל"ב/ב 122, פד"ר ט 200, 211-213 (התשל"ד) (מפי הרב שלמה גורן). ראו גם תיק (אזורי אש"י) תשל"ב/ב 404, פד"ר ט 149 (התשל"ב); ולאחרונה: תיק (אזורי נת') 284462/9, לעיל ה"ש 30, בפסק דינו של הרב בן מנחם (ועמו ישבו לדין הרבנים זמיר ושינדלר). בפסק הדין אוזכרו גם פסקי הדין של אותו בית דין בתיקים 292973/1 ו-213742/9. גם אין מקום לדיונים בתביעת האישה לשלום בית כשתביעתה אינה כנה, וכאשר כל מגמתה היא להאריך את הדיונים מסיבות שאינן ענייניות. ראו תיק (אזורי חי') 050562289-13-1, הדין והדיין 11, 3 (14.11.2004). ראו גם מה שנפסק בתיק (אזורי חי') 061391348-21-1, הדין והדיין 10, 4 (7.12.2003).

244 וראו פסק הדין בתיק (גדול) 022963755-21-1, המאוזכר במאמרו של הרב דיכובסקי, לעיל ה"ש 236, בעמ' 142.

כנו.²⁴⁵ הכוח והסמכות לכך מצויים בידי בתי הדין, הן מבחינת הגיבוי החוקי והן מבחינת הבסיס ההלכתי. ראוי שלא לגרום לאישה המוכה והמעונה עיכוב כלשהו, שכן גם יום אחד מיותר במחיצתו של בעל מכה ומתעלל הוא יותר מדי; ודאי שאין זה ראוי להמתין עד שהאישה תמצא עצמה במצב שבו היא מאוימת על חייה.

במקרה אחד, שכבר נזכר לעיל,²⁴⁶ שבו קבעו הגורמים המקצועיים המוסמכים כי הבעל הוא בבחינת סכנה לאישה, ואילו הבעל תבע מצדו שלום בית, הביע בית הדין הגדול את תמיהתו על בא כוח הבעל, "שיודע היטב את נסיבותיו של תיק זה ומכיר את הדברים מבפנים, ואף על פי כן מעלה דרישה לשלום בית, בטענה על בית הדין שאינו עושה דבר בכדי לקרב את הלבבות. כולם יודעים שבתי הדין מתאמצים – אולי יותר מדי – בנושאי שלום בית. אולם, כשם שמקבלים שכר על הדרישה, כן מקבלים שכר על הפרישה. גירושין היא מצווה מתרי"ג מצוות, ובנסיבות אלו, שומה על כולנו לסייע בקיום מצווה זו".

באחד מפסקי הדין נקבע שכאשר האישה התובעת גט בשל אלימות הבעל טוענת "מאיס עלי", אין כל מקום לניסיון של שלום בית. וזה ביאורם של דברים: "... בלי התראה מבואר [ברמ"א] שאין כופין אותו להוציא. וכל זה הוא כשטוענת שאינה יכולה לסבול את מכותיו, ובגלל זה דורשת גט. אז בית הדין מודיע לה שכיוון שהתרו את בעלה מהיום ואילך שלא ישנה באיוולתו אין לה לדרוש גט, ועליה לעשות ניסיון לשלום ולחזור אליו. ורק אם אחר ההתראה שוב יכה אותה – נחייב אותה או שנכוף אותו לגרש. זוהי ההלכה אם היא דורשת גט מפני עצם ההכאה. אבל אשה התובעת גט מפני שבעלה נמאס עליה בגלל שהכה אותה, ואינה יכולה להבעל לו כי היא בוחלת בו בהיזכרה את מכותיו, אי אפשר לחייבה שתעשה ניסיון לשלום, ותחכה עד שבית הדין יתרו אותו והוא יעבור על ההתראה, כי הלא המיאוס הוא דבר נפשי – אי אפשר לה לחזור אליו לפי טענתה, ואין בכחה להתגבר על הרגשתה אליו ולסלק את המאיסות והתיעוב כלפיו, ואינה מסוגלת להיות עמו במחיצתו ולהבעל לו עד שנתרה בו".²⁴⁷

245 יש לומר גם כי בנסיבות שבהן תובעת האישה גט מחמת מאיסותה בבעל, לאחר שמכה אותה, אי אפשר כלל לחייבה שתעשה ניסיון לשלום בית "ותחכה עד שבית הדין יתרו אותו והוא יעבור על ההתראה, כי הלא המיאוס הוא דבר נפשי לפי טענתה ואין בכוחה להתגבר על הרגשתה אליו ואי אפשר לה לחזור אליו ולסלק המאיסות והתיעוב כלפיו, ואינה מסוגלת לחיות עימו במחיצתו ולהבעל לו גם לשם ניסיון לשלום בית", כלשון הרב ש"ב ורנר בספר משפטי שמואל, חלק א, סימן כה, רכט, ע"א.

246 תיק (גדול) 069713980-21-1, לעיל ה"ש 214.

247 תיק (אזורי ת"א-יפו) תשכ"ו/8490, תשכ"ז/66, פד"ר כא 217, 224. וראו שו"ת ציץ אליעזר, לעיל ה"ש 103, אות ז, שם נאמר, כי טענת מאיס עלי בנסיבות של אלימות קשה שיש בה סכנת נפשות, היא טענה מבוררת שכופים עליה גט.

על חובתם של אלה שבידם הדבר להיחלץ לעזרתן של נשים מוכות, כותב הרב אליעזר פאפו: "ראוי לכל מנהיגי הערים לייסר את אנשי זרוע ובפרט לאנשים בני בליעל שמכים את נשותיהם מכת אכזרי, תיפח רוחם של עושה אלה שמחזיקים את בנות ישראל כשפחות ודורסים ומכים ובוועלים ואין להם בושת פנים, וראוי למי שיש יכולת בידו לייסרם כאשר יוכלו, ואם יוכלו להוציא נשותיהם מתחת ידם אם הוא ברצון האשה, כי אין אשה דרה עם נחש במקום אחד, מצוה רבה עבדי [=עושים] להציל עשוק מיד עושקו".²⁴⁸

י. פסיקה תקדימית של בית הדין הגדול לערעורים

החומרה הרבה שבה יש להתייחס לאלימות הבעל כלפי אשתו הביאה זה לא כבר את בית דין הרבני הגדול לערעורים לחרוג מסדרי הדין הרגילים וליתן החלטה יוצאת דופן, שבזכותה התאפשר לאישה שבעלה נהג בה באלימות קשה לזכות בגט המיוחל. בית הדין ברחובות, שבפניו נדונה תביעת גירושין של אישה נגד בעלה האלים, הסתפק בקביעה שמצווה על הבעל לגרש אבל נמנע מלהפעיל סנקציות כלשהן נגדו. מדובר בבעל שנהג באלימות קשה כלפי אשתו, ואף נשפט ונידון למאסר בשל כך. האישה נמנעה מלהגיש ערעור, ואילו הבעל הגיש, באיחור, בקשה לאפשר לו לערער על ההחלטה המינורית הזאת. בנסיבות רגילות דין הבקשה המאוחרת היה להידחות, וודאי שלא היה מקום לפסוק מאומה לטובת האישה – מעבר למה שנפסק בבית הדין האזורי – לאחר שהיא עצמה לא ערערה כלל. ואולם, נוכח חומרת העניין, ועל מנת לפתור סוף סוף את הבעיה, החליט בית הדין הגדול לערעורים לחרוג מן הכללים הרגילים של סדרי הדין ולדון בנושא לגופו כאילו שבפועל האישה ערערה. בתום הדיון קבע בית הדין, בין היתר, בהחלטתו: "נגלתה לעינינו תמונה קשה ביותר של הסבל הרב שסבלה האישה בתקופה שהייתה עם בעלה. אלימות בלתי פוסקת הכרוכה במכות פיזיות והשפלה, היו מנת חלקה. החל מהשבוע הראשון לנישואין סבלה האישה מנחת זרועו של הבעל, שהיכה אותה בכל חלקי גופה וסטר על פניה לעיתים מזומנות. בנוסף, ענש אותה בעונשים משפילים...". בעקבות ממצאים חמורים אלה הביע בית הדין את תמיהתו על אשר בית הדין ברחובות הסתפק ב"מצווה לגרש": "האם על התאכזרות ממושכת של מכות והשפלה ניתן להפטיר ב'מצוה לגרש'? ומוסיף בית הדין וקובע: "טענתו של הבעל כי ביקש סליחה מאשתו, ועל-כן עליה לסלוח לו, אינה מקובלת עלינו. יש דברים שאין הסליחה מועילה להם. עבירות שבין אדם לחברו אינן מתכפרות עד

248 פלא יועץ, לעיל ה"ש 13, בעמ' קא. בביאור דברים אלה כתב השדי חמד – אסיפת דינים, לעיל ה"ש 1, שם, סד"ה "בא וראה": "ובודאי שאין כונתו לומר שיכופו אותו בענין שיש לחוש לגט מעושה, אלא על ידי ריצוי והשתדלות, או יכופו על ידי ברירה".

שירצה את חברו. אם חברו אינו מתרצה, אין להן כפרה. כאן לא מדובר בפיוס גרידא. האישה חוששת לחייה, פשוטו כמשמעו, ויש לחשש זה על מה לסמוך. היא איננה חייבת לחיות בפחד ובדאגה כל הימים פן יבולע לה, אם לא תקיים רצונו של האדון. מנת חייה סבל ותמרורים, והאישה ניתנה לחיים ולא לצער. חכמינו ז"ל אמרו: 'אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת'. הנחש אינו מכיש כל יום, אולי ניתן לאלף אותו ולחנך אותו, אבל אדם שפוי בר-דעת אינו מחויב לחיות בפחד מתמיד שמא הנחש יחזור לסורו". בשל חומרת העניין החליט בית הדין "להעלות את החיוב [בגט] בשתי דרגות לפחות: חיוב לגרש, וכפייה לביצוע החיוב". בית הדין החליט לגזור על הבעל מאסר אם לא ימלא אחר חובתו וייתן גט לאשתו. החלטת בית הדין השיגה את מטרתה, וכיום האישה משוחררת לאחר שקיבלה את הגט המיוחל.²⁴⁹ יש לשבח את בית הדין על הרגישות שגילה ועל טיפולו היעיל, שבזכותו עלה בידי האישה לקבל את גטה ולהשתחרר מעריצותו של בעלה האלים.²⁵⁰

במקרה אחר מדובר היה באלימות נפשית קשה מצד הבעל, ואף כאן פעל בית הדין הגדול בנחרצות כדי להביא את הפרשה לכלל סיום. מדובר באישה שנאלצה לעזוב את הבית ועברה להתגורר במעון לנשים מוכות בשל אלימות מילולית ונפשית קשה של הבעל. בית הדין האזורי בירושלים, שבפניו התברר העניין, הסתפק בקביעה כי על בני הזוג להתגרש בהקדם. האישה ערערה לבית הדין הגדול, וזה החליט לא להסתפק בכך. בין היתר נאמר בפסק הדין: "ניכרים דברי אמת בדבריה [של האישה], והכאב שהביעה הוא כאב אמיתי... אלימות נפשית קשה לא פעם ומסוכנת יותר מאלימות פיזית. רמיסת כבודו של האדם, הפיכתו לאבק אדם, לסמרטוט ולאפס, גרועה יותר במקרים רבים מאשר אלימות פיזית... מדובר במאיסות מוחלטת שנגרמה בעטיו [של הבעל], ובחיים של צער, כאב והשפלה. האישה ניתנה לחיים ולא לצער, ויש להפעיל כנגד הבעל צעדים מתאימים בכדי להביא למתן גט".²⁵¹ בית הדין החליט לחייב את הבעל במתן גט, ואם לא ימלא אחר החלטה זו

249 תיק (גדול) 017938838-64-1, הדין והדיין 2, 4-5 (29.1.2002).

250 פסיקה זו מובאת על ידי בספרי סדר הדין בבית הדין הרבני, לעיל ה"ש 74, בעמ' 1399, בטקסט הצמוד לה"ש 219, וכן בעמ' 1444, כדוגמה לסמכותו של בית הדין הרבני לסטות, במקרים חריגים, מן הכללים הרגילים של סדרי הדין כשיש לכך הצדקה. וראו הפסיקה הנוספת, בהקשר זה, המובאת שם, בעמ' 1445, בהערה 460. ראו גם המובא בספרי, שם, כרך ב, בעמ' 1017, בטקסט הצמוד לה"ש 24.

251 תיק (גדול) 016788168-21-1, לעיל ה"ש 29, שם. על מאיסות מוחלטת בגין אלימותו של הבעל כאמתלא מבוררת לצורך כפיית גט על הבעל אליבא דכולי עלמא ראו גם פסק הדין בערעור (גדול) תשנ"ד/168, לעיל ה"ש 192. לעומת זאת בתיק (גדול) 011926961-21-1, הדין והדיין 18, 3 (23.10.2007), חויב הבעל במתן גט תוך קביעה שאם לא ימלא חובתו תוך שלושים יום, יהיה מקום לתבוע הטלת צווי הגבלה. בדומה לכך ראו גם תיק (גדול) 017310855-21-1, הדין והדיין 18, 7 (13.3.2008); תיק (אזורי חי') 980712/1, לעיל ה"ש 204. וראו לאחרונה סיכום השיטות בעניין זה בתיק (אזורי נת') 284462/9, לעיל ה"ש 30, שם בסיכום הדברים נאמר (מפי הרב בן מנחם): "ואם כן בנידון דידן בו האשה מואסת בבעלה

בתוך שלושים יום, יופעלו נגדו צווי הגבלה הקבועים בחוק (הכוונה היא לחוק בתי דין רבניים (קיום פסקי-דין של גירושין), התשנ"ה-1995, המקנה לבתי הדין הרבניים סמכויות נרחבות בהטלת סנקציות על סרבני גט, כמו שלילת רישיון נהיגה, שלילת עיסוק במקצוע הטעון רישוי, שלילת דרכון, שלילת האפשרות להחזיק חשבון בנק ועוד).²⁵²

בעניין אחר הוחלט בבית דין אזורי לחייב בעל בגט בגין אלימות. בית הדין נמנע מהטלת צווי הגבלה על הבעל, והאישה הגישה ערעור על החלטה זו. בבית הדין הגדול נחלקו הדעות. דעת המיעוט הייתה שיש להחזיר את התיק לבית הדין האזורי כדי שידון בדרכי הכפייה, אבל דעת הרוב הייתה כי בשל הימנעותו של בית הדין האזורי מהטלת צווי הגבלה, על בית הדין הגדול להטיל בעצמו צווי אלה. בין היתר נאמר בפסק דין הרוב: "הנסיון הממושך שלנו בבית הדין הגדול, מורה שאין תועלת בהחזרת תיק להמשך הדיון בבית הדין האזורי במקרים מעין אלה. בדרך כלל משמש הדבר למשיכת זמן נוספת, ולחוסר תוצאות ממשיות... מן התיק עולה תמונה קשה של סכסוכים ואיומים באלימות... הבעל חייב לגרש את אשתו ויש לנקוט נגדו בכל צעדי האכיפה הדרושים על מנת שיתן גט. מאחר

מחמת התנהגותו ואיומיו החמורים כלפיה... הרי שלכל השיטות דלעיל יש לחייב את הבעל לגרש את אשתו, ואם יסרב לכך יש אף מקום לדון ולהחליט בכפייה על כך".

252 על פי פסיקת בית הדין הגדול בתיק (גדול) 8455-64-1 (פורסם בנבו, 17.9.2008), רשימה זו אינה סגורה, ובסמכותו של בית הדין להשתמש באמצעי אכיפה נוספים בגבולות הסביר. סמכויות נרחבות אלה מעוגנות בהלכה וידועות כ"הרחקות רבנו תם" ראו ספר הישר לרבנו תם, חלק השו"ת, סוף סימן כד; שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף כא, בהגהות הרמ"א; אברהם בארי "הרחקות רבנו תם – גישות חדשניות בדרכי אילוף בעל לגרש אשתו" שנתון המשפט העברי יח-יט 65 (התשנ"ב-התשנ"ד). דוגמה לשימוש בסמכות זו בתביעת גירושין המסתמכת (בין היתר) על אלימות הבעל בפסיקת בתי הדין הרבניים ראו תיק (אזורי נת') 022828867-21-1, לעיל ה"ש 209; תיק (גדול) 8214-21-1, שם, בעמ' 7 (פסק הדין ניתן ברוב דעות. לפי דעת המיעוט, של הרב שלמה דיכובסקי, היה צריך להורות על מאסרו של הבעל ולא להסתפק בצווי הגבלה); תיק (אזורי ת"א) 059096800-21-1, לעיל ה"ש 153; תיק (אזורי ים) 9918-21-1 פלוני נ' אלמונית (פורסם בנבו, 11.11.2003). יש להעיר כי על פי ס' 3 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התש"ג-1953, מוקנית לבית בדין הרבני גם הסמכות לכפות מתן גט באמצעות מאסר (ראו גם ס' 6 לחוק). דומה שיכולות האכיפה המצויות כיום בידי בתי הדין הרבניים בישראל, אין להן אח ורע בקורות השיפוט הרבני בקהילות ישראל שבגולה. על השימוש בהרחקות אלה נגד בעל אלים ראו שו"ת לחם רב, סימן לא. לעניין סמכויות בתי הדין הרבניים בכל הנוגע למניעת אלימות במשפחה יש להפנות גם למתחייב מן החוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א-1991 ולתקנות למניעת אלימות במשפחה (סדרי דין בבתי דין רבניים), התשנ"ט-1999. וראו הרב דיכובסקי, לעיל ה"ש 236, בעמ' 132-148; שמעון יעקבי "סוגיות וחדושים בפסיקה ובחקיקה" כנס הדיינים – התשס"ז 218-217 (התשס"ח). והשוו: שו"ת שואל ונשאל, חלק א, אבן העזר, סימן יד, אות ו. וראו שו"ת עמודי משפט, חלק א, אבן העזר, סימן יב, קסט.

ובית הדין האזורי נמנע מלהטיל על הבעל צווי הגבלה למרות שחויב על ידם בגט, תקבע המזכירות ישיבה בבית דינו לדיון בנושא זה".²⁵³ יש לקוות שפסקי דין אלה יהוו תקדים והדרכה למקרים דומים שיתרחשו בעתיד, במיוחד משום שמדובר ב"צורך השעה", כמבואר לעיל.

יא. חיוב הבעל בפיצויים כשעיכב את הגט זמן רב שלא כדין

פעמים רבות קורה שהבעל האלים מסרב להיענות לדרישת האישה לגירושין ומושך זמן יקר – מבחינתה של האישה – כדי לסחוט ממנה ויתורים. לבסוף, כשהתמעטו סיכוייה של האישה להשתקם, או כשאיבדה כל סיכוי להשתקם, מעוניין לפתע הבעל בגירושין, בין היתר כדי להיפטר מחובותיו כלפי האישה.

לבית הדין הרבני בפתח תקווה הוגשה תביעת גירושין על ידי אישה נגד בעלה. האישה העלתה בתביעתה טענות על אלימות הבעל כלפיה כבר מיום הנישואין. כעבור שש שנות נישואין נאלצה האישה לעזוב את הבית בגלל אלימות הבעל. הבעל סירב לתת גט במשך שנים רבות, ובמהלך השנים יצר קשר עם אישה אחרת וממנה נולדו לו שני ילדים. כעבור עשרים ושלוש שנים הגיש הבעל תביעת גירושין לבית הדין הרבני בנתניה, לאחר שהאישה חלתה במחלה קשה ואיבדה כל סיכוי להשתקם. בשלב זה, ובשל מצבה הבריאותי, התנגדה האישה לגירושין. בא כוח הבעל הביא אסמכתאות לכך שכאשר אין סיכוי לשלום בית על בני הזוג להתגרש, והביע נכונות לשלם לאישה סכום מסוים כל חודש לכל ימי חייה. בית הדין פסק: "... כיום, הבעל חייב במזונות האשה וברפואתה והוא רוצה לגרשה ולפטרו מחיובים אלו. אין ספק שאם תתגרש האשה כיום מבלי הבטחת משען ומשענה, לא יהיו לה סיכויים לשרוד, ובוודאי שבמצבה הנוכחי אין לה סיכויים להינשא מחדש. הבעל במעשיו גרם לאשה להגיע למצב בו אין לה סיכוי סביר לשקם את חייה, ומשכך בית הדין לא יכול להיענות לתביעת הבעל לגרש את האשה ומשכך יפטר מחיוביו, והאשה תושלך ככלי אין חפץ בו. אין ספק שבמצב הנוכחי על הבעל להציע הצעה שתקבל על דעת בית הדין לפצות את האשה. אין ספק שהבעל חייב לשלם לאשה כתובתה ומלבד זאת לשלם לה סכום קבוע מידי חודש בחודשו כפיצוי מזונות ורפואה. וזאת בכדי לאפשר לה קיום סביר בשארית חייה. בית הדין קובע, שאם יציע הבעל הצעה הוגנת כפיצויים לאשה, הצעה שתראה לבית הדין, יכנס בית הדין בעובי הקורה כדי להביא לידי פתרון וסיום פרשה כאובה זו".²⁵³ בסיכומו

253 תיק (גדול) 1-21-025415464-1 (לא פורסם, 25.8.2004). בדין ישבו הראשון לציון, הרב שלמה עמאר והרב שלמה דיכובסקי בדעת הרוב והרב עזרא בר שלום בדעת מיעוט.

של דבר דחה בית הדין את תביעת הגירושין של הבעל, בקבעו כי "על הבעל להגיש לצד שכנגד ולביה"ד הצעת פיצויים הוגנת, שתוכל להבטיח קיומה של האשה אחרי הגירושין".²⁵⁴

יב. אלימות נשים כלפי בעליהן

1. השוואת האישה לאיש

בכל האמור לעיל ההתייחסות הייתה לאלימות נגד נשים. ומה בדבר אלימות נשים כלפי בעליהן? מובן מאליו שעל פי ההלכה היהודית, אין לאישה שום יתרון בעניין זה על פני הבעל. כשם שהבעל חייב לנהוג כבוד באישה, לדבר עמה בנחת וכו', כך גם האישה – "כל דבריה עם בעלה יהיו בנחת ודרך חן ושפה רפה, לא בקול רם, וכל שכן שלא בכעס וחרון, פן יבער כאש חמת בעלה עליה ויבוא לקללה ולבזותה ולהכותה, וכיון שעושה כן פעם אחת – ירגיל בזה, ובאים לפרוד לבבות".²⁵⁵

כמו כן מה שאסור לבעל כלפי אשתו, אסור גם לאישה כלפי בעלה. כשם שאסור לו לצערה ולהכותה, כך אסור גם לה לצערו²⁵⁶ ולהכותו,²⁵⁷ שהרי כל המרים יד על חברו נקרא רשע,²⁵⁸ וכשם שאם הבעל חבל בה הרי הוא חייב לפצותה, כך גם אם היא חבלה בו – הרי

254 תיק (אזורי נת) 2-21-5714 פלוני נ' אלמונית 6-7 (פורסם בנבו, 16.2.2006). על חיוב הבעל התובע גירושין בתשלום מלוא סכום הכתובה ראו שו"ת מטה אהרן (בן חסין), סימן לט. לשאלה אם בית הדין יכול לפסוק פיצויים לאישה בגין סרבנותו של הבעל לתת לה גט ראו שלמה דיכובסקי "צעדי אכיפה ממוניים כנגד סרבני גט" תחומין כו 173 (התשס"ו). על הבעיות ההלכתיות הכרוכות בחיוב הבעל בפיצוי נזיקין על ידי בית משפט אזרחי, בגין עיכוב האישה מלהינשא קודם שניתן הגט ראו אוריאל לביא "סידור גט לאחר חיוב הבעל בפיצוי כספי לאשתו" תחומין כו 160 (התשס"ו). וראו לאחרונה: Dov Frimer, *Refusal to Give a Get: Tort Damages and the Recalcitrant Spouse in Contemporary Jewish Law*, 19 JEWISH L. ANN. 39 (2011).

255 שבט מוסר, לר' אליהו הכהן מאזמיר, פרק כד, תנאי שני, וראו עשרת התנאים שהוא מפרט שם "כדי שתהיה חביבה על בעלה". כן ראו שו"ת לחם רב, סימן נב: "אבל שאר הבזויים הנזכרים בשאלה שעושה היא לו, ודאי דראוי ליסרה ולגדותה ולהחרימה ע"כ, דהיא חייבת בכבוד בעלה וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק טו מהלכות אישות: וכן צוו על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי וכו'".

256 כתב ר' יעקב קשטרו, ערך לחם, אבן העזר, סימן עד, סעיף ט: "אשה שהקניטה את בעלה צריכה לישב ל' יום בתענית".

257 כתב בערך לחם, שם: "אשה שהכתה את בעלה וקצתה את כפה או תתענה מ' יום בשנה אחת". נראה שאת הביטוי "וקצתה את כפה" יש לפרש על פי משמעות הדברים בחז"ל, שדרשו (בבא קמא כח, ע"א): "וקצתה את כפה – ממון". וראו פירוש רש"י לדברים כה 12.

258 בבלי, סנהדרין נח, ע"ב.

היא חייבת לפצותו.²⁵⁹ כמו כן כשם שאישה שבעלה נוהג עמה באלימות אינה מחויבת לגור עמו, כך גם בעל שיש לו טענות קשות על אלימות פיזית ומילולית מצד האישה, אי אפשר לכפותו לגור עמה.²⁶⁰

אשר למישור של דיני הגירושין: מכוח עקרון השוויון בין הבעל לאישה – עיקרון שיסודו בתקנת רבנו גרשום מאור הגולה²⁶¹ – כשם שניתן לכפות גט על הבעל המכה והמצער את אשתו, כך גם ניתן לכפות את האישה להתגרש בנסיבות שבהן היא המתעללת וגורמת צער לבעלה, שהרי "לא גרוע זכותו מזכותה",²⁶² או לחלופין להתיר לבעל לשאת אישה שנייה.²⁶³

2. אישה המסכנת את חיי בעלה

במקרים חמורים שבהם האישה מאיימת על בעלה שתשכור עליו גויים להרגו אם יעשה לה דבר מסוים, דין האישה כעוברת על דת, ובעלה רשאי לגרשה ללא כתובה.²⁶⁴ כך נפסק גם

259 רמב"ם, חובל ומזיק, פרק ד, הלכה יח; שו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן תצא; תיק (אזורי י-ם) תשט"ו/174, פד"ר א 333, בעמ' 339 (התשט"ו); הרב מרדכי אליהו, לעיל ה"ש 22, בעמ' 47.
260 תיק (גדול) 2-21-050324854 (לא פורסם, 21.6.2005). בדין ישבו הראשון לציון, הרב שלמה עמאר והרבנים שלמה דיכובסקי ועזרא בר שלום. באותו עניין טען גם הבעל כי בנו הגדול הגר בדירה הרים עליו סכין בעידודה של אשתו.

261 ראו שו"ת הרא"ש מב, א.
262 הרב יקותיאל כהן, לעיל ה"ש 1, בעמ' קצז. וראו המקרה החמור המובא בשו"ת פרת יוסף (אלפאנדארי), חושן משפט, סימן כה, שם מדובר באישה אלימה במיוחד, שאף סיכנה חיי בעלה, ונפסק שניתן לכפותה להתגרש, ומפסידה כתובתה (לאחר התראה). על הצורך בהתראה כדי להפסיד אישה הנוהגת באלימות את כתובתה ראו גם פסק דינו של בית הדין הרבני בצפת בתיק (אזורי צפ') 1/886965 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 7.3.2013) וראו להלן ה"ש 264. לאחרונה נפסק, באשר לבעל שתבע גירושין בגין "התנהגות עצבנית של האישה ושהיא מנבלת את הפה באופן שאינו יכול להמשיך בחיים משותפים עמה", ונוסף על כך טען שנתנה לו מכות במקל, ונמצא שהאישה הסתירה מבעלה קודם הנישואין כי הייתה מאושפזת לרגל מצבה הנפשית, כי האישה מחויבת בגירושין ומפסידה כתובתה ראו תיק (אזורי טב') 2-21-9228 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 10.3.2008). אכן, כשם שלא ניתן לחייב את הבעל בגט בגין אלימות בהיעדר ראיות, כך גם לא ניתן גם לחייב את האישה בגט בגין אלימות בהיעדר ראיות. ראו תיק (אזורי נת') 2/265646, הדין והדיין 33, 6 (3.11.2011).

263 שו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן קנט. אבל השוו למה שכתב בשו"ת דברי מלכיאל, חלק ג, סימן קמה, ד"ה "ובלא"ה", אשר לאשת מדנים המקללת את בעלה ואת יולדיו, ומבזה אותו.

264 שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קטו, סעיף ד, בהגהות הרמ"א, על פי הגהות מימוניות, על הרמב"ם, אישות כד, ס"ק ד, המוסיף שאם לא הייתה התראה אינה יוצאת ללא כתובה. ראו גם שו"ת לחם רב, סימן נב, ד"ה "ומ"מ צריך בזה תנאים", הובאו דבריו בכנסת הגדולה, אבן העזר, סימן קטו, הגהות הטור, ס"ק יא. כך גם נפסק בתיק (גדול) 1-1-005682802 (לא פורסם, 5.7.2005) באשר לאישה שהורשעה במעשי אלימות. בדין ישבו הראשון לציון, הרב שלמה עמאר והרבנים שלמה דיכובסקי ועזרא בר שלום. על היותה של האישה הנוהגת

באשר לאישה שהשקתה את בעלה בסמים שהיו עלולים להמיתו, שאם הוכח כי הייתה מודעת לסכנה, או שהודתה בדבר, רשאי הבעל לגרשה ללא כתובה, אף ללא התראה, כי "חמירא סכנתא מאיסורא"²⁶⁵ וכן אישה ש"אמרה להשקות סם המות [לבעלה] אינו צריך להמתין עד שתשקה אותו, אלא תיכף שאמרה כן בעדים – תצא בלא כתובה"²⁶⁶ מקרה חמור במיוחד, שבו ירתה אישה בבעלה, נדון על ידי הרב יוסף ידיד הלוי, אשר בין יתר דבריו כתב כי "אסור לדור עמה... אין בה אמונה ואין אדם דר עם נחש הצפעוני בכפיפה אחת... והרי מצינו... באשה שגזמה [=איימה] לבעלה שרצונה להשכיר עליו נכרים להרגו

באלימות בגדר "עוברת על דת" ראו עטרת דבורה, חלק א, סימן מט, המאוזכר בתיק (אזורי צפ') 886965/1, לעיל ה"ש 262, שם נאמר כי "אשה הנוהגת באלימות כנגד הבעל... דינה כעוברת על דת, וזאת עקב האיסור הכרוך בהתנהגות זו, מאחר והתנהגות זו פוגעת בבעל וביכולת הזוג לנהל חיים משותפים" (שם, בעמ' 2). ראוי להעיר כי אישה שהיא "עוברת על דת משה", דהיינו מכשילה את בעלה באיסורים, הדין הוא שצריכה התראה כדי לגרשה ולהפסידה כתובתה. ראו רמב"ם, אישות, פרק כד, הלכה יד; שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתסד. גם אישה הנוהגת באלימות כלפי בעלה וניתן להגדירה "עוברת על דת", אין להפסידה כתובתה אלא אם האישה חזרה ונהגה באלימות גם לאחר ההתראה. ראו תיק (אזורי צפ') 854901/3 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 7.3.2013). אכן, נאמר שם, בעמ' 3, תוך אזכור הפסיקה המובאת בעטרת דבורה לעיל, "שביחס לאלימות ברמה קשה ומסוכנת, אין מקום להורות לבעל לשוב ולגור עמה, גם לאחר התראה, ויתכן שתישלל זכאותה לכתובה גם בהעדר התראה מאחר שבנסיבות אלו אנו קובעים שהגירושין יצאו ממנה (עיי' טור או"ח, סימן קי"ח)". ואם לא פעלה במזיד, ודאי שאין לגרשה בעל כורחה. ראו שו"ת אור נעלם, סימן כז. בהקשר זה, של אישה המאיימת על בעלה שתשכור עליו גויים להרגו, יש להזכיר את תשובת נודע ביהודה, אבן העזר, מהדורא תניינא, סימן פט, שם נאמר כי אין לדמות לכך אישה המעלילה על בעלה שהוא מזנה עם זכרים. כתב המשיב: "אף אם אמרה על בעלה שעובר עבירה זו, לא אמרה שרצונה להביאו במשפט הערכאות על זה לגרום להורגו". עוד כתב שם, ש"אשה שתוך המריבה אמרה לבעלה שהוא רועה זונות", לא איבדה כתובתה (ודאי כשלא הייתה התראה). וראו, בהקשר זה, פסק הדין בתיק (אזורי חי') תשכ"ב/1497, פד"ר 108-110 (התשכ"ז), שם נפסק כי אישה שבמהלך הדיונים בבית הדין אמרה על בעלה שהוא חי עם אישה אחרת והעדים שהביאה לא הוכיחו טענתה – אף שהוציאה עליו שם רע, מכל מקום אין זו עילה לחייבה בגירושין, שכן אין דינה כעוברת על דת ולא כמורדת. לעניין הצורך בהתראה – בתיק (אזורי פ"ת) 1370-64-2 פלוני נ' אלמונית (פורסם בנבו, 20.9.2005) נפסק כי כשהאישה עשתה מעשים הידועים כמפריעים לשלום בית – לא צריך התראה (שם, בעמ' 3).

שו"ת גינת ורדים, אבן העזר, כלל ד, סימן יא, הובאו דבריו ביד אהרן, טור אבן העזר, סימן קטו, הגהות בית יוסף, ס"ק כב. וראו פסק הדין בתיק (אזורי רח') תשכ"ט/315, לעיל ה"ש 205; תיק (אזורי צ') 886965/1, לעיל ה"ש 262.

כסא אליהו (ישראל), על שולן ערוך, אבן העזר, סימן קטו, אות ג, הובאו דבריו בספר בן שלמה (חזן), אבן העזר, מערכת מ, אות א, ד"ה "ואם אמרה". ראו גם ערך לחם, אבן העזר, סימן קטו, סעיף א, שם כתב בין יתר דבריו, ש"בית דין מפרידים ביניהם כדי שלא תצא מחשבתה לפועל". על סמך דבריהם הנזכרים כאן של מהריק"ש וגינת ורדים נפסק בתיק (גדול) 812600/1 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 2.8.2010), כי אישה שהגישה למשטרה תלונת שווא נגד בעלה, זכאי הבעל לגרשה ללא כתובה גם ללא התראה.

אם יעשה לה דבר, מקריא [=נקרית] עוברת על דת...²⁶⁷ כל שכן בנידון דידן שעשתה מעשה רצח, והכל יודעים חומר הריגת נפש... אפילו מקבלת עליה לישיב בשלום עם בעלה אחר שיצאה מבית האסורים, מי יאמין לה, ובודאי יכול לגרשה בעל כרחיה.²⁶⁸

בפני בית הדין הגדול בירושלים נדון מקרה שבו האישה "השתמשה נגדו באלימות ובאיומים של סכין ולבסוף גירשה אותו מהבית".²⁶⁹ אשר לצורך בהתראה, בשל נסיבותיו של מקרה זה כותב הרב הראשי, הרב שלמה גורן: "...חזרתו לבית כרוכה בסכנת נפשות לאור התפרצות שלה נגדו בסכין בעודו ישן, ואיני יודע אם כגון זה צריכה הכרזת בית דין וכל הפרוצידורה של מורדת, או שמא ככהאי גוונא שאימה עליו בסכין אינה יכולה לחזור בה כלל ודינה מיד לגרשה, כאמור ביבמות דף סג ע"ב: 'אמר רבא: אשה רעה – מצוה לגרשה'²⁷⁰... אימתי צריכה התראה ועדים – רק להפסיד כתובתה, אבל לגרשה בעל כרחיה אין צורך התראה... שגם בלי התראה אינה יכולה לעכב על ידו שלא יגרשנה".²⁷¹ למסקנה קבע בית הדין, שאם האישה לא תיאותר לקבל גט בתוך חודשיים, ידון בית הדין במתן היתר נישואין לבעל.

בעניין אחר, שאף בו מדובר באיומי האישה על בעלה בסכין ובגילויי אלימות אחרים, שנידון על ידי בית הדין הרבני בחיפה, הסתמך בית הדין על הודאת האישה בטענות הבעל, וכה כתב בהכרעת הדין, שבה נשללה זכות האישה לכתובתה: "במקרה דנן, בו התובעת הודתה בכל הנטען עליה בכתב התביעה של הנתבע בעניין האלימות, והואיל והמדובר בהתנהגות חמורה ביותר, כמו איום בסכין, דחיפות, הכאות, וזריקת אבן, התנהגות העשויה לסכן חיי אדם, ובודאי שאינה ראויה ורצויה במערכת יחסי נישואין, יש צד הלכתי לומר שהנתבע יכול לטעון קים לי כפוסקים הפוטרים אותי מכתובתה בגין מעשיה, ואין צורך בהתראה מפורשת בהתנהגות שכזו".²⁷²

3. אישה המקללת את בעלה ומבזה אותו

גם במקרה חמור פחות, של אישה "אשר הקלה בכבודו [של בעלה] ומעלה בו מעל לחרפו ולבזותו ולקלל יולדיו [=הוריו] בפניו", נפסק שבעלה רשאי לגרשה ללא כתובה.²⁷³ אבל

267 ראו הגהות מיימוניות, על הרמב"ם, אישות, פרק כד, ס"ק ד.
 268 ימי יוסף בתרא, סימן י. ראו גם שו"ת ציץ אליעזר, לעיל ה"ש 103, אות ו.
 269 ערעור (גדול) תשל"ב/122, לעיל ה"ש 243 [=עדות ביהוסף 259].
 270 ראו בעניין זה: הרב יקותיאל כהן, לעיל ה"ש 1, בעמ' כב ואילך, בעמ' ס ואילך ובעמ' צד ואילך.
 271 ערעור (גדול) תשל"ב/122, לעיל ה"ש 243, בעמ' 205–206.
 272 תיק (אזורי חי') 562399/10 פלונית נ' פלוני 6 (פורסם בנבו, 9.6.2011).
 273 שו"ת מהריט"ץ, סימן רמב. ראו גם שם, סימן קסב; שו"ת פרת יוסף (אלפאנדארי), חושן משפט, סימן כה; שו"ת עמודי משפט, חלק א, אבן העזר, סימן י. לחיוב האישה בגט על רקע של קללות והתפרצויות זעם מצדה, ויצירת מצב שבו בשום אופן אין הבעל יכול לחזור ולגור

אם אפשר לתלות שעשתה זאת מחמת כעס וקטטה, שהבעל אחראי לה, אינה נחשבת לעוברת על דת, כיוון שאין אדם נתפס על צערו.²⁷⁴ יתרה מזו: גם אם אין מקום לתלות את האשמה בבעל, מכל מקום יש להתחשב במציאות של הזמן הזה שבה רבים מקלים ראש

בביתו ראו פסק דינו של בית הדין הרבני בתל-אביב בתיק תשס"ב/325 (לא פורסם, 25.7.2004). בדין ישבו הרבנים אברהם שיינפלד, אברהם ריגר ודב דומב. על שקללה יכולה להיות חמורה יותר מהכאה בידיים ראו הרב יקותיאל כהן, לעיל ה"ש 1, בעמ' קנד. ובשו"ת גבול בנימין, סימן ו, הבחין בין אישה המזולזלת בבעלה ובין מקללתו: "שאני טובא [=יש הבדל גדול] בין קללה לזלזול. דבמקללת הוא שפסק [הרמ"א] שיוצאה בלא כתובה, אבל מזולזלתו – אפילו מור"ם מודה שלא איבדה כתובתה... דלזולזל דאבותיו דוקא הוא בשוה לקללה דידיה, אך זלזול דידיה [=בו עצמו] לא", עיין שם בראיה שהביא לדבריו. לשאלה אם זכאי הבעל לגרש אשתו שמקללת ועוברת על דת, על סמך עדותם של פסולי עדות ראו דעתו השוללת של ר' יונה נבון, בשו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אבן העזר, סימן יב. וראו המובא לעיל ה"ש 209. ומכל מקום אין לגרשה ולהפסידה כתובתה אלא לאחר התראה. על גרדי ההתראה בעניין זה ראו תיק (אזורי נת') 289160/5 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 19.9.2012).

274 תיק (אזורי י-ם) תשט"ו/174, לעיל ה"ש 259, בעמ' 336. וראו דבריו בנידון של ר' אברהם די בוטון בשו"ת לחם רב, סימן נב. על פי זה נפסק בתיק (אזורי נת') 9090-22-2, 5495-21-3 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 6.12.2009) [=תיק (אזורי נת') 043185495-21-3, הדין והדיין 24, 8 (6.12.2009)], שבנסיבות המקרה "הוכח לבית הדין שהגידופים והקללות היו משני הצדדים ולכן אין לראות את האשה כאשמה בלעדית בהם". מטעם זה, בין השאר, אין לדון את האישה כעוברת על דת נדחתה תביעת הגירושין של הבעל. ראו גם תיק (אזורי י-ם) תשמ"ד/314, לעיל ה"ש 243 [=שו"ת ציץ אליעזר, חלק יז, סימן נב, בפסק דינו של הרב קוליצין]; תיק (אזורי צפ') 886965/1, לעיל ה"ש 262. לנימוקים נוספים מדוע אין למהר – במיוחד בזמן הזה – ולחייב גט בשל קללות ראו יצחק אלמליח "קללות ואימים כעילה לגירושין" שורת הדין ח, שצא (התשס"ג) [=שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יג, קט]. ובשו"ת גבול בנימין, סימן ו, דקדק בלשון הרמ"א (שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קטו, סעיף ד) וכתב: "דדוקא כשיעידו העדים דהקללה היתה חנם, על לא חמס בכפיו, שלא עשה לה שום דבר המכעיסה, אבל כל עוד שלא הביא עדים שקללה זו היא חנם – היא נאמנת לומר שהוא הכעיסה ובשביל כן היא מקללתו, דכל הנשים בחזקת כשרות" (ובמפורש כתב בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קב, שם הוא מקור דברי הרמ"א, ש"אם מקללתו חנם – הדין עמו". וראו תיק (אזורי נת') 289160/5, לעיל ה"ש 273). בסוף תשובת גבול בנימין כתב, שבוודאי אם הבעל מכה אותה או מצערה, ובתגובה על כך היא קיללה אותו, שאינה מפסידה כתובתה. ייתכן שהחשש שמא הבעל הוא שגרם שהאישה באה לידי קללה הוא שמונח ביסוד מה שנמסר בספר תשובת אד"כ, לר' אברהם דוב בער הכהן, סימן ע: "ואנן לא נהגינן כלל לגרש בלא כתובה לאשה המקללת לבעלה". וראו מה שכתב בזה בשו"ת עמודי משפט, חלק א, אבן העזר, סימן י, קנג-קנד. אבל בתיק (אזורי ת"א) 8801-21-1 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 24.6.2009) נפסק, בדעת הרוב, ש"אע"פ שהמקללת בשעת כעס ומריבה אינה בכלל הנ"ל [שחייבת להתגרש ומפסידה כתובתה], שאין אדם נתפס בשעת כעס... מכל מקום כשחורגים הדברים מכלל מידתיות של קללה של שעת כעס חזר הדין. ועוד יש לומר, שאדרבה, קללותיה מגלות שאינה חפצה כלל בבעלה, ראה בדברי כבוד אב"ד הרב יקותיאל כהן בספר משפט השלום בעמ' נ"ח-נ"ט, וממילא יש לדונם כמורדים זה בזה" (שם, בעמ' 3).

בקללות. אחד מרבני הדורות האחרונים נדרש לשאלה על "אשה אחת שהיתה רגילה לקלל בשעת מריבה אבי בעלה, וגם אותו, ואחר כך נתהווה איזהו מריבה ביניהם" והאישה התחייבה שאם תחזור לקלל – יוכל בעלה לגרשה ללא כתובה.²⁷⁵ לטענת הבעל, האישה אכן חזרה לקלל אותו ואת אביו כמקודם, והוא תבע לגרשה ללא כתובה. בדחותו את תביעת הבעל מביא המשיב בפתח תשובתו את דבריו של בעל חלקת מחוקק²⁷⁶ בשם בעל תרומת הדשן²⁷⁷ בנוגע לאישה שנודרת ואינה מקיימת, ואשר על פי דין התלמוד יוצאת בלא כתובה: "דבדור הזה אנשים ונשים פרוצים בנדרים, צריך דקדוק היטב להוציא אשה בלא כתובה". לאור דברים אלה כותב המשיב: "ואם כן, בוודאי עוון הקללות יותר רבים מקילים מעוון נדרים, דזה לא משמע כלל לאנשים לעוון".²⁷⁸ מטעם זה, ומטעם נוסף, קבע המשיב שאין המקללת מפסידה כתובתה.

4. אישה בעלת ריב

כאן ראוי להביא גם את ההלכה הפסוקה בשולחן ערוך:²⁷⁹ "אשה רעה בדעותיה... מצוה לגרשה"; מדובר באישה המצערת את בעלה ושהיא בעלת מריבה.²⁸⁰ אכן, לשיטת המאירי,

275 שו"ת שארית יוסף (רייזין), סימן טו.
 276 חלקת מחוקק, לשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קטו, ס"ק ו.
 277 תרומת הדשן, פסקים וכתבים, סימן סח.
 278 סברה זו מצויה גם בשו"ת דברי מלכיאל, חלק ג, סימן קמה, הביא דבריו, בהסכמה, הרא"י ולדינברג בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ז, סימן מח, אורחות המשפטים, פרק ד, ד"ה "וראיית גם".
 279 שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קיט, סעיף ד.
 280 ראו פירוש רש"י ליבמות סג, ע"ב, ד"ה "פומא"; בית שמואל לשולחן ערוך, שם, ס"ק ה; חלקת מחוקק לשולחן ערוך, שם, ס"ק ד. אבל ראו תשב"ץ, חלק ד (חוט המשולש), טור א, סימן נד, שכתב, שפירוש "אישה רעה" הוא שרעה לשמים. ובפסק דינו של בית הדין הרבני בנתניה בתיק (אזורי נת') 289160/5, לעיל ה"ש 273, נאמר, בעקבות שו"ת חתם סופר, חלק ה, השמטות, סימן רג, ש"כדי שתגיע לגדר אשה רעה שמצוה לגרשה צריך שתהא רעה במדותיה וגם בשארי דברים לא נמצא בה דבר טוב". מסקנת דבריו של בית הדין בנידון שלפניו (שם, בעמ' 15) היא כי "כל אימת שאין לנו ברור שהיא המתחלת [בקטטות] אין לה דין אשה רעה שמצוה לגרשה ובוודאי שאינה מפסידה את כתובתה, וכ"כ [וכן כתב] גם ב'משפטי עוזיאלי' (ח"ז, סי' צו אות ב)". באשר לרמת הראיות הדרושה לקביעת גדרה של האישה כ"אישה רעה", כתב החת"ם סופר בתשובתו הנזכרת, שבאישה שמפורסם לכל באי שער עירה שאי אפשר לדור עמה, אין צורך בעדות גמורה עליה, שהרי זה גילוי מילתא בעלמא, ואפילו פסולי עדות כקרוי ואישה כשרים להעיד עליה, ואין צורך בכל גרדי עדות. ראו מה שכתב בזה בית הדין הרבני בנתניה, שם. וראו עוד בתיק (אזורי נת') 878656/1 פלונית נ' פלוני 11 (פורסם בנבו, 13.11.2012): "זוהי עדות אופי על טיבה של האישה, ומשמע מדברי החתם סופר שניתן לסמוך גם על עדות שמיעה לגבי מה שהבריות מרננים ומחזיקים את טבעה ואופייה הרע של האישה. במקרה שכזה לא תהא שמיעה גדולה מראיה, ויש להכיר בכך כראיה ברמה של גילוי מילתא בעלמא כדבריו של בעל החתם סופר". אכן, אם לא נמצאה כל ראיה לכך

גם כשמדובר ב"אשה רעה" יש לעשות מאמץ כדי להגיע לשלום בית,²⁸¹ אבל גם לשיטה זו – "אם עברה האשה את קצה גבול היכולת של הבעל", זכות הבעל לדרוש לחייבה בגירושין.²⁸² וכבר פסק מהרש"ם בתשובותיו²⁸³: "ואחרי שכבר נתבאר דלא עדיף כח האשה מכח האיש,²⁸⁴ אם כן הכי נמי בנידון דידן, שנתברר שהיא בעלת ריב וקטטה וביזתה וקיללה כמה פעמים את בעלה ואת הוריו והרחיקה נדוד, וגם אחר כמה יגיעות והתראות ודיני דינים לא רצתה להשלים עמו, והשמיטה מדחי אל דחי להלאות רבנים ובעה"ב מלגמור ביניהם, אם כן פשיטא דאין אדם דר עם נחש, וצער מריבה שהוא מר ממות הנאמר באשה רעה, ונלמד בקל-וחומר מדינו של התשב"ץ הנ"ל²⁸⁵ בנ"ד שעשה כדין לגרשה בעל כרחה".²⁸⁶

כך נפסק גם בבית הדין הרבני בנתניה, בנוגע לאישה שציערה את בעלה עד שלא היה יכול לסבול עוד ועזב את הבית (וכן הייתה מבזה ומביישת אותו בפומבי, והוציאה עליו שם רע): "חזינן [=רואים] מדברי התשב"ץ והיכין ובוועז, שבכהאי גוונא שהבעל מצער את האשה צער רב, כפינן ליה לגרשה, אף שמדאורייתא אין הבעל מגרש אלא לרצונו, וקל וחומר באשה שמצערת לבעלה ואינה רוצה להתגרש, שבכהאי גוונא העכוב הוא מתקנת רבנו גרשום, שנכפנה להתגרש".²⁸⁷ עוד נקבע בפסק הדין, כי מאחר "שהועד בפנינו שאשה

שהאישה נופלת בהגדרתה של "אישה רעה" כמבואר בתשובתו הנ"ל של החת"ם סופר, אין לקבוע כי מצווה לגרשה. כך פסק בית הדין הרבני בנתניה בתיק 289799/1 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 2.1.2013). עוד נפסק שם, בעמ' 6, ש"גם אם נקבל את דבריו של הבעל, ויהיה זה ברור אצלנו כשמש כי האישה הינה אישה רעה, אין בדבר בכדי להפסיד את האישה את כתובתה", וודאי שאינה מפסידה כתובתה "כל אימת שאין לנו ברור שהיא המתחלת" (שם בעמ' 7. ראו הגהות הרמ"א לשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג). וראו, לאחרונה, תיק (אזורי צפ') 854901/3, לעיל ה"ש 264, בעמ' 3: "גם אשה אשר מידותיה רעות עד שקיים קושי בחיים המשותפים עמה, וכפי שהגמ' מביאה בהקשר זה את הפסוק 'ומוצא אני מר ממות את האשה', בכל זאת לא הפסידה את כתובתה".

281 ראו בית הבחירה, ליבמות סג, ע"א, ד"ה "לעולם יזהר".

282 ראו הרב יקותיאל כהן, לעיל ה"ש 1, בעמ' כג.

283 שו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן קנט.

284 ראו שו"ת הרא"ש מב, א.

285 הכוונה היא לתשובת התשב"ץ הנזכרת לעיל ה"ש 89, שם כתב שניתן לכפות גט על בעל המצער את אשתו, ומכאן ניתן ללמוד גם למקרה ההפוך, של אישה המצערת את בעלה.

286 ראו גם פסק דינו של בית הדין הרבני ברחובות בתיק תשכ"ד/383, פד"ר ה' 286, 291 (התשכ"ד). אבל השוו לפסק הדין שבערעור (גדול) תשכ"א/44, פד"ר ה' 292 (התשכ"א).

287 תיק (אזורי נת') 4637-29-1 פלוני נ' פלונית, פס"יא (פורסם באוצר המשפט, 27.6.2006). אבל השוו לפסיקה בתיק (אזורי אשד') 14893/3 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 13.1.2010), שם נדחתה, ברוב דעות, תביעת הבעל לגירושין בגין היות האישה, לטענתו, בעלת ריב. על פי פסיקת בית הדין הגדול, מפי הרב אלגרבל, אישה שהגישה לבית המשפט בקשה לצו הגנה

זו רעה בכל מעשיה, שוב הוי בכלל אשה רעה שמצוה לגרשה... ואם כן אף אם לא תרצה להתגרש, אין הבעל חייב במזונותיה".

אכן, גם בנסיבות חמורות שבהן איימה האישה על בעלה שתשפוך עליו מיי-אש (מה שעלול לגרום לעיוורון), אם לאחר האיומים הללו – שלטענת האישה נבעו מרצונה לגרום שישוב הביתה – לא הגיש הבעל תביעת גירושין, אלא השלימו ביניהם וחזרו לגור יחד – אין לחייב את האישה בקבלת גט בגלל מעשיה הראשונים, שנמחלו לה, ולא חזרה עליהם; בנסיבות שבהן מחל הבעל, אין מקום לומר שמצווה לגרשה בהיותה עוברת על דת, שכן אם הבעל מחל, ולא חזרה לאיים, הרי שוב אינה עוברת על דת.²⁸⁸

יג. רציחת ילד כעילה לכפיית גט

פעמים שאלימותו של בן זוג מתבטאת ברציחת ילדם המשותף. האם הדבר מהווה עילה לכפיית גט על הרוצח, או על הרוצחת? נפתח בצד השני.

בתלמוד ובפוסקים הראשונים לא התבררה השאלה: כלום זכאי בעל שאשתו רצחה את ילדה לגרשה בעל כורחה? שאלה בעניין זה נשאלה לפני חת"ם סופר.²⁸⁹ מדובר ב"אשה מרשעת ומעלליה רעים בחילול שבת בפרהסיא ובאיסורים חמורים כמפורסמים, עד שלבסוף רצחה פרי בטנה ונתפסה למלכות ונפסק דינה כרוצח. ומחמת בקשות רבות התחסדו עמה

נגד בעלה בטענת אלימות והתעללות מינית בהם הקטנה, ונמצאה דוברת שקר, יש לדונה כדין "אשה רעה בדעותיה שלדעת כמה פוסקים פירוש הביטוי הוא אשת מדינים ומחרתת ריב, וכדין 'משיאתו שם רע בעקבות הפללתו כשעוללה עליו עלילות ברשע באשמת שווא'". נוסף על כך נקבע שם כי "עצם הפללתו באשמת שווא נחשבת כעוברת על דת יהודית", עיינו שם. לפיכך בין היתר נדחה ערעורה של האישה כנגד חיובה בגט. ראו תיק (גדול) 840905/1, הדין והדיין 32, 10–11 (2.1.2010). אשר לשאלת מעמדה של אישה שאילצה את בעלה לעזוב את הבית, אם דינה כמורדת ראו שו"ת הרמ"ע מפאנו, סימן נה. תשובה זו נידונה בתיק (אזורי צפ') 854901/3, לעיל ה"ש 264, שם מדובר בנסיבות כאלה, ואשר לנסיבות המקרה קבע בית הדין, שם, בעמ' 5, בין יתר דבריו: "ההליך להכרזתה כמורדת יוכל להתחיל כשהבעל קובל על אשתו בפני בית הדין עקב מרידתה ומבקש להחזירה לקדמותה ולהביא לשלום בית. אך אם הבעל מתרצה בפירוד וכלל אינו קובל כנגדה עקב המרידה, לא היה מקום לקבוע את מעמדה כמורדת הראויה לסדר הקבוע במורדת. זאת מאחר וסדר זה נקבע רק לאחר שהבעל מבקש ללחוץ עליה לשוב לשלום בית. על כן בנידון שבפנינו, גם לטענת הבעל שדרישתה של האשה מהבעל לעזוב את הבית, הייתה דרישה שאינה מוצדקת, בדרישה כזו לכשעצמה, אין בה כדי לשלול מהאשה את זכאותה לתשלום הכתובה, אלא אם הבעל תבע שלום בית והאשה סירבה והוכרזה כמורדת".

288 נימוקי פסק הדין בתיק (אזורי ת"א) תשי"ח/6400, 6984, שורת הדין ט קמב-קנז (התשס"ה).

289 שו"ת חת"ם סופר, אבן העזר, חלק ב, סימן א.

[עשו עמה חסד] שתשב בבית האסורים אשר אסורים אסורים שם, י"ב שנה, והורמנא [=ורשות] ניתן מהמלכות לגרשה בעל כורחה אם הבעל רך בשנים וקשה לעגן זמן רב". מתברר שהאישה סירבה לקבל גט, ונשאלה השאלה: כלום ניתן לגרשה בעל כורחה?

דעת החת"ם סופר היא שאמנם ניתן לכפותה לקבל גט. בין הטעמים שזכרו: הקושי לעגן את האישה לזמן כה ממושך, ואין "להעמיד איש רך בשנים בלי אשה כלל וקרוב לודאי ממש שיחטא בקום ועשה... ובשגם [=מה גם] לא קיים עדיין פרייה ורבייה, והרי התירה תורה יפת תואר נגד יצר הרע, לא אלים חרגמ"ה [=חרם רבנו גרשום שלא לגרש אישה בעל כורחה] מאוריתא דמשה". כלומר, אם התירה התורה אשת יפת תואר כנגד יצר הרע, ודאי שיש להתחשב בשיקול זה, של יצר הרע – שהרי אין איש יכול לעמוד בלא אישה – כשמדובר בחרם דרבנו גרשום, שהוא דרבנן.

ועוד הוכחה מביא החת"ם סופר למסקנתו כי ניתן לגרשה בעל כורחה: "הרי הנודרת ואינה מקיימת מתגרשת בעל כורחה משום שבניה מתיים בחטא נדרים.²⁹⁰ מכל שכן זו שממיתה בניה, בן קטן בן ג' או ד' שנים, בשאט נפש, ונאמר: 'התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה'... אם כן, אי אפשר להבנות ממנה כי תשחית זרעה והריונה גם כן".

על כך יש להוסיף את אשר נפסק בתשובת ר' יעקב ברייש,²⁹¹ בעניין זיכוי גט לאישה שגדלה בין הגויים. בין השאר נאמר שם כי "גם העובדה שאינה רוצית כלל וכלל לידע מהתינוקת שיש לה מבעלה, התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה... שלוש מדות בישראל: רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים... זאת אומרת שזיק היהדות עמעם בקרבה לגמרי... עד שבצדק יכולין לקרותה בשם מומרית שדינה מבואר באע"ז סי' א' סעיף י' שמזוכין לה גט". לעניות דעתי, הדברים קל וחומר לגבי אישה, שלא זו בלבד שמתנכרת לילדתה, אלא מהווה איום על חייה, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר לגבי אישה שבפועל שמה קץ לחיי ילדיה. ומה הדין בבעל הרוצח ילדיו – כלום זכאית האישה לכפיית גט במקרה שהוא מסרב לגרש? כאן הבעיה קשה לכאורה יותר, בשל בעיית "גט מעושה". ברם בפשטות צריך לומר שגם לאישה יש במקרה כזה עילה כלפי בעלה, שהרי אותו מקור שעליו סמך החת"ם סופר, כנזכר לעיל,²⁹² את מסקנתו כי ניתן לכפות גט על אישה שהרגה את ילדתה, משמש בהלכה הפסוקה יסוד גם לכפיית גט על הבעל. שכן אף לדעה המחמירה המובאת על ידי הרמ"א

290 זה אחד מן הדינים של עוברת על דת משה, שבעלה רשאי לגרשה בעל כורחה ומפסידה כתובתה, משום שבאי-קיום נדריה היא גורמת שהבנים ימותו, ובכך נמנע מן הבעל לקיים מצוות פרייה ורבייה. ראו בבלי, כתובות עב, ע"א, וההלכה בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קטו, סעיף ב.

291 שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן ח.

292 לעיל ה"ש 289.

בנוגע לאפשרות לכפות גט על "עובר על דת", מוסכם כי מי ש"נודר ואינו מקיים, שבניו מתים בעוון נדרים" – כופים אותו לגרש.²⁹³

יד. אחרית דבר

אלימות נגד נשים במסגרת המשפחתית, לבד משהיא רעה חולה ומערערת את יסודות החברה, הרי היא מהווה פגיעה קשה בזכויות היסוד של האדם בישראל. מאז חקיקת חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו²⁹⁴ יש בכך גם משום הפרה של זכות חוקתית על-חוקית. מדובר בזכותו של כל אדם להגנה על חייו, על שלמות גופו ועל כבודו (סעיפים 3–4 לחוק). חובתן של הרשויות כולן לעשות ככל אשר לאל ידן על מנת להילחם בתופעה זו. חלקם של בתי הדין הרבניים במערכה זו הוא רב ביותר, באשר בידם – ורק בידם – הסמכות הבלעדית לשחרורן של נשים מוכות ופגועות מעריצותם של בעלים, בדרך של חיובם של אותם בעלים במתן גט, וכפייתם לכך, בעת הצורך.²⁹⁵ המקורות שהובאו לעיל – הן מספרות ההלכה הקלאסית והן מן הפסיקה הרבנית החדשה – יש בהם כדי לשמש תשתית נאותה בידי בתי הדין הרבניים במערכה לעקירתו – או לפחות לצמצומו – של נגע האלימות נגד נשים בחיינו.

מובן מאליו שבפעילותן של הרשויות אין די. במידה רבה זוהי שאלה של חינוך. הגברת החינוך, כבר מהגיל הרך, ליתר כבוד מצד איש לרעהו, לאי-הרמת יד על הזולת, לאי-הרמת קול על הזולת ולהפנמת הערך של קדושת חיי המשפחה בישראל עשויה, ללא ספק, לתרום להנמכת רמת האלימות בחברה הישראלית בכלל ובמסגרת המשפחתית בפרט. נשריש בלב ילדינו, ובלבותינו שלנו, את אמרתו בת-האלמוות של הלל הזקן: "מה ששנוא עליך אל

293 הגהות הרמ"א, לשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף א.

294 התשנ"ב–1992.

295 בית הדין הרבני הגדול, הסתמך כמה פעמים בשנים האחרונות על הוראות חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, לעניין הצורך להיחלץ לעזרתן של מסורבות גט ולפרש את החוק לאור המתחייב מחוק היסוד. ראו תיק (גדול) תשנ"ז/530 (לא פורסם) מפי הרב שלמה דיכובסקי, עימו ישבו לדין הראשון לציון, הרב מרדכי אליהו והרב יוסף נדב; תיק (גדול) תשס"ג/4485 כ.צ. נ' כ.ח. (פורסם בנבו, 2.3.2003) [על פסק דין זה נסב פסק הדין בבג"ץ 1796/03 כובאני נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 17.3.2003)]. ההגנה על זכותה של האישה לחירות וההגנה על כבודה ועל שלמות גופה של אישה – שתיהן פועל יוצא של הוראות חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, שכל רשויות השלטון מצוות עליו. ראו בעניין זה מאמרי: אליאב שוחטמן "מסורבות הגט שבחול" – היש להן מושיע בישראל?" *שערים למשפט* 1, 25 (התשס"א).

תעשה לחברך – זוהי כל התורה כולה",²⁹⁶ ואולי לא נראה עוד בחברה שלנו מה ששנוא על כולנו, מה שיביא בהכרח להפחתה בשיעור הגירושין בחברתנו – שיעור המצוי זה זמן רב בעלייה (רבה מדי).

296 בבלי, שבת לא, ע"א.